

תוכן עניינים

I	תקציר
3	סקירת ספרות
7	מטרות המחקר
7	הליך המחקר הכללי
8	חניכים ללא מוגבלות
8	שיטת המחקר – מאפיינים עיקריים של חניכים ללא מוגבלות
9	ממצאים עיקריים
13	מדריכים
13	שיטת מחקר – מאפיינים עיקריים של המדריכים
14	ממצאים עיקריים
19	חניכים עם מוגבלות – מאפיינים עיקריים של יונע"מ
19	שיטת מחקר
21	ממצאים עיקריים
26	סיכום ממצאי הילדים ונוער עם מוגבלות
27	הורי היונע"מ
27	שיטת מחקר – מאפיינים עיקריים של ההורים
30	ממצאים עיקריים
32	ממצאים איכותניים
32	ממצאים מדברי ההורים של חניכים עם מוגבלות
37	ממצאים מקבוצות המיקוד
38	ממצאים מניתוח המסמכים
44	סיכום והמלצות
51	רשימת מקורות
54	נספחים
54	1. שאלונים לחניכים ללא מוגבלות
60	2. שאלונים למדריכים
	(שאלונים ליונע"מ והוריהם – הופיעו רק בדו"ח הביניים ויימסרו עם דרישה)
65	3. בדיקת מהימנות השאלונים
66-72	התפלגות תשובות לשאלונים – פרוט בטבלאות ותרשימים

	רשימת טבלאות	
9	משתני רקע של חניכים ללא מוגבלות- השוואה בין מדידות	1
10	חניכים ללא מוגבלות- מאפייני הפעילות בתנועה והיכרות עם ילדים ללא מוגבלות	2
11	השוואות בעמדות ותפיסת חשיבות הפעילות, על רקע היכרות אנשים עם מוגבלות	3
12	עמדות כלפי אנשים עם מוגבלות לפי הקשר ההיכרות	4
15	נתוני רקע: כלל המדריכים במדידה 2 והשוואה בין מדריכים צעירים בשתי מדידות	5
17	הבדלים בעמדות של מדריכים לפי המקור ההיכרות עם אדם עם מוגבלות	6
21	מאפייני רקע של ילדים ונוער עם מוגבלות (יונע"מ) שהשתתפו במחקר	7
22	מאפייני הפעילות בתנועת הנוער של יונע"מ	8
24	ממוצע חשיבות ההשתתפות בפעילויות השונות בתנועה, לעיני היונע"מ	9
25	חשיבות השתתפות בפעילויות בתנועה: חניכים עם מוגבלות בהשוואה לחניכים ללא מוגבלות	10
26	ממוצע תחושת המסוגלות העצמית של היונע"מ בביצוע פעילויות בתנועת הנוער	11
29	מאפייני רקע של הורי היונע"מ	12
	רשימת תרשימים	
11	עמדות של חניכים ללא מוגבלות, לפי היכרות עם אנשים עם מוגבלות	1
13	ממוצעי עמדות של חניכים ללא מוגבלות כלפי אנשים עם מוגבלות לפי מקור ההיכרות	2
13	רגשות ומחשבות כלפי אנשים עם מוגבלות בקרב חניכים, לפי רמת דתיות ומדידה	3
16	ממוצעי עמדות של רגשות שליליים לפי מקור ההיכרות עם אנשים עם מוגבלות	4
18	משאבים נדרשים לשילוב יונע"מ לדעת מדריכים בשתי המדידות, לפי רמת דתיות	5
19	בדיקת המודל של עמדות המדריכים כלפי השתתפות של יונע"מ בפעילויות בתנועה	6
23	סוגי מוגבלות של יונע"מ בשתי המדידות	7
26	השוואה בין שתי המדידות של חסמים להשתתפות, לפי דיווחי היונע"מ	8
26	חסמים עיקריים להשתתפות בתנועה – לפי דיווח היונע"מים	9
31	השוואת חשיבות ההשתתפות בפעילויות בין מדידה 1 ל-2, בעיני ההורים	10
32	חסמים עיקריים להשתתפות בתנועה, לתפיסת ההורים	11
71	משאבים הנדרשים למדריכים לפי סוגי מוגבלות	12-16

סקירת ספרות

תנועות הנוער בישראל

תנועות הנוער הינן גוף מחנך לא פורמלי רב עוצמה המחנך למעורבות חברתית ופוליטית, ובעל אידיאולוגיה תנועתית, הפועל דרך מרכז ורשת סניפים במקומות שונים ומגוונים ברחבי הארץ, הנתמכת ע"י משרד החינוך (www.edu.gov.il). עוד טרם הקמת המדינה, הוטמעה בחברה הישראלית חשיבותן של תנועות הנוער כגופים מחנכים לא פורמליים, המתקיימים במסגרת פעילות חינוכית מאורגנת, שלעיתים קרובות נמצאות מחוץ למערכות החינוך הפורמאליות. הן מסייעות ותורמות לשימור ולפיתוח של ערכים חברתיים וממלכתיים, מתוך מגמה להעצים את החניך כפרט וכחבר בקבוצה ותוך דגש על היות התנועה מסגרת של צעירים למען צעירים ומסגרת להתמודדות עם בעיות חברתיות-תרבותיות (משרד החינוך: חוזר מנכ"ל, 2009; Jeffs & Smith, 1999). תנועות הנוער מספקות כר נרחב להתנסות של בני נוער בעשייה מגוונת, אידיאולוגית וחברתית, הפועל בתפיסה חינוכית של "נוער מחנך נוער". הן מתאפיינות בחופש הבחירה שניתן למשתתף בבחירת המסגרת המתאימה לו והעונה לצרכיו, בגמישות המסגרות המאפשרת את התאמתן לצורכי המשתתפים, בגיוון במיקום ובאופי הפעילויות, ובמרכזיות הניתנת למשתתף. מאפיינים אלה הופכים את מסגרות החינוך הבלתי פורמאלי למוקדי משיכה למספר רב של אנשים להשתלב בהן ולהשיג את צורכיהם (Mohanty, 2002). כתוצאה מכך, ביכולתן של מסגרות אלה: להוציא את הפרט מבדידותו (רייטר, 2004; קלדרון, 2004), להוביל להתפתחות אישית ולשייכות חברתית הנובעים מקבלת הזדמנויות להשתייכות חברתית וליצירת קשרים בין-אישיים, ולטפח רגישויות חברתיות ומיומנויות חברתיות לצד מודעות עצמית ואוטונומיה. בעקבות כך, הדימוי החיובי של הילדים בעיניהם, בעיני משפחותיהם ובעיני הסביבה החברתית שבה הם חיים, מתחזק (Montie & Abery, 2011).

נכון לדוחות ממשלתיים משנת 2015, פועלות בישראל 13 תנועות נוער (שלג מי-עמי, 2010) אשר מאגדות במועצת תנועות הנוער – מת"ן, ארגון גג וולונטרי לכלל תנועות הנוער בישראל (www.tni.org.il), ומפוקחות ונתמכות על ידי המחלקה לתנועות נוער במנהל חברה ונוער של משרד החינוך. מעל 70% מבני הנוער המשתתפים בתנועות הנוער הם בתנועת הצופים העבריים (26.3%), הנוער העובד והלומד (25.0%) ובני עקיבא (21.3%) (הרשות הארצית למדידה והערכה בחינוך, 2017). בישראל מיוחסת חשיבות רבה לפעילויות במסגרת החינוך הבלתי פורמאלי, כגון תנועות נוער, עקב תפיסות חינוכיות לפיהן גיל ההתבגרות מהווה תקופת חינוך ועיצוב זהות משמעותית ביותר עבור האדם, יחד עם קבוצת השווים (גד, 2013). לאור חשיבותן של תנועות הנוער להתבגרות בני הנוער בישראל, עולה השאלה האם גם בני נוער עם מוגבלות זוכים ליהנות מחוויה מכוננת זו, בצד השאלה עד כמה תנועות הנוער מוכנות לשילובם, כך שיחשבו חלק מקבוצת השווים.

ילדים ונוער עם מוגבלות בישראל

חוק שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלות (תשנ"ח, 1998) מגדיר אדם עם מוגבלות (Disability) כאדם עם לקות פיזית, חושית, נפשית או שכלית, קבועה או זמנית, המשפיעה על התפקוד ומגבילה אותו באופן מהותי באחד או יותר מתחומי החיים העיקריים כגון טיפול עצמי, עבודה, לימודים, פנאי וכד'. על פי החוק, המוגבלות עשויה להיות קבועה למשך כל חייו של האדם (כגון מוגבלות שכלית התפתחותית, אוטיזם ושיתוק מוחין) או מוגבלות זמנית עקב מחלה, מלחמה או תאונה.

על פי הדוח הסטטיסטי האחרון של נציבות שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלות (2017) כלל האנשים עם מוגבלות מהווים כ- 17% מכלל האוכלוסייה בישראל, בשכיחות דומה לארצות מפותחות אחרות. כ- 9% מכלל אוכלוסיית הילדים מתחת לגיל 17 הם ילדים עם מוגבלות ומספרם נאמד בכ- 246,300 ילדים ונוער עם לקויות שונות (משרד המשפטים, 2018), מרביתם עם לקויות למידה, הפרעות התנהגותיות או רגשיות, עיכוב התפתחותי ואוטיזם (ויסבלאי, 2015). על פי האמנה לזכויות הילד מטעם האו"ם (United Nations International Children's Emergency Fund [UNICEF], 2005) והאמנה בדבר זכויות אנשים עם מוגבלויות (United Nations General Assembly, 2006), לכל ילד ומתבגר שכושרו הנפשי או הגופני לקוי, ישנה הזכות ליהנות מחיים מלאים והוגנים בתנאים המבטיחים כבוד, מקדמים עצמאות ומקלים על השתתפותו הפעילה בחיי הקהילה בשוויון עם ילדים אחרים. מכאן שעל המדינות השונות לנקוט בכל אמצעי נדרש על מנת להבטיח כי לילדים עם מוגבלות תהא גישה שווה להשתתפות עם ילדים אחרים בפעילויות משחק, נופש ופנאי. יתרה מכך, עליהן לנקוט באמצעים להעלאת המודעות לאנשים עם מוגבלויות, זכויותיהם ויכולותיהם, ולהיאבק בסטריאוטיפים ובדעות קדומות ולהגביר מודעות של אנשים עם מוגבלות (Hendricks, 2007).

נושא השילוב הינו רחב ומגוון, ומתייחס הן לאנשים עם המוגבלות והן לאנשים התומכים, כמו גם לסביבה בה הם חיים. בהתאם לתיקון מס' 7 לחוק החינוך המיוחד בישראל (המכונה "חוק השילוב"; 2002), ילדים עם צרכים מיוחדים זכאים להשתלב במסגרות החינוך הפורמליות "הרגילות" עם בני גילם, בעזרת תמיכה נרחבת כגון תוספת שעות הוראה ושירותים מיוחדים (וורגן, 2007). כמו כן, אחת ממטרות השילוב היא לאפשר לילדים ונוער עם מוגבלות להיות באינטראקציה חברתית עם מגוון ילדים בני גילם, ולא להגביל את ההתנסויות החברתיות שלהם רק לכאלו עם מוגבלויות דומות (Roe, 2008). ההשתתפות בתנועות הנוער מהווה הזדמנות להתנסויות חברתיות עשירות.

השתלבות של ילדים ונוער עם מוגבלות בתנועות הנוער

השתלבותם של ילדים ובני נוער עם מוגבלות הינה בעלת חשיבות רבה, הן לפרט והן לחברה. באשר לפרט, השתלבות עשויה להפחית מצבים של בדידות ומחסור בקשרים חברתיים, לאפשר התנסות ושכלול של מיומנויות

חברתיות ומיומנויות עצמאות, לספק מענה נורמטיבי לשעות הפנאי ולצמצם תחושה כללית של הדרה וניכור. באשר לחברה, מחקרים מצביעים על כך שרבים מקשיי ההשתלבות של ילדים ובוגרים עם מוגבלות בחברה (כגון השתלבות חברתית, תעסוקתית וכדומה) נובעים מעמדות ודעות קדומות של החברה. עם זאת, ילדים ונוער הנמצאים במסגרות משלבות, ונחשפים לילדים עם מוגבלות, נעשים יותר מודעים ופחות חוששים משונות בין בני האדם (Ruijs, 2009). עמדותיהם השליליות כלפי אוכלוסיית ילדים עם מוגבלות הופכות לחיוביות יותר (מונק וקליבנסקי, 2009; מרום, ברמן, בן-נון, ומוצן, 2007; מרום, בר-סימן טוב, קרון וקורן, 2006); וישנה עלייה בתפיסת החוללות והמסוגלות העצמית (Self-efficacy) של הילדים המשלבים (מרום ושות', 2006).

ברוח זו, הוקמו החל מסוף המאה העשרים תנועות וקבוצות של חניכים עם מוגבלות, תחילה בעיקר דרך יוזמה מקומית. כל קבוצה פעלה באופן עצמאי, לרוב בליווי מקצועי של אנשי קשר מקומיים מן המוסדות שמהם הגיעו החניכים לתנועה. כך למשל קמה תכנית השילוב של חניכים עם 'צרכים מיוחדים' (צמי"ד) בתנועת הצופים, במטרה להפגישם בפעולה חברתית סדירה ושיטתית עם חניכים טיפוסיים, כמענה לצורך של הקהילה, לצד חינוך הנוער ככלל למחויבות חברתית (מונק וקליבנסקי, 2009). עם זאת, בהתאם לדוח הוועדה הציבורית לבדיקת חוק זכויות אנשים עם מוגבלויות (1997) "אלפי ילדים ובני נוער עם צרכים מיוחדים אינם משתייכים לתנועות הנוער ואינם זוכים ליציאה לטבע. מצב זה מוביל לבידודם החברתי של אנשים בעלי מוגבלויות" (מונק, 2009), כך נשמעו טענות לפיהן בני נוער עם מוגבלות מקבלים מענה חלקי בשילוב בתנועות הנוער בישראל. בנוסף, מתוך הדוח של קרני וקליין (א.ת.) עולה טענה נוספת כי מרבית תנועות הנוער פעלו בעבר למען אוכלוסיות עם מוגבלות ממקום של חסד ונתינה ולא ממקום של השתלבות שוות הזדמנויות.

ניכר כי מרבית המחקרים המתייחסים לשילוב ילדים עם מוגבלות, מתמקדים בחינוך הפורמאלי, ורק מעטים עוסקים בשילובם בחינוך הבלתי פורמלי כגון תנועות הנוער (מונק וקליבנסקי, 2009), ופעילויות ספורט (רייטר וטלמור, 2004). מחקרים הראו כי השתלבות המאפשרת מפגש חברתי בין ילדים עם מוגבלות לבין בני גילם, מספקת להם מודלים לחיקוי ולמידה של התנהגויות מקובלות והינה משמעותית גם להשתלבותם כבוגרים בקהילה (מילשטיין וריבקין, 2013; Nakken & Pijl, 2002; Harte, 2010). מחקר שנערך על ידי מכון שריד (2005) ובחן את ההשתלבות בתנועת הצופים, הראה כי החניכים עמיתים ללא מוגבלות במסגרות בהם התנהל בפרויקט צמי"ד בתנועת הצופים ייחסו יותר משמעויות רגשיות שליליות ביחס לילדים ונוער עם מוגבלות, מאשר החניכים במסגרות שלא שהשתתפו בפרויקט.

למרות החשיבות של השילוב בתנועות הנוער, עד הקמת המיזם המלווה במחקר זה, עסקו בשילוב מובנה ומוסדר רק בחלק קטן מהן ובהיקפים שונים. נושא השילוב היה מוטל על בעלי תפקידים הקשורים לנושאים אחרים בתנועה (רכזי הדרכה וכו'). תהליך השינוי של ריבוי קבוצות חניכים עם מוגבלות, בצד המודעות לחשיבות השילוב ופניות

של הורים, העלו את הצורך בהתמקצעות בתחום שילוב חניכים עם מוגבלות בכל תנועה ושתופי פעולה בין גופים שהביאו למיזם השילוב.

התוכנית להשתלבות ילדים ונוער עם מוגבלות בתנועות הנוער

התוכנית להשתלבות ילדים ונוער עם מוגבלות בתנועות הנוער פותחה בשנת 2013, בשילוב כוחות של גורמים משמעותיים הפועלים למען השתלבותם במערכות שונות ובאופן ספציפי להגברה, לשיפור ולהרחבת השתלבותם בתנועות הנוער. את המיזם מלווה ועדת היגוי של השותפים: מועצת תנועות הנוער, ג'וינט אשלים, משרד החינוך, משרד הרווחה, המוסד לביטוח לאומי, קרן שלם ואיגוד מנהלי מחלקות החינוך.

לפי התוכנית להשתלבות ילדים ונוער עם מוגבלות בתנועות הנוער (ג'וינט-אשלים, א.ת.) החזון של התכנית הוגדר כמיזם שהוקם על מנת ליצור "פלטפורמה שתאפשר השתלבות מיטבית של ילדים ונוער עם מוגבלות כחניכים, וכפעילים בשכבה הבוגרת בדומה לתהליכי התפתחות חברתית של כלל חניכי התנועה". המטרות הספציפיות של התוכנית להשתלבות ילדים ונוער עם מוגבלות הן כדלקמן: (1) ליצור מהלך התפתחות וגדילה של חניכים עם מוגבלות בתוך תנועות הנוער בדומה לתהליך ההתפתחות והגדילה של כלל חניכי התנועה; (2) להגדיל את מספר החניכים עם מוגבלות המשתתפים בתנועות הנוער; (3) להגדיל את מספר תנועות הנוער המאפשרות השתלבות באופן מובנה; (4) לבסס פלטפורמה ארגונית ותכנית שתאפשר השתלבות מיטבית של חניכים עם מוגבלות בתנועות הנוער לאורך שנים; ו- (5) ליצור עמדות חיוביות כלפי אנשים עם מוגבלות בקרב כלל חניכי תנועת הנוער, שהם למעשה אזרחי המחר.

התוכנית כללה הקמת וועדת היגוי לפרויקט; מינוי רכזי שילוב מכל תנועה; לוויו מקצועי אישי וקבוצתי בתהליך; כתיבת תדריך ומערכי פעילויות מתאימות, הכנת נהלים להנגשת טיולים ומחנות, בנייה והעברה מדי שנה של הכשרות ייעודיות בהתאם לצרכים של כל תנועה, לאוכלוסיות היעד ולבעלי התפקידים השונים בתנועות; מגוון פעילויות לשינוי עמדות, בקרב בעלי תפקידים ובקרב בני הנוער בתנועות השונות; עידוד להנגשת סניפים אחדים והצטיידות בדברים שיכולים לאפשר שילוב מוצלח יותר, במימון משרד החינוך.

במענה לקול קורא, זכו שתי חוקרות מהפקולטה למדעי רווחה ובריאות באוניברסיטת חיפה, ללוות את המיזם במחקר הערכה.

מטרות המחקר

המטרה העיקרית של מחקר ההערכה המלווה את התוכנית להשתלבות ילדים ונוער עם מוגבלות בתנועות הנוער הינה לתאר ולהעריך את היקף השינויים ואת איכות השינויים שחלו מאז הפעלת התוכנית לשילוב ילדים ונוער עם מוגבלות (שייקראו להלן יונע"מ), בתנועות הנוער. במסגרת המחקר נעשתה הערכה של השינויים הן בהשתלבותם של היונע"מ והן באקלים של תנועות הנוער המשתתפות בתוכנית השילוב (מדריכים וחניכים). מטרה נוספת הייתה ללמוד מהם הגורמים לשימור ולקידום השילוב ומהם החסמים להשתתפות בתוכנית, כפי שהם נתפסים על ידי רכזי שילוב, יונע"מים, הוריהם, מדריכים וחניכים ללא מוגבלות.

הליך המחקר הכללי

מחקר זה ארך ארבע שנים, החל באוגוסט 2014, בשיטת מחקר המשלבת גישה כמותית ואיכותנית. לאחר סקירה מקיפה של הספרות הקיימת ושני מפגשים עם ועדת היגוי העומדת בראש המיזם של מומחים בנושא, נוסחו שאלוני המחקר ונקבעה שיטת המחקר. לאחר קבלת אישור המחקר של ועדת האתיקה של אוניברסיטת חיפה (אישור מספר 223/14, ספטמבר 2014) החל שלב איסוף הנתונים (נובמבר 2014). עם תחילת התוכנית להשתלבות של ילדים ונוער עם מוגבלות בתנועות הנוער נאספו נתוני הבסיס (מדידה 1) הכמותיים והאיכותניים, ולקראת סיום התכנית נערכו הערכות חוזרות לשם השוואה, בהפרש של שנתיים (מדידה 2). ממצאי מדידה 1 ופירוט כלי המחקר נסקרו בדו"ח הביניים שהוגש בשנת 2016. הדו"ח הנוכחי מתייחס לשתי המדידות. היות ומדובר במחקר הערכה, הדגש בדו"ח זה הוא על ההשוואה בין שתי המדידות, להלן לפי 4 קבוצות מחקר: חניכים ללא מוגבלות, מדריכים, ילדים ונוער עם מוגבלות (שנקראו יונע"מ) והוריהם. לאחריהם יוצגו עיקרי הממצאים האיכותניים ובפרק האחרון – מסקנות והמלצות. חלק מהממצאים העשירים שנאספו כמותית, הועברו לנספחים, בכדי להקל על הקוראים.

חניכים ללא מוגבלות

שיטת המחקר – מאפיינים עיקריים של חניכים ללא מוגבלות

במדידה 1 השתתפו 247 חניכים, מתנועות נוער שונות, אשר הסכימו למלא שאלוני עמדות כלפי ילדים ונוער עם מוגבלות.

במדידה 2 השתתפו 326 חניכים, מתנועות נוער שונות, אשר הסכימו למלא שאלוני עמדות כלפי ילדים ונוער עם מוגבלות. השאלונים מולאו באופן פרונטלי, באמצעות רכזים ומדריכים מתנועות הנוער אשר פנו לחניכים ולהוריהם להסכמה מדעת להשתתף במחקר, ולמלא שאלון.

טבלאות 1 ו-2 להלן משוות בין נתוני הרקע של החניכים בשתי המדידות.

מתוך הטבלה ניתן לראות שיש הבדל מובהק¹ בין שני המדגמים במשתנים הבאים: סוג תנועת הנוער, רמת דתיות, השפה העיקרית המדוברת וסוג המסגרת בה הכירו החניכים אדם עם מוגבלות. לא נמצאו הבדלים בין המדגמים בשאר משתני הרקע.

טבלה 1: משתני רקע של חניכים ללא מוגבלות - השוואה בין המדידות

	2015 N= 247		2017 N=326			
חניכים	אחוז	מספר	אחוז	מספר	קטגוריה	
תנועת נוער	17%	44	14%	47	הצופים	90.26***
	4%	9	13%	41	בני עקיבא	
	7%	17	8%	25	עזרא	
	23%	58	14%	45	האיחוד החקלאי	
	29%	72	16%	51	אריאל	
	8%	19	17%	55	הצופים הערבים והדרוזים	
	10%	25	8%	25	מכבי צעיר	
	1%	3	11%	37	הנוער העובד והלומד	
	39%	95	29%	94	בן	6.61
מגדר	61%	148	71%	232	בת	
	59%	130	39%	125	חילוני	32.02***
רמת דתיות	24%	53	23%	73	מסורתי	
	16%	36	38%	120	דתי / חרדי (1 חרדי ב- 2017)	
	88%	222	80%	259	עברית	13.70***
השפה העיקרית המדוברת בבית	8%	20	18%	57	ערבית	
	4%	10	2%	9	אחר (רוסית, אנגלית)	

***p<0.001

¹ נמדד באמצעות מבחן χ^2

טבלה 2: חניכים ללא מוגבלות - מאפייני הפעילות בתנועה והיכרות עם ילדים עם מוגבלות

χ^2	2015 מדידה 1		2017 מדידה 2			
	אחוז	מספר	אחוז	מספר	קטגוריה	חניכים
2.81	35%	79	30%	92	שנה-שנתיים	שנות וותק בתנועת הנוער
	62%	139	65%	199	שלוש-ארבע שנים	
	2%	5	4%	13	מעל ארבע שנים	
7.51	26%	58	24%	77	אחד ההורים או שניהם	האם בני משפחתך היו בתנועת נוער
	30%	66	26%	84	אחים	
	26%	58	31%	100	הורים ואחים	
	18%	40	18%	57	אף אחד	
	4%	10	29%	93	עם ההורים	כיצד הנך מגיע/ה לפעילות בתנועה? (*מסתכם ליותר מ-100% כיוון שניתן היה לבחור יותר מתשובה אחת)
	16%	35	1%	4	בהסעה מיוחדת	
	1%	2	4%	13	תחבורה ציבורית	
	67%	152	74%	241	ברגל	
	23%	51	23%	73	לא מכיר	באיזו מסגרת הכרת אותו/אותה? (מתוך החניכים שענו שמכירים אדם עם מוגבלויות)
13.36*	11%	25	5%	17	שכנים	
	35%	78	39%	126	בבית ספר / חברים	
	21%	48	16%	50	בתנועת הנוער	
	10%	22	17%	53	משפחה	האם יש לך נכות או מוגבלות תפקודית כלשהי?
1.29	3%	6	5%	15	כן	
	97%	216	95%	311	לא	

ממצאים המחקר העיקריים

לפי אומדן של ועדת ההיגוי, נמצאה גדילה של יותר מפי 3 בכמות החניכים עם מוגבלות המשתתפים בתכנית ההשתלבות, לאורך ארבע שנותיו. על פי דיווחים של התנועות, שנאספו במועצת תנועות הנוער, דווחו בראשיתו כ- 2000 חניכים עם מוגבלות, לעומת כ- 7,500 שדווחו בסוף שנת 2018. יש לסייג נתונים אלה, לאור הקושי למפות וודאי, במיוחד חניכים המשולבים באופן פרטני. לאור זאת, ועדת ההיגוי מניחה כי מדובר במספרים גבוהים יותר.

נתון נוסף שדווח על ידי ועדת ההיגוי הוא כי בעקבות התכנית גדל המשאב המועמד לרשות התנועות ממשד החינוך, למטרות הגברת ההשתלבות של בני נוער עם מוגבלות והנגשת הפעילות, ממיליון ש"ח בשנה - לששה מיליון ש"ח בשנה. תוספת משאב זה תבטיח המשך מימון שוטף של הנגשת הפעילות, מערך ההדרכה והריכוז, לאחר סיום הפיילוט הנחקר. מידע זה התקבל על ידי ועדת ההיגוי ולא נמסר ישירות לחוקרות, למרות פניות נשנות.

הצגת הממצאים להלן משקפת את איסוף הנתונים שנאספו במחקר זה, בעשר תנועות, בקרב מדריכים, חניכים עם וללא מוגבלות והורים של החניכים ללא מוגבלות, לפי שאלות המחקר שהועלו בהצעה, שדיווחו לגבי עמדות והשתתפות בפועל בתנועה, באופן שמנסה לתעד שינוי שחל בקרב חניכים עם מוגבלות ובפתיחות להשתלבות בתנועות השונות.

ראוי להזכיר כי המדגמים המוצגים להלן הם **מדגמי נוחות** שאינם מייצגים את כלל האוכלוסייה המשולבת בתנועות.

למרות המאמצים לייצר דגימה מאוזנת, לפי כל חניכי סניף גדול וסניף קטן בכל תנועה – עלה קושי בקבלת הסכמה של נבדקים והורים ולכן המדגמים שנאספו עומדים בסדר גודל הנדרש לניתוח, אך מוגבלים בטיבם.

ראשית, התבצעה בחינה לגבי עמדות חניכים לפי הקרבה וההתנסויות שהיו להם עם בני נוער עם מוגבלות, בהנחה שהקרבה בסביבה הבלתי פורמלית בתנועה – תקדם עמדות חיוביות כלפי ההשתלבות.

טבלה 3 להלן מציגה השוואה בעמדות של ילדים אשר מכירים אדם עם מוגבלות לבין עמדות ילדים שאינם מכירים אדם עם מוגבלות, במדידה 2.

ההשוואות בין הקבוצות, לפי היכרות מוקדמת עם אדם עם מוגבלות כלשהי, מצביעות על הבדלים מובהקים בין קבוצות הילדים. ילדים אשר מכירים ילד עם מוגבלות, הביעו באופן מובהק רגשות פחות שליליים כלפי אנשים עם מוגבלות, בהשוואה לילדים שאינם מכירים אדם עם מוגבלות (ממוצע 2.17 לעומת 2.44). הבדלים דומים היו גם לגבי התנהגויות מרחיקות גבוהות יותר בקרב אלה שאינם מכירים ילדים עם מוגבלות (ממוצע 2.12 לעומת 2.40)

ילדים אשר יש להם היכרות עם אדם עם מוגבלות, הביעו באופן מובהק מחשבות חיוביות יותר מאשר ילדים שאין להם היכרות מוקדמת עם אנשים עם מוגבלות (ממוצע 3.44 לעומת 3.16). עוד נמצא כי ילדים עם היכרות מוקדמת עם אדם עם מוגבלות, הביעו יותר נכונות לקשר לעומת ילדים שאין להם היכרות מוקדמת עם אנשים עם מוגבלות (ממוצע 3.61 לעומת ממוצע 3.38).

הניתוחים הסטטיסטיים שנערכו הם מבחני t להשוואת הממוצעים של שני מדגמים בלתי תלויים (independent samples t-test).

טבלה 3. השוואות בעמדות ותפיסת חשיבות הפעילות בתנועה, על רקע היכרות אנשים עם מוגבלות: ממוצעים, סטיות תקן ותוצאות מבחן t, במדידה 2

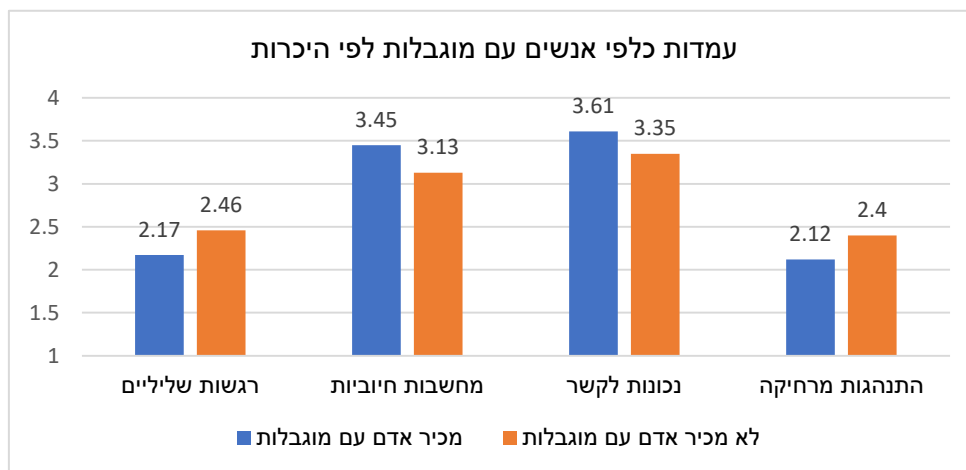
t	לא מכיר אדם עם מוגבלות			מכיר אדם עם מוגבלות			
	n	ס"ת	ממוצע	n	ס"ת	ממוצע	
**2.60	74	(.93)	2.46	248	(.80)	2.17	רגשות שליליים
1.88	74	(.88)	2.67	248	(.87)	2.45	מתח בינאישי
0.02	74	(1.13)	2.36	244	(1.05)	2.39	רוגע
**2.68	73	(0.97)	3.13	244	(.88)	3.45	מחשבות חיוביות
**2.50	73	(.85)	3.35	245	(.80)	3.61	נכונות לקשר
*1.95	73	(1.11)	2.40	245	(1.01)	2.12	התנהגות מרחיקה

*p<0.05; ***p<.001

הערה: טווח הממוצעים 1-5, כאשר 5 מבטא מידת הסכמה גבוהה יותר עם העמדה.

המדדים אשר בהם נמצא הבדל מובהק מוצגים להלן בתרשים 1.

תרשים 1. עמדות של חניכים ללא מוגבלות, לפי היכרות עם אנשים עם מוגבלות

לאור הממצאים, נבחנה השאלה האם יש הבדל בעמדות לפי ההקשר של ההיכרות- משפחה, בי"ס, תנועת נוער ושכנות בקהילה.

משתנה ההיכרות עם אדם עם מוגבלות סווג לארבע קטגוריות, לפי הקשר ההיכרות. במידה וילד ציין שהוא מכיר יותר מאדם אחד עם מוגבלות, משתי מסגרות או יותר, נלקחה בחשבון ההקשר עם מידת החשיפה הגבוהה ביותר. כך לדוגמא, אם ילד ציין כי הוא מכיר אדם עם מוגבלות במסגרת יחסי שכנות, וכן אדם עם מוגבלות מהמשפחה, נלקחה בחשבון הקרבה המשפחתית. השוואה זו בוצעה במבחן ANOVA, לבדיקת הבדלים בין הקבוצות.

תוצאות טבלה 4 מלמדות כי נמצאו הבדלים מובהקים בין הקבוצות ברגשות שליליים, מחשבות חיוביות, ונכונות לקשר. כדי לבחון את מקור ההבדלים נערכו מבחנים נוספים (Tukey) בהם נעשתה השוואה בין כל שתי קבוצות.

לחניכים שאינם מכירים אדם עם מוגבלות יש רגשות שליליים באופן מובהק יותר מלחניכים המכירים אדם עם מוגבלות במסגרת יחסי שכנות (ממוצע 2.47 לעומת ממוצע 1.90). לא נמצאו הבדלים עם קבוצות אחרות.

עוד נמצא בהשוואות כי חניכים אשר מכירים אדם עם מוגבלות במסגרת תנועת הנוער, מביעים עמדה חיובית יותר באופן מובהק לעומת חניכים שהכירו במסגרת יחסי שכנות אדם עם מוגבלות (ממוצע 3.56 לעומת ממוצע 2.96).

במדד נכונות לקשר נמצא כי חניכים אשר מכירים אדם עם מוגבלות מהתנועה הביעו נכונות רבה יותר לקשר מאשר חניכים שאינם מכירים בכלל אדם עם מוגבלות (ממוצע 3.84 לעומת ממוצע 3.33).

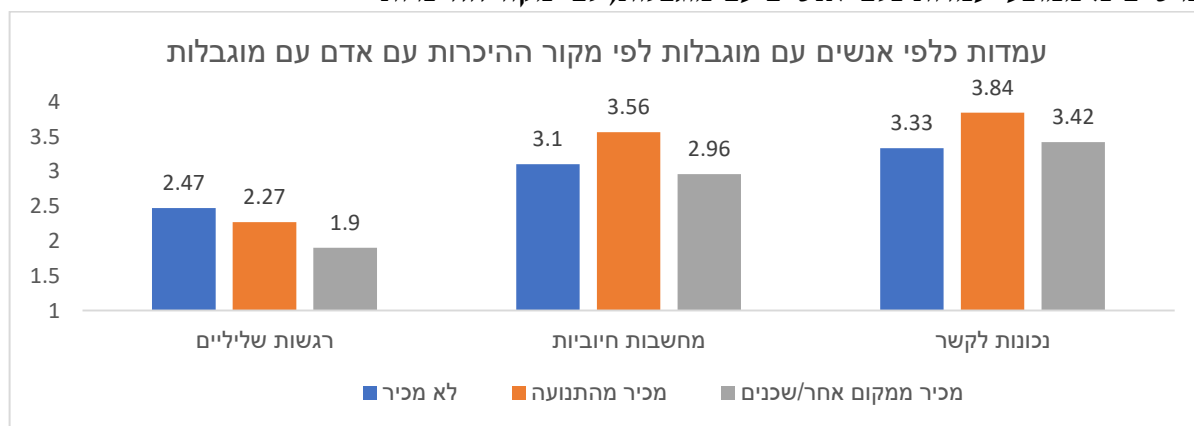
טבלה 4. עמדות כלפי אנשים עם מוגבלות, לפי הקשר וההיכרות: סטטיסטיקה תיאורית ותוצאות ניתוח שונות לבדיקת ההבדלים בין הקבוצות

F	אחר/שכנים N=17	תנועה N=50	זברים/בי"ס N=123	משפחה N=52	לא מכיר N=73	היכן הכיר אדם עם מוגבלות: משתנה	
						ממוצע	רגשות שליליים
2.49*	1.90	2.27	2.15	2.19	2.47	ס"ת	
	(.81)	(.73)	(.80)	(.86)	(.94)		
1.63	2.43	2.53	2.37	2.54	2.69	ממוצע	מתח בינאישי
	(.87)	(.91)	(.88)	(.86)	(.87)	ס"ת	
0.08	2.41	2.35	2.42	2.38	2.35	ממוצע	רוגע
	(1.08)	(1.02)	(1.09)	(1.06)	(1.11)	ס"ת	
3.44**	2.96	3.56	3.47	3.45	3.10	ממוצע	מחשבות חיוביות
	(1.02)	(.84)	(.82)	(.98)	(.95)	ס"ת	
1.22	2.06	2.17	2.10	2.07	2.41	ממוצע	התנהגות מרחיקה
	(.99)	(1.04)	(1.00)	(1.03)	(1.11)	ס"ת	
3.43**	3.42	3.84	3.61	3.49	3.33	ממוצע	נכונות לקשר
	(.89)	(.70)	(.75)	(.88)	(.84)	ס"ת	

* $p < 0.05$; ** $p < 0.01$

המדדים אשר בהם נמצא הבדל מובהק מוצגים להלן בתרשים 2.

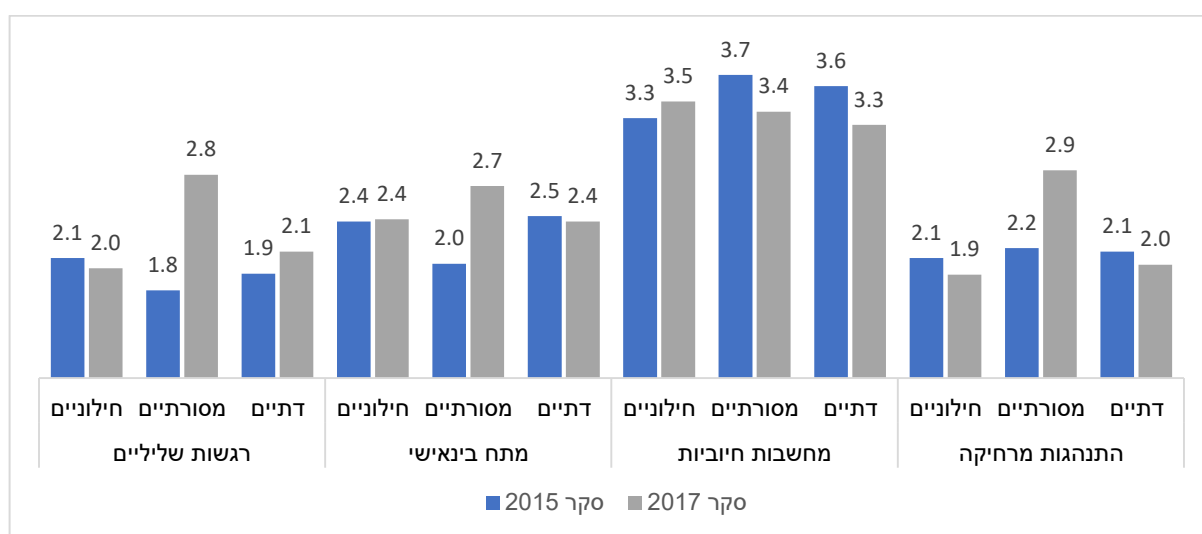
תרשים 2. ממוצעי עמדות כלפי אנשים עם מוגבלות, לפי מקור ההיכרות

הממצאים להלן מתייחסים להיכרות מוקדמת עם אנשים עם מוגבלות, בשתי המדידות. היות ונמצאו הבדלים בין שתי המדידות בשלושה מאפייני רקע (מידת דתיות, שפת דבור וסוג תנועת הנוער), הבדיקות שערכנו בחלק זה מתייחסות לשינויים שחלו בין המדידות בהתחשב בהבדלים בין שני המדגמים במידת הדתיות². ערכנו מבחן two way ANOVA שבו בדקנו את ההשפעה של מידת דתיות ומועד הסקר על כל אחד מהיבטי העמדה (רגשות שליליים, מתח בינאישי, רוגע, מחשבות חיוביות, התנהגות מרחיקה ונכונות לקשר). ממצאים מפורטים מופיעים בטבלה מס' 14, בעמ' 66).

תרשים 3 מציג את ממוצעי הרגשות והמחשבות וכוונות התנהגות לגבי אנשים עם מוגבלות בשני מועדי הסקר, במדידה 1 ובמדידה 2. תוצאות אלו מוצגות בנפרד עבור כל קבוצת דתיות. הממצאים מראים כי בקרב חניכים הבאים מרקע מסורתי נמצאו יותר רגשות שליליים, מתח בינאישי והתנהגות מרחיקה ופחות במחשבות חיוביות, בעוד שבקרב חניכים חילוניים ודתיים לא נמצא כמעט שינוי.

תרשים 3: רגשות ומחשבות כלפי אנשים עם מוגבלות, בקרב חניכים, לפי רמת דתיות ומועד סקר

בנוסף, בנושא החשיבות שנתנו חניכים אלה להשתתפותם ב-28 פעילויות נפוצות בתנועה, נערכה השוואה עם עמיתיהם עם מוגבלות, המוצגת בפרק המפרט את ממצאי היוע"מ (עמ' 25).

ב. מדריכים

שיטת המחקר – מאפיינים עיקריים של המדריכים

במדידה 2 שנערכה בקרב מדריכי תנועות הנוער השתתפו 220 מדריכים, מתנועות נוער שונות, אשר הסכימו למלא שאלוני עמדות כלפי ילדים ונוער עם מוגבלות. השאלונים מולאו באופן פרונטלי, באמצעות רכזים מתנועות הנוער אשר פנו למדריכים ולהוריהם להסכמה להשתתף במחקר, ולמלא שאלון.

כלל הנבדקים (כולל מעל גיל 18)

להלן טבלה המתארת את נתוני הרקע של כלל המדריכים במדידה 2, בהם רוב של 75% בנות, ורוב גדול (83%) של מדריכים מתחת לגיל 18. אחוז גבוה מכלל המדריכים שנענו הם דתיים 46%. רוב המדריכים הינם דוברי עברית בבית,

² בשל העובדה שסוג התנועה ומידת דתיות קשורים ביניהם בחנו את ההשפעה של מידת הדתיות בלבד. בשל העובדה שהמדגם קטן, לא התחשבנו בשפת הדיבור.

כ 14% דוברי ערבית. הטבלה מראה כי במדידה 2 (2017) התנועה אשר ממנה השיבו מירב המדריכים היא תנועת אריאל, ובכל התנועות האחרות פיזור דומה למדידה 1, למעט הצופים ותנועת עזרא בהם מיעוט משתתפים.

מבין המדריכים שענו על השאלונים במדידה 2, 69% מהמשיבים הינם מדריכים, כל היתר בעלי תפקיד כגון קומונרים (11%) רכזים (14%) ותפקידים אחרים (6%). רוב המדריכים מבקרים בתנועה כפעמיים בשבוע, ומגיעים לשם בד"כ ברגל (70%). כ-63% פעילים בתנועת הנוער למעלה משש שנים. 90% מהמשיבים ציינו כי מישהו מבני המשפחה היה בתנועת נוער. 88% ציינו כי הם מכירים אדם עם מוגבלות, מתוכם 61% מכירים מתנועת הנוער; ורק שלושה מדריכים המהווים 1%, דווחו כי יש להם נכות/מוגבלות כלשהי.

בקרב מדריכים אשר הינם מתחת לגיל 18

לאור ניתוח הנתונים שנעשה במדידה 1 ב-2015, שבוצע על מדריכים אשר הינם מתחת לגיל 18, ניתוח הנתונים והשוואה בין מדידה 1 ומדידה 2 התבצעו רק על קבוצת צעירים זו. בפילוח זה נמצא הבדל מובהק בהתפלגות תנועות הנוער, כך שבסקר הראשון שנערך ב-2015 ניתן לראות ייצוג גדול יותר למדריכים מתנועת הצופים, ופחות ייצוג של תנועת אריאל.

התפלגות הגילאים מראה כי בסקר הנוכחי אחוז גבוה יותר של בני 17-18, בעוד שבסקר הקודם אחוז גבוה יותר של צעירים מתחת לגיל 17.

בניתוח הנתונים, משתנים של גיל ורמת דתיות, אשר בהם נמצא הבדל מובהק בין שני מועדי הסקר, נלקחו בחשבון כמשתנים מתערבים.

טבלה 5. נתוני רקע: כלל המדריכים במדידה 2 והשוואה בין המדריכים בשתי המדידות

χ^2	מדריכים מתחת לגיל 18, 2015		מדריכים מתחת לגיל 18, 2017		כל המדריכים, 2017			
	מספר	אחוז	מספר	אחוז	מספר	אחוז	קטגוריה	מדריכים
67.3***	58	25%	6	4%	9	4%	הצופים	תנועת נוער
	14	6%	17	11%	32	15%	בני עקיבא	
	19	8%	4	3%	7	3%	עזרא	
	25	11%	27	18%	27	12%	האיחוד החקלאי	
	28	12%	41	27%	53	24%	אריאל	
	17	7%	25	16%	27	12%	הצופים הערבים והדרוזים	
	33	14%	10	7%	10	5%	התנועה הדרוזית	
	27	12%	23	15%	27	12%	מכבי צעיר	
	10	4%	0	0%	28	13%	הנוער העובד והלומד	
	2	1%	0	0%	0	0%	השומר הצעיר	
56.6***	156	66%	41	27%	41	22%	15-16	גיל
	81	34%	112	73%	112	61%	17-18	
	מוצג פילוח למדריכים בגילאים מתחת לגיל- 18				21	12%	19-20	
					10	5%	מעל 20	
3.4	76	32%	36	24%	55	25%	בן	מגדר
	160	68%	117	76%	165	75%	בת	
8.36*	90	39%	45	32%	74	35%	חילוני	מידת דתיות
	69	30%	33	23%	39	19%	מסורתי	
	69	30%	64	45%	95	46%	דתי	
0.39	172	74%	116	76%	177	81%	עברית	השפה העיקרית המדוברת בבית
	48	21%	28	18%	30	14%	ערבית	
	14	6%	8	5%	12	5%	אחר	
4.63	60	26%	35	23%	39	18%	0-3	וותק בתנועה
	59	26%	28	18%	46	21%	4-6	
	109	89%	89	59%	134	61%	מעל 6 שנים	

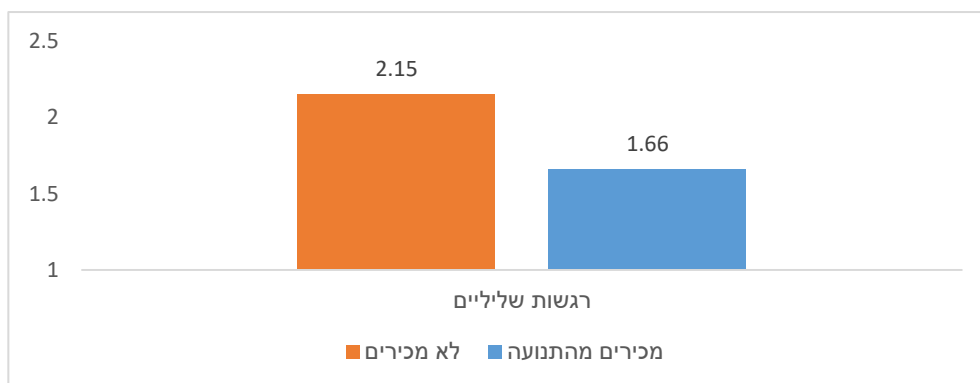
מדריכים – ממצאים עיקריים

בהשוואה שנעשתה במדידה 2, בעמדות המדריכים כלפי אנשים עם מוגבלות, לפי הקשר ההיכרות עם אנשים עם מוגבלות, נמצא רק הבדל מובהק סטטיסטית אחד ברגשות שליליים, בין מדריכים שמכירים אנשים עם מוגבלות ומדריכים שאינם מכירים (t=2.11; p<.05). דהיינו, נמצא שמדריכים שאינם מכירים אנשים עם מוגבלות מרגישים מידה רבה יותר של רגשות שליליים בהשוואה (ממוצע=2.15; ס"ת=.73) למדריכים שמכירים אדם עם מוגבלות (ממוצע=1.82; ס"ת=.55). לא נמצא הבדל מובהק אחר בחמשת הגורמים האחרים של שאלון העמדות.

בבדיקה לעומק של הבדלים בעמדות של מדריכים שנדגמו במדידה 2, לפי הקשר של היכרות בני נוער עם מוגבלות בתנועת הנוער, באמצעות מבחן ANOVA - נמצא הבדל מובהק סטטיסטית ברגשות שליליים כלפי אנשים עם מוגבלות, כאשר מקור ההבדל הוא מדריכים אשר מכירים מישור עם מוגבלות מתנועת הנוער, לעומת מדריכים אשר אינם מכירים

כלל אנשים עם מוגבלות. דהיינו, מדריכים אשר מכירים בני נוער עם מוגבלות מתנועת הנוער הביעו פחות רגשות שליליים מאשר מדריכים שאינם מכירים כלל. לא נמצא הבדל מובהק סטטיסטית במדדים אחרים שנבדקו.

תרשים 3. ממוצעי עמדות של רגשות שליליים לפי מקור ההיכרות עם אנשים עם מוגבלות

בטבלה הבאה מוצגת השוואה שנעשתה במדידה 2, בין עמדות המדריכים לגבי סוגי הפעילויות בהן חשוב שבני נוער עם מוגבלות ייקחו חלק ולגבי משאבים הנדרשים להם לדעתם, לפי הקשר ההיכרות שלהם עם אנשים עם מוגבלות. הממצאים מלמדים כי נמצאו הבדלים בעמדותיהם של מדריכים המכירים אנשים עם מוגבלות ממסגרות שונות, לבין מדריכים המכירים אנשים עם מוגבלות מתנועת הנוער, כך שאלו שאינם מכירים כלל, חושבים כי יש צורך ביותר משאבים עבור השתלבות של אנשים עם מוגבלות שכלית התפתחותית בפעילויות בתנועה.

טבלה 6: ההבדל בין מדריכים לפי מקור ההיכרות עם אדם עם מוגבלות, רגשות, מחשבות והתנהגות, בתפיסת פעילויות חשובות בתנועה ותפיסת משאבים נדרשים למדריך

הקשר ההיכרות		לא מכיר	משפחה/ חברים	בתנועת הנוער	בבית-ספר	שכנים	F	
משתנה:								
השתתפות בפעילויות		ממוצע	7.31	7.75	7.65	7.94	8.29	0.71
פעילויות במסגרת תפקיד בתנועה								
ס"ת								
ח		15	14	56	25	28		
פעילויות בקן/סניף		ממוצע	8.05	8.56	8.18	8.16	8.73	0.99
ס"ת								
ח								
פעילויות בחוץ		ממוצע	7.66	7.17	7.42	7.49	7.95	0.51
ס"ת								
ח								
משאבים נדרשים								
לשילוב חניכים עם מוגבלות התפתחותית		ממוצע	10.00	7.33	7.18	7.86	7.54	2.67*
ס"ת								
ח								
לשילוב חניכים עם מוגבלות פיזית		ממוצע	8.73	5.40	5.91	6.91	6.39	2.22
ס"ת								
ח								
לשילוב חניכים עם לקות ראייה		ממוצע	9.64	7.60	7.83	8.27	8.57	1.21
ס"ת								
ח								
לשילוב חניכים עם לקות שמיעה		ממוצע	9.55	8.60	8.85	9.14	9.75	0.56
ס"ת								
ח								
לשילוב חניכים עם לקות למידה		ממוצע	10.18	9.50	8.49	9.09	9.64	1.69
ס"ת								
ח								

היות ונמצאו הבדלים בין שתי המדידות בשני מאפייני רקע (מידת דתיות וגיל המדריכים), הבדיקות שנערכו בחלק זה מתייחסות לשינויים שחלו בין המדידות, בהתחשב בהבדלים בין שני המדגמים במאפייני הרקע הנ"ל. נערך מבחן three way ANOVA שבו נבדקה ההשפעה של מידת דתיות, גיל ומועד הסקר על כל אחת מהיבטי העמדה (רגשות שליליים, מתח בינאישי, רוגע, מחשבות חיוביות, התנהגות מרחיקה ונכונות לקשר) ועל משאבים נדרשים.

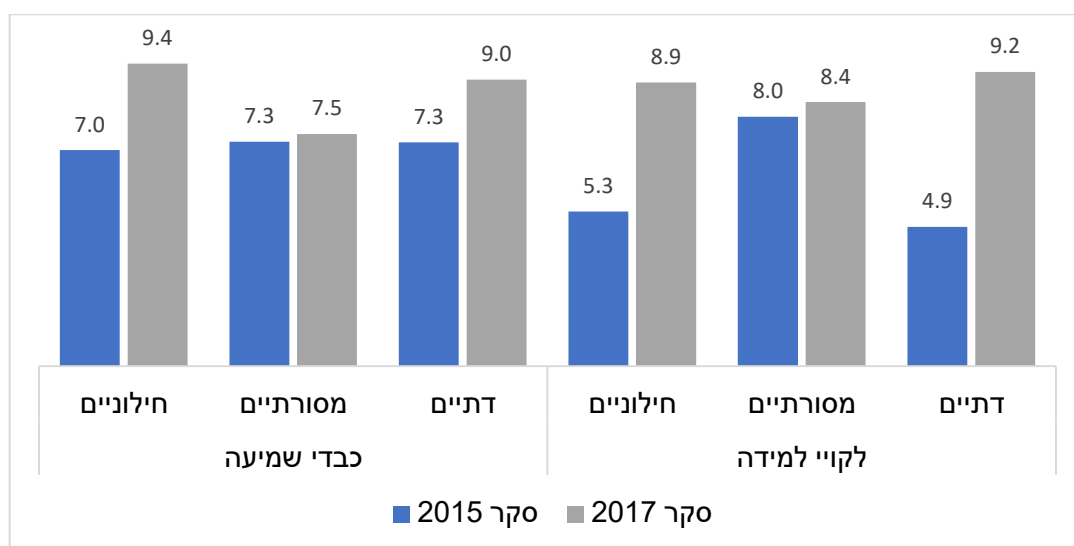
הממצאים מלמדים כי לא נמצאו הבדלים בין שתי המדידות באף אחד מהיבטי העמדה.

לגבי תפיסת המשאבים הנדרשים למדריכים לשם שילוב חניכים עם מוגבלות- נמצא שסה"כ כמות המשאבים הנדרשת עלתה מממוצע 35.69 לממוצע 39.95, עליה אשר מובהקת סטטיסטית. דהיינו, חלה עליה במודעות של המדריכים לגבי הצרכים והמשאבים הנדרשים לשילוב מיטבי.

בבדיקת המשאבים הנדרשים, עם בקרה על גיל ודתיות של המדריכים - נמצא כי לגיל המדריכים לא הייתה השפעה על משתנה זה, אולם למידת הדתיות כן הייתה השפעה, כך שחלה עלייה במשאבים המבוקשים לשילוב חניכים עם לקות שמיעה ואלה עם לקויות למידה, בקרב כל המדריכים, אך בעיקר בקרב חילוניים ודתיים (פרוט בטבלה 17, בעמ' 67). באופן ספציפי נמצא כי ההשוואה בין מועדי הסקר ודתיות לגבי משאבים נדרשים העלתה אפקט אינטראקציה מובהק לגבי משאבים נדרשים ללקויי למידה ולאנשים כבדי שמיעה.

תרשים 5 ממחיש כי הצורך במשאבים עבור חניכים עם לקות בשמיעה כמו גם חניכים עם לקות למידה עלה ממדידה 1 למדידה 2, לפי דעתם של מדריכים חילוניים ומדריכים דתיים. בקרב מדריכים מסורתיים לא חל שינוי בתפיסת הצרכים של חניכים כבדי שמיעה וחניכים לקויי למידה.

תרשים 1: משאבים נדרשים לשילוב יונע"מ, לדעת המדריכים בשני מועדי הסקר, לפי רמת דתיות

בדיקת מודל המסביר עמדות של מדריכים כלפי השתתפות של חניכים עם מוגבלות

לאור חשיבות תפקידם של המדריכים בתיווך תהליך ההשתלבות של בני נוער עם מוגבלות בתנועה, בצענו ניתוח של מודל סטטיסטי (שנקרא שיטת המשוואות המבניות, בעזרת תוכנת AMOS). ניתוח זה התבצע בכדי להסביר אילו ממשתני המחקר מבהירים את עמדות המדריכים לגבי חשיבות ההשתתפות של חניכים עם מוגבלות בפעילויות בתנועה. הצבנו מודל תיאורטי, שמכניס מאפייני מדריכים עיקריים; הקשרים שונים של היכרות עם אנשים עם מוגבלות (משפחה, שכנים בקהילה, חברים בתנועת הנוער); ומרכיבי עמדות כלפי אנשים עם מוגבלות (רגשות, מחשבות והתנהגויות).

ולמהות: עמדות כלפי אנשים עם מוגבלות נמצאו מתווכות בין תפיסת המדריכים לגבי השתתפות של חניכים עם מוגבלות בפעילויות בתנועה, לבין מאפייני המדריכים וההקשר בו הם הכירו אנשים עם מוגבלות. מבין מאפייני הרקע – נותרו במודל רק הגיל ושני הקשרים קרובים לאנשים עם מוגבלות: משפחה ותנועת הנוער.

[illegible]

לכך נוספים תפיסתם לגבי המשאבים הנדרשים להשתלבות והידע שלהם באופן כללי ובמיוחד לגבי התאמת הפעילויות לחניכים השונים.

שיטת המחקר- תיאור הדגימה:

את סבב הביקורים השני התחלנו ב 30.11.2017. על מנת ליצור מרווח זמן בין שני הביקורים התואם ללוח הזמנים שנקבע מראש, נצמדנו ככל הניתן לסדר של הביקורים בסבב הראשון, אותו התחלנו ב 23.3.2015.

לאחר מאמצים רבים של רכזי השילוב, בהנהגת אורית תמרי-שליאכטר ואבישג דיין, ביקרנו בסבב השני (מדידה 2) אצל 71 משפחות בפריסה ארצית לאורכה ולרוחבה, ב- 29 יישובים שונים (25 יישובים יהודיים ו- 4 יישובים ערביים). השתתפו במחקר 41 בנים ו- 30 בנות, המשתייכים ל 8 תנועות נוער שונות.

מתוכם 5 משפחות רואיינו, למרות שנודע כי עזבו את התנועה, רק כשהגענו אליהם (3 מהצופים ו-1 מבני עקיבא, 2 בנים ו 2 בנות), איתם ערכנו ראיון מוקלט ולא עם שאלוני המחקר המפורטים שלא היו רלוונטיים (תחת חתימת הסכמה מדעת).

בסבב זה, הגענו למשפחות חדשות שלא השתתפו בסבב המחקר הראשון. בקבוצה זו: 35 יונע"מ, 15 בנים ו 20 בנות, מ- 7 תנועות נוער שונות: 3 מכבי צעיר, 4 הנוער העובד והלומד, 8 אריאל, 4 הצופים הדרוזים, 9 הצופים הערבים, 5 הצופים ו- 2 בני עקיבא, מ- 18 יישובים שונים (2 ערביים).

בנוסף להעברת שאלוני המחקר, הקלטנו (תחת חתימת הסכמה מדעת) בסוף המפגש 15 משפחות שהשתתפו בסבב הראשון של המחקר, עם שאלות על "אילו שינויים לדעתך חלו מאז ביקורנו הראשון?". תיאור המראיינים הללו: משפחות של 8 בנים ו 7 בנות, מ 9 יישובים שונים, החברים בתנועות - 10 בני עקיבא, 3 צופים, 1 מכבי ו-1 האיחוד החקלאי.

מעניין לראות כי מתוך 21 משפחות שביקרנו בסבב הראשון (מדידה 1), שלא חזרנו אליהם בסבב השני, 12 עזבו את תנועת הנוער, בהם 6 בנים ו 6 בנות, עם 8 סוגי מוגבלות. יונע"מ אלה דיווחו בביקור הראשון שהיו חברים בתנועות: 3 מבני עקיבא, 5 מהצופים, 1 מתנועת המושבים, 1 מהאיחוד החקלאי, 1 מעזרא ו 1 מהצופים הערבים, מ 10 יישובים שונים. הסיבות לעזיבה, לדברי ההורים: 4 עזבו את הבית למסגרת חוץ ביתית (3 בוגרים וקטין); 7 (4 בנים ו 3 בנות) עזבו עקב "חוסר התאמה בין תנועת הנוער לילדה"; וילד אחד הועזב מהתנועה עקב בעיות התנהגות וחוסר גבולות.

מתוך ה 21 הנ"ל שלא חזרנו אליהם: 8 משפחות סירבו לביקור חוזר מ- 8 יישובים שונים (3 מתנועת הצופים, 4 מבני עקיבא ו-1 מהצופים הערבים), שהם 7 בנים ובת אחת, עם 6 סוגי לקויות שונות ומשפחה לא אותרה (ילדה מבני עקיבא).

מאלה שנספו לרשימת הסבב השני, 5 משפחות טענו כי לא ידעו על מה מדובר וסרבו להשתתף במחקר (3 על הרצף האוטיסטי ו 2 עם פיגור שכלי) ומשפחה אחת לא ענתה לפניה, למרות אין ספור ניסיונות.

במדידה 2 השתתפו 66 בני נוער בגיל ממוצע 15.5 (ס.ת. 3.78), לעומת מדידה 1, בה השתתפו 53 בני נוער, בגיל ממוצע דומה. במדידה 2 דיווחו על ממוצע של 66.14 חודשים חברות בתנועת הנוער (ס.ת. גדולה בת 40.8, לאור חדשים שהצטרפו), בטווח של 6 עד 168 חודשים, קצת יותר ממדידה 1, כשאחרונים מייצגים את הבוגרים שטרם עזבו את התנועה.

הממצאים בטבלה 8 מטה מתייחסים ל-53 חניכים עם מוגבלות ממדידה 1 (30 בנים ו-23 בנות, לעומת 66 ממדידה 2, בה נמצאה חלוקה מגדרית כמעט שווה וטווח גילאים דומה. אנו עדים לכך שבמדידה 2 יותר חניכים שסיימו בית ספר ויש שיעור דומה וכמעט שווה, של חניכים שלומדים בחינוך הרגיל והמיוחד, לעומת המדגם במדידה 1. בדומה למדידה 1, יש פיזור של חניכים בשתי המדידות בבי"ס יסודי, חטיבת ביניים, בחטיבה העליונה ובוגרים אחדים שעובדים (במועדוניות

תעסוקה). בנוסף, הטבלה מראה ייצוג של מגוון הזרמים של מידת הדתיות אך במדידה 2 יש יותר חניכים ערבים וגם יותר חניכים שהגדירו עצמם מסורתיים. מתוכם היו 30 בשתי המדידות, שענו רק על חלק מהשאלונים.

טבלה 7: מאפייני רקע של ילדים ונוער עם מוגבלות (יונע"מ) שהשתתפו במחקר

מדידה 2 N=66		מדידה 1 N=53		מאפייני המשתתפים	
%	N	%	N	קריטריון	משתנה
54.5	36	56.6	30	בנים	מגדר
45.5	30	43.4	23	בנות	
15.2	10	7.7	5	סיימו בית ספר	סוג בי"ס בו לומדים
43.9	29	38.5	20	חינוך רגיל	
40.9	27	53.8	28	חינוך מיוחד	
22.6	14	16.7	12	בי"ס יסודי	תלמיד הכתה
30.6	19	50.6	16	חטיבת ביניים	
35.5	22	23.3	15	חטיבה עליונה	
9.7	6	9.4	5	עובדים/ שירות	
1.6	3			לא לומדים/ עובדים	
66.7	44	75.5	40	עברית	שפת הדבור בבית
1.5	1	3.8	2	רוסית	
27.3	18	13.2	7	ערבית	
4.5	3	7.5	4	אחר	
24.2	16	34.0	18	חילוני	זיקה לדת
31.8	21	22.6	12	מסורתי	
39.5	26	34.0	18	דתי	
4.5	3	9.4	5	חרדי	
26.2	16	26.4	14	אין	מטרות השימוש בסלולארי
3.3	2	20.5	9	תקשורת	
70.5	43	53.1	26	למטרות מגוונות	
33.3	22	36.7	18	בכלל לא	תדירות השימוש בסלולרי למשחקים
9.1	6	8.2	4	פעם בחודש	
9.1	6	16.3	8	פעם-פעמיים בשבוע	
48.5	32	38.8	19	כל יום	

ממצאים עיקריים

מטבלה 9 עולה כי במדידה 2 יש יותר חניכים בשילוב קבוצתי, פחות שילוב פרטני לעומת מדידה 1. כמו כן, יותר חניכים דווחו כי הם מגיעים ברגל לתנועה במדידה 2. במדידה 2 יותר חניכים שעור אלה שדווחו שיש להם תפקיד בתנועה ופחות חניכים דווחו שהולכים לתנועת נוער ייעודית לנוער עם מוגבלות, בהשוואה למדידה 1, כל אלה בהבדל קטן ולא מובהק.

טבלה 8: מאפייני הפעילות בתנועת הנוער של יונע"מ שהשתתפו במחקר

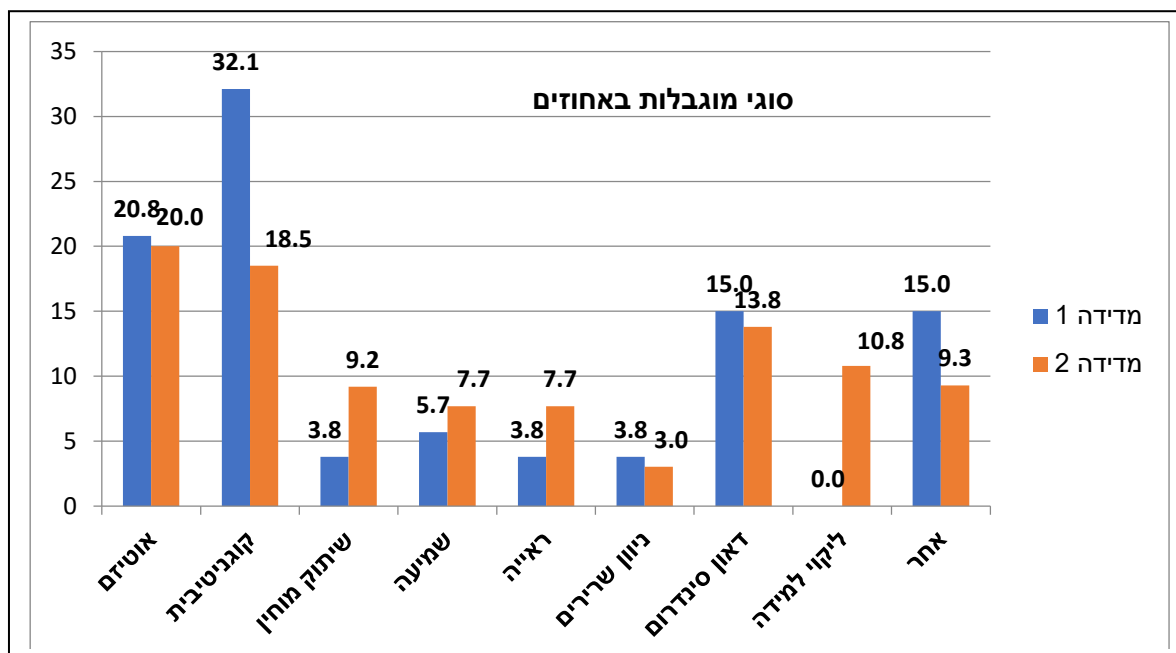
מדידה 2 N=66		מדידה 1 N=53		מאפייני המשתתפים	
%	N	%	N	קריטריון	משתנה
89.4	59	52.8	28	שילוב קבוצתי	צורת השילוב בתנועה
10.6	7	24.5	13	שילוב פרטני	
		20.7	12	חסר	
1.5	1	5.7	3	פעם בחודש	תדירות הפעילות בתנועה
31.8	21	35.8	19	פעם בשבוע	
66.7	44	52.8	28	פעמיים בשבוע	
		5.7	3	כמעט כל יום	
51.5	34	37.7	20	ברגל	אופן ההגעה לתנועה
15.2	10	17.0	9	עם ההורים	
3.9	2	7.5	4	בהסעה	
10.6	7	5.7	3	אחר	
16.6	11	31.3	15	משולב עם הורים	
3.0	2	12.4	4	משולב ללא הורים	
3.0	2	13.2	7	אף אחד	רקע של חברי משפחה בתנועת נוער
7.5	5	13.2	7	הורה אחד	
12.1	8	9.4	5	שניהם	
21.2	14	22.6	12	כל בני המשפחה	
53	35	24.5	13	הורה ואחים	
		11.3	6	רק אחים	
3.2	2	11.3	3	חסר	
19.7	13	18.9	10	כן	תפקיד בתנועה
80.3	53	81.1	43	לא	

מדידה 2 N=66		מדידה 1 N=53		מאפייני המשתתפים	
%	N	%	N	קריטריון	משתנה
89.4	59	75.5	40	ללא מסגרת נוספת	חברים במסגרת נוספת
3	2	9.4	5	כנפיים של קרמבו	
7.6	5	15.1	8	אחר	

מתרשים 7 אנו כי עדים כי במדידה 2 יש יותר חניכים עם שיתוק מוחין ולקויות אחרות (כגון סוכרת, אפילפסיה, קרוהן, צליאק), לקות ראייה ושמיעה וכאלה עם לקות למידה שלא היו במדידה 1. לעומתם במדידה 2 היו פחות חניכים עם אוטיזם, מוגבלות שכלית התפתחותית, ולקות שמיעה.

מבין 66 המשתתפים במדידה 2 דיווחו 42.4% שאין להם מוגבלות משנית, לעומת 37.3% במדידה 1. מבחינת חומרת המוגבלות במדידה 2 דיווחו 10.6% דיווחו על מוגבלות קלה יחסית, לעומת 37.7% במדידה 1. 19.7% דיווחו על מוגבלות בינונית, לעומת 22.6% במדידה 1, ו- 9.1% דיווחו על מוגבלות קשה, לעומת 13.2% במדידה 1. אצל מרבית בני הנוער המוגבלות מולדת ואחרים התפתחה עד גיל 8. מעניין לציין שרק 4 מתוך 66 דיווחו שהם מכירים אדם עם מוגבלות בהקשר התנועה.

תרשים 7: סוגי מוגבלות של יונע"מ בשתי המדידות

השתתפות בפעילויות חברתית ובתנועת הנוער.

טבלה 9 מתארת את החשיבות הסובייקטיבית שייחסו היונע"מ לפעילויות השונות בתנועה, המחולקות לשני גורמים: פעילויות דרשניות ופחות דרשניות. כפי שעולה מן הלוח, ממוצע החשיבות שניתן לפעילויות עלה כמעט בכל הפעילויות הפחות דרשניות, אם כי לא מובהק סטטיסטית, למעט צפייה בסרטים בתנועה ושיחה אישית עם מדריך. בפעילויות יותר דרשניות, בעיקר בתחום ההדרכה ומילוי תפקיד אחראי, פעילות ספורטיבית, כמו גם לינה בשטח – חלה בהם ירידה.

טבלה 9: ממוצע חשיבות ההשתתפות בפעילויות השונות בתנועה, בעיני היונע"מ

סוגי פעילויות		מדידה 1 N=53		מדידה 2 N=66	
		ממוצע בטווח 1-10	סטיית תקן	ממוצע בטווח 1-10	סטיית תקן
א. פעילויות פחות דרשניות					
הגעה לפעילות שבועית		8.70	1.93	8.86	2.14
מפגש עם חברים לקבוצה מחוץ לפעילות		7.92	2.73	8.31	2.73
השתתפות בדיונים על נושאים שונים		7.52	3.16	8.84	1.90
השתתפות במשחקי מעגל / ישיבה		8.26	2.26	8.52	2.18
השתתפות בסידור/ניקוי החדר/ הסניף		8.06	2.76	8.47	2.57
השתתפות בהכנת כרזות / שלטים		8.62	1.90	7.78	2.94
השתתפות בהכנות לחגים/ לטקסים		8.57	2.28	8.95	2.27
צביעה ואחזקת המבנה (של קירות, של גינה)		8.54	2.43	8.90	2.12
שיחה אישית עם המדריך/ה		8.96	2.11	8.97	2.32
צפייה בסרטים (המוקרנים בפעילות בקן/ שבט/ סניף)		8.89	1.73	7.97	2.33
ב. פעילויות דרשניות					
השתתפות במשחקים ספורטיביים		8.24	2.68	8.02	2.64
קבלת סיוע בלימודים		6.38	3.86	8.88	2.06
השתתפות בטקסים/הופעה על במה		8.63	2.49	8.50	2.42
השתתפות בהכנת ציוד לטיולים		8.94	2.05	8.60	2.55
יציאה לטיולי יום/ מסעות		8.71	2.09	9.06	2.18
יציאה לטיולים של מס' ימים		8.41	2.67	8.55	2.62
יציאה למחנה קיץ או מפעל קיץ בשטח		8.70	2.55	8.73	2.68
השתתפות בבישולי שדה		7.17	3.04	7.98	2.90
לינה בשטח		8.49	2.55	7.65	3.33

מדידה 2 N=66		מדידה 1 N=53		סוגי פעילויות
ממוצע בטווח 1-10	סטיית תקן	ממוצע בטווח 1-10	סטיית תקן	
8.39	2.34	8.43	2.56	פעילות מחנאית (עם סנדות, חבלים, קשרים)
9.29	1.31	9.98	1.88	מילוי תפקיד אחראי
8.56	2.39	8.51	2.84	השתתפות בימי התנדבות קהילתית
8.45	2.61	8.52	2.43	הדרכה / ליווי חניכים צעירים
8.80	2.10	8.42	2.85	השתתפות בהתרמות
8.17	2.67	8.05	2.62	השתתפות בוועדות
8.33	2.58	7.81	3.16	השתתפות בקבוצה החברתית באינטרנט
8.50	2.50	8.16	3.20	תפילה או טקס דתי אחר
8.13	2.67	8.85	2.31	יציאה לקורס מדריכים

בהשוואה בין החניכים ללא מוגבלות שהשתתפו במחקר (טבלה 10), לבין חניכים עם מוגבלות, מעניין לראות כי בין שתי הקבוצות נמצא דיווח דומה לגבי הפעילויות היותר דרשניות, כולל אלה המתנהלות בחוץ (כמו טיול, מחנה) ופעילויות הקשורות לתפקידים (כמו ליווי חניכים צעירים והשתתפות בוועדות). עם זאת, ממצאי הטבלה מלמדים כי חניכים עם מוגבלות רואים באופן מובהק חשיבות רבה יותר להשתתפותם בפעילויות שקטות, בהשוואה לחניכים ללא מוגבלות. דהיינו, חניכים עם מוגבלות נתנו ציונים גבוהים יותר לפעילויות יותר שקטות המתבצעות בקו/סניף/שבט, כמו משחקי מעגל חברתיים, שיחה אישית עם המדריך, לעומת עמיתיהם ללא מוגבלות (ממוצע 7.99 לעומת ממוצע 7.32).

טבלה 10: חשיבות השתתפות בפעילויות בתנועה: חניכים עם מוגבלות בהשוואה לחניכים ללא מוגבלות

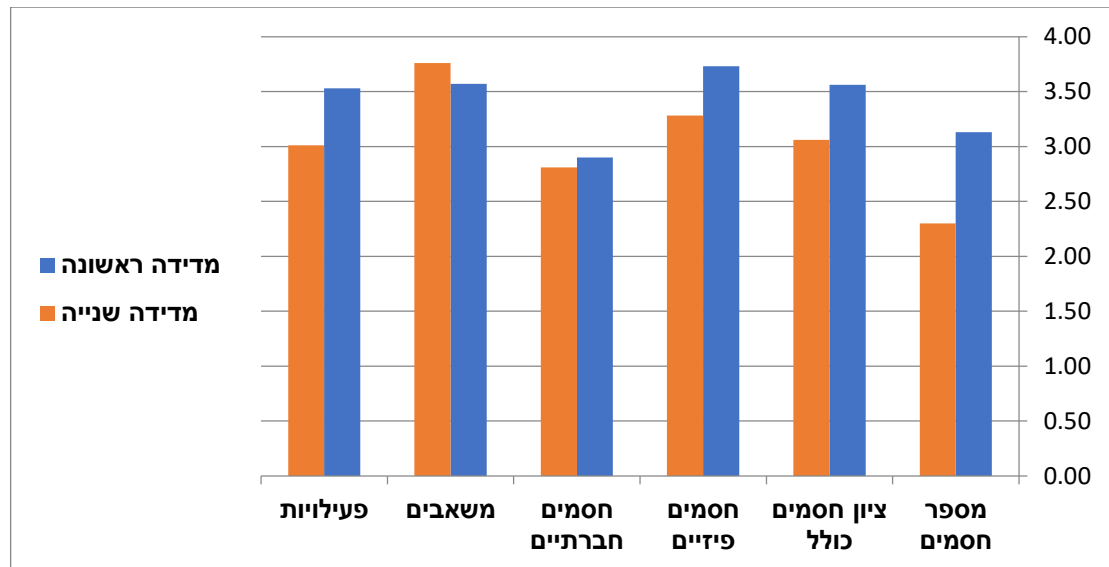
T	חניכים עם מוגבלות		חניכים ללא מוגבלות		
	ממוצע	סטיית תקן	ממוצע	סטיית תקן	
2.90**	7.32	1.68	7.99	1.73	פעילויות שקטות
0.02	7.81	1.89	7.80	2.11	פעילויות בחוץ
1.00	7.40	2.08	7.69	2.52	פעילויות תפקידים

**p<0.01

חסמים להשתתפות בפעילות

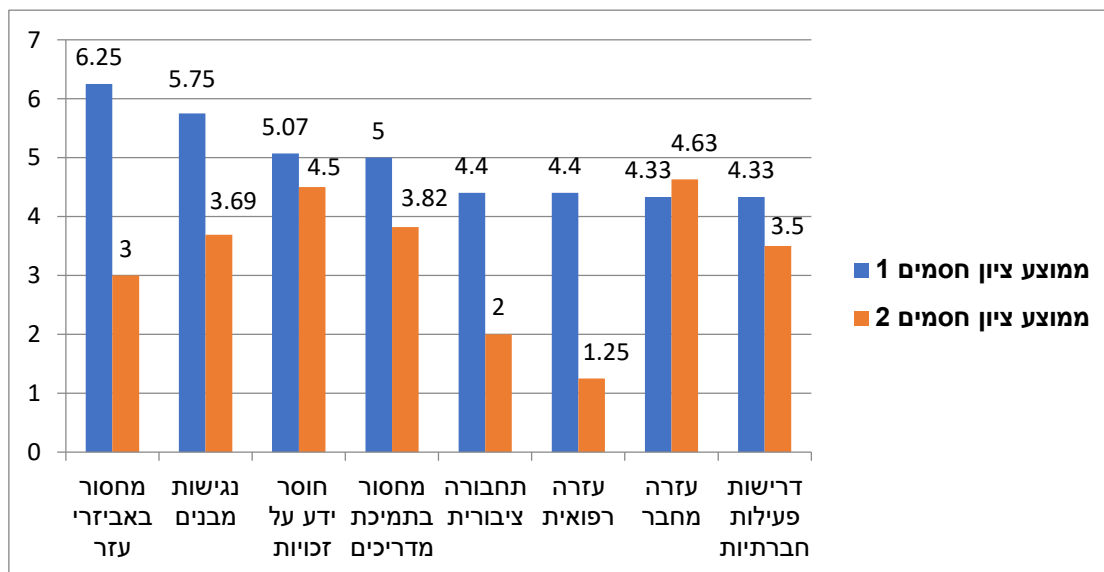
למרואיינים אחדים עם מוגבלות היה קשה מאד להבין ולהתייחס לשאלון החסמים וחלקם לא השלימו המענה לו. מתרשים 8 להלן, ניתן לראות מבחינה תיאורית כי היונע"מ במדידה 2 דווחו על ירידה בכל מדדי החסמים, שנמצאה מובהקת סטטיסטית רק בחסמים החברתיים, ירידה קטנה. בחסמי המשאבים, לעומת זאת, חלה עליה מסוימת, בין מדידה 1 ומדידה 2.

תרשים 8: השוואה בין שתי המדידות של חסמים להשתתפות לפי דיווחי היונע"מ

בדיקת עשרת החסמים שנזכרו כבולטים ביותר להשתתפות, לתפישת החניכים, במדידה 1 בצורה יותר מפורטת, מוצגת בתרשים 9 להלן, בהשוואה לציונים שניתנו במדידה 2:

תרשים 9: חסמים עיקריים להשתתפות בתנועה – לפי דיווח היונע"מים

מן האיור לעיל ניתן לראות ירידה בכל החסמים, במדידה 2 לעומת מדידה 1, למעט עליה קלה בחסם של קושי לקבל עזרה מחבר/ה בתנועה.

תחושת המסוגלות בפעילויות בתנועה, כפי שעלתה מצמדי התמונות, ביניהם היונע"מ התבקשו לבחור תמונה שדומה להם ביותר. לפי אבחון זה, מרביתם דווחו ציונים יחסית גבוהים למדי. חשוב לציין כי בראיונות רבים בהם היה הורה נוכח במקום, לעתים נצפה "מרים גבה" למשמע התגובות של בנם/בתם באשר לפעילויות יומיום שמבצע בבית. לעתים אף פלטו משפט כמו: "את/ה עושה... לבד? ללא עזרה? מסודר? משלים המטלה? בקצב של הכתה?... תגובות אלה העלו שאלות לגבי אמינות המידע שנאסף.

חשוב במיוחד לציין כי במדידה 2 נמצא קשר חיובי בין ציון החשיבות של השתתפות בפעילויות, לבין שני סוגי המסוגלות העצמית המדווחת של היונע"מ: תחושת המסוגלות העצמית הכללית ($r = .29, p < .05$); ותחושת המסוגלות העצמית בפעילויות בתנועה ($r = .35, p < .01$).

טבלה 11 מפרטת את ממוצעי המסוגלות העצמית בפעילות השונות בתנועה ובהן ניתן לראות הבדלים קטנים, שאינם מובהקים סטטיסטית בין מדידה 1 ומדידה 2.

טבלה 11: ממוצע תחושת המסוגלות העצמית של היונע"מ בביצוע פעילויות בתנועת הנוער

מדידה 2 N=66		מדידה 1 N=55		
ממוצע	סטיית תקן	ממוצע	סטיית תקן	סוגי פעילויות
3.20	1.18	3.37	0.99	29. שינה בשק שינה
3.06	1.29	2.93	1.28	30. הליכה בקצב בטויל
3.74	0.80	3.73	0.69	31. השתתפות במשחקי חברה במעגל
3.72	0.70	3.37	0.90	32. סידור וניקיון השבט/סניף/קן
3.35	1.08	3.40	0.93	33. דיבור בפני קהל
3.37	1.04	3.20	1.09	34. סיוע לחניכים צעירים
3.68	0.79	3.57	0.77	35. בישולי שדה

לסיכום ממצאי הילדים והנוער עם מוגבלות, ניתן לראות מגמת שינוי בפרופיל המאפיינים של המשתתפים במחקר, בתפקידים שהם לוקחים ובחשיבות שהם מייחסים לחלק מהפעילויות. עם זאת, קשה לדבר על שינויים מובהקים ומשמעותיים בין שתי המדידות, מדידה 1 ומדידה 2, בקרב אלה שהשתתפו בשתי המדידות.

בניסיון שנעשה לנתח לעומק את ממצאי היונע"מ שהשתתפו במחקר בשתי המדידות (N=30), ניתן לראות כי:

✓ מבחינת חשיבות ההשתתפות בפעילויות, לא נמצאו הבדלים מובהקים סטטיסטית בציונים המשוקללים, בעיקר על רקע ציונים גבוהים מאד שנתנו הנבדקים מלכתחילה.

✓ לא נמצאו הבדלים מובהקים בין שתי המדידות בדיווח על החסמים, למעט חסמים חברתיים ($t_{(13)} = 2.73$), $p = .02$, בהם נצפתה ירידה בין מדידה 1 ($M = 3.76, SD = 1.37$), לבין מדידה 2 ($M = 2.37, SD = 1.29$). בחסמי המשאבים, לעומת זאת, חלה עליה מסוימת, בין מדידה 1 ומדידה 2.

✓ לא נמצאו הבדלים מובהקים סטטיסטית בממוצע תחושת המסוגלות העצמית הכללית של היונע"מ בין מדידה 1 ($M = 3.28, SD = 0.56$), לבין מדידה 2 ($M = 3.34, SD = 0.57$); ואף לא בממוצע תחושת המסוגלות העצמית של היונע"מ בפעילויות בתנועה, בין מדידה 1 ($M = 3.39, SD = 0.62$), לבין מדידה 2 ($M = 3.45, SD = 0.58$).

חלק מהקושי נבע מאפקט תקרה בו הם נתנו ציונים מאד גבוהים ובמידת מה נראה שחלקם לא הבינו עד הסוף את השאלות, במיוחד בשאלון החסמים. משום כך גם לא נמצא קשר בין שאלון החסמים להשתתפות בפעילויות.

הקשר שנמצא בדווחי היונע"מ בין ציוני תחושת המסוגלות ובין חשיבות ההשתתפות בפעילויות מעודד, במיוחד כשנמצא לגבי תחושת המסוגלות כלפי צמדי תמונות המתארות פעילויות בתנועה.

עלה קושי להשוות הממצאים בין המדידה הראשונה לשנייה, כאשר חלק מהמדגם היה בשתייהן וחלקו רק במדידה 2. בעתיד ייעשה ניתוח עוד יותר מעמיק, בניסיון לבחון הדקויות בין שתי הקבוצות.

ה. הורי היונע"מ

שיטת מחקר- מאפיינים עיקריים של ההורים

הממצאים מטה מתייחסים להורי חניכים עם מוגבלות, ל-52 שהשתתפו במדידה 1 ו-66 שהשתתפו במדידה 2 –טבלה 11. טווח הגילים של ההורים במדידה 1 נע בין 31-63 שנים (ממוצע = 45.5, עם ס"ת 6.54), עם עליה של שנה אחת במדידה 2. בהם רוב אימהות ומיעוט אבות ומרבית ההורים נשואים. מרבית ההורים דוברי עברית, עם עליה לכדי רבע דוברי ערבית במדידה 2, לעומת 6% דוברי ערבית במדידה 1. ניתן להתרשם כי במדידה 2 הגענו ליותר משפחות דוברות ערבית ויותר משפחות המגדירות עצמן מסורתיות ודתיות. לפי מספר החדרים ומספר הילדים, יש לשער שעד כה הגענו לשכבה סוציו-אקונומית מעל הממוצע. שלושה הורים דיווחו כי להם מוגבלות (ראיה, שמיעה ואחר).

טבלה 12: מאפייני רקע של הורי היונע"מ

מדידה 2 N=66		מדידה 1 N=52			
שכיחות באחוזים (%)	שכיחות במספרים	שכיחות באחוזים (%)	שכיחות במספרים	קטגוריות	א. מאפייני רקע
16.4	11	15.1	8	בנים	מין
82.1	55	83.0	44	בנות	
85.1	57	84.4	38	נשואים	מצב משפחתי N=25
10.5	7	8.9	6	גרושים ואלמנים	
1.5	1	2.2	1	במערכת יחסים	
16.4	11	7.8	4	טיפול בבית ובילדים	עיסוק עיקרי N=31
1.5	1	2.0	1	התנדבות	
80.6	54	82.4	42	עבודה ולימודים	
1.5	1	7.8	4	אחר	
64.2	43	73.1	38	עברית	שפת הדבור בבית
25.4	17	13.5	7	ערבית	
8.9	5	7.7	4	אחר	
1.5	1	5.8	3	עברית+ אחר	
73.1	49	75.0	39	כן	חברות בתנועה בעבר
25.4	17	25.0	13	לא	
22.4	15	30.2	16	חילוני	זיקה לדת
27.3	18	22.6	12	מסורתי	
45.5	30	39.6	21	דתי	
4.5	3	3.8	2	חרדי	
		1.9	1	אחר	
4.6	3	5.8	3	1	מספר ילדים בבית
18.5	12	11.5	6	2	
35.4	23	42.3	22	3	
27.7	18	21.2	11	4	
3.1	2	7.7	4	5	
10.7	7	11.5	6	6 ויותר	

מדידה 2 N=66		מדידה 1 N=52			
שכיחות באחוזים (%)	שכיחות במספרים	שכיחות באחוזים (%)	שכיחות במספרים	קטגוריות	ב. מאפייני השתתפות בתנועה
		2.0	1	0	מספר ילדים בתנועה
43.8	28	41.2	21	1	
34.4	22	25.5	13	2	
14.1	9	27.5	14	3	
7.8	5	3.9	2	4	
21.2	14	15.7	8	הורים	אופן ההגעה לתנועה
4.5	3	7.8	4	תחבורה ציבורית	
6.1	4	15.7	8	ברגל	
40.9	27	27.5	15	הסעה	
27.3	18	31.4	17	משולב	
1.5	1	1.9	1	חסר	
21.2	14	19.6	10	פעם בשבוע	באיזו תדירות תרצה שילדך ילד לתנועה
53	35	52.9	27	פעמים בשבוע	
25.8	17	27.5	14	יותר	
1.5	1	3.0	1	חסר	
30.8	20	21.2	11	פעם בחודש	קשר עם התנועה
33.8	22	44.2	23	פעם בשבוע	
15.4	10	11.5	6	פעמים בשבוע	
20	13	21.2	11	יותר	
3.0	2	1.9	1	חסר	

מבחינת הפעילות בתנועה, מעניין לראות כי יש רוב בולט להורים שהם עצמם היו חברים בתנועה בעבר. חשוב לראות כי למעט הורה אחד, כולם מבקשים קשר תכוף עם התנועה ורובם המוחלט אף מבקשים שילדיהם יגיעו לתנועה פעמיים בשבוע ואף יותר, ממצא שמדגיש את חשיבות ההשתתפות בתנועה בעיניהם.

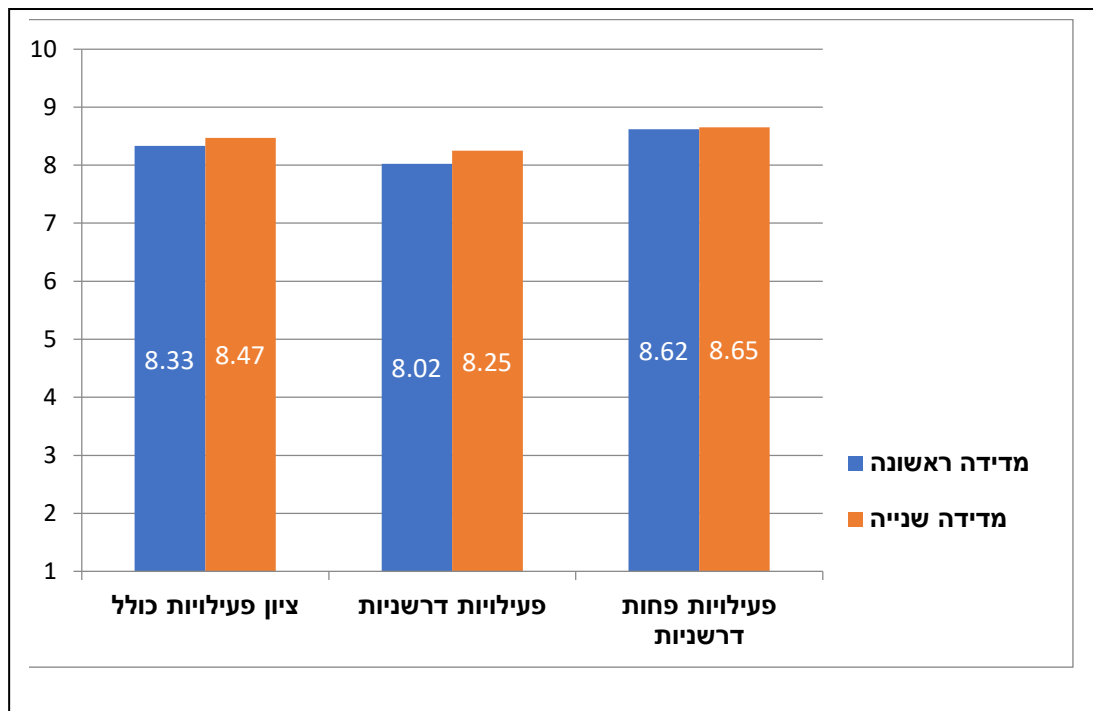
ממצאים עיקריים

חשיבות השתתפות בפעילויות בתנועת הנוער בעיני ההורים. תרשים 10 מתאר את ממוצע ציוני החשיבות שייחסו

ההורים להשתתפות במגוון הפעילויות בתנועה, בעיני הורי היונע"מ בשתי המדידות. התרשים ממחיש את עמדות ההורים כלפי השתתפות בפעילויות השונות. בבדיקת מהימנות פנימית לחלוקת הפעילויות נמצאו אלה מחולקות לשתי קבוצות של פעילויות: (א) פעילויות שנקראו פחות דרשניות (להן נמצאה עקביות פנימית טובה ($\alpha = .79$); ופעילויות שנקראו דרשניות, מבחינת מורכבות, אחריות ודרישות חברתיות שלהן (לאלה נמצאה עקביות פנימית טובה מאד ($\alpha = .91$)).

ניתן לראות כי לא נמצא שינוי מובהק בחשיבות המיוחסת לציון הממוצע הכולל של הפעילויות ולכל אחת מהקטגוריות של הפעילויות, בין מדידה 1 ומדידה 2, כאשר למרבית הפעילויות ניתן ציון יחסית גבוה ביותר. מעניין לציון כי בהשוואת חשיבות ההשתתפות בפעילויות, בין דיווחי ההורים ליונע"מ – לא נמצאו הבדלים מובהקים סטטיסטית.

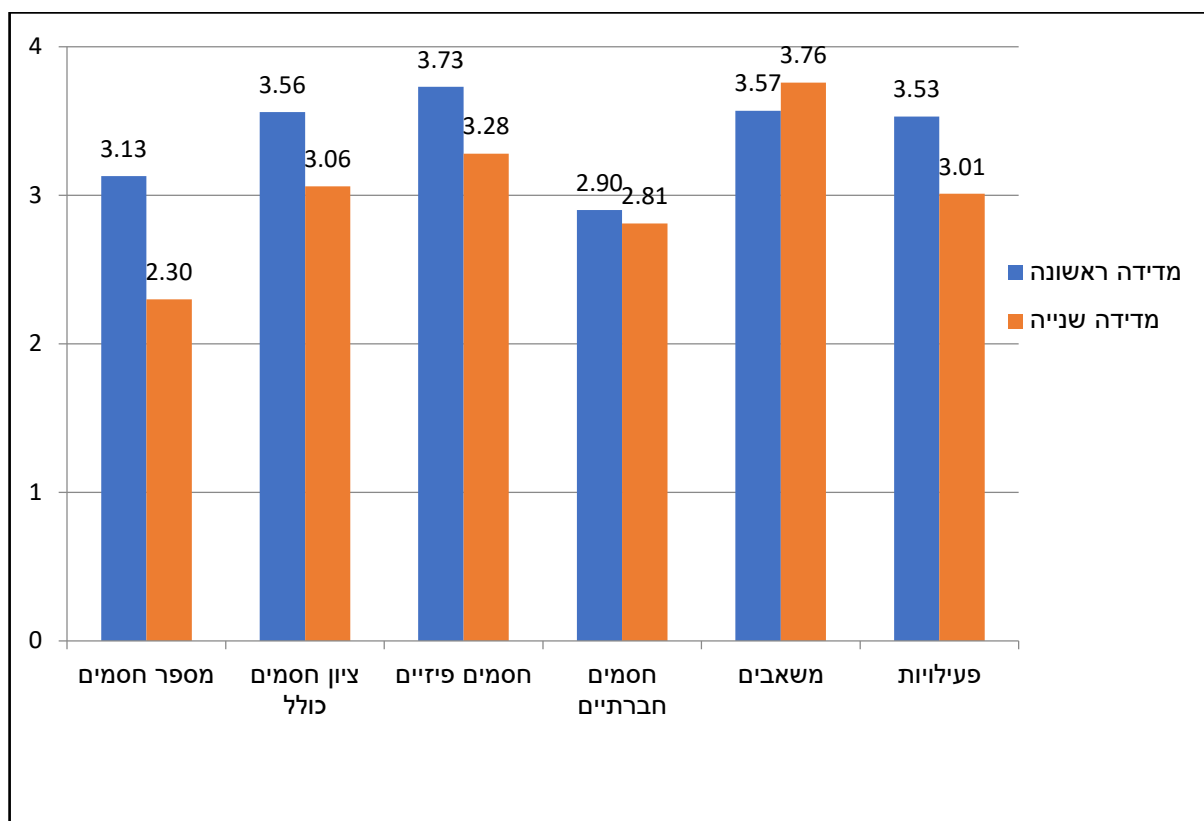
תרשים 10: השוואת חשיבות ההשתתפות בפעילויות בין מדידה 1 ל-2, בעיני ההורים:

חסמים נתפסים להשתתפות ע"י הורי היונע"מ.

בתרשים 11 להלן ניתן לראות את עמדות ההורים כלפי החסמים המשמעותיים להגבלת ההשתתפות של בנם/בתם בתנועת הנוער. ניתן לראות ירידה משמעותית במספר החסמים המדווחים, כמו גם ירידה בציון בשאלון החסמים, במדידה 2, לעומת מדידה 1. שני חסמים בהם הירידה פחות משמעותית הם החסמים החברתיים וחסמי המשאבים הנדרשים.

תרשים 11: חסמים עיקריים להשתתפות בתנועה, לתפיסת ההורים

בבדיקת הקשרים בין חשיבות הפעילויות השונות ותפיסת החסמים בעיני ההורים במדידה 1, נמצאו קשרים מובהקים עם 2 סוגי חסמים:

בין מחסור במשאבים ובין ציון הפעילויות הכולל ($r = -.36, p < .05$); כמו גם בין חסם של אי התאמת הפעילויות ובין ציון הפעילויות הכולל ($r = -.53, p < .01$); ובין ציון הפעילויות הפחות דרשניות ($r = -.41, p < .05$), וכן עם פעילויות דרשניות ($r = -.49, p < .01$)

לעומתם, במדידה 2, נמצא רק קשר מובהק בין חסם של אי התאמת הפעילויות, לבין פעילויות פחות דרשניות ($r = -.37, p < .05$).

ממצאים איכותניים

ממצאים שעלו מדברי ההורים של חניכים עם מוגבלות

פרק זה מתאר את הממצאים האיכותניים אשר עלו בראיונות שנערכו עם הורי החניכים עם המוגבלות בשתי המדידות השונות. מהניתוח עלו שש תימות זהות בשתי המדידות, כדלקמן. למרות זאת, בחרנו להבחין בין הציטוטים השונים כך שהציטוטים שנדלו מהמסמכים של המדידה ה-1 מופיעים מטה בצבע שחור ואילו הציטוטים השייכים למדידה 2, נצבעו באדום.

השפעת השילוב על החניך עם המוגבלות

החלק הארי של ההורים ציין שהשילוב בתנועת הנוער תרם באופן משמעותי לאיכות החיים של בנם או בתם. הציטוטים מטה מדברי ההורים מדברים בין היתר על צמיחה אישית, שיפור התפקוד הפיסי ותרומה לרווחה החברתית של החניך. חלקם ביטאו אמירה כללית לגבי חשיבות השילוב, עם הפוטנציאל הייחודי של תנועת הנוער, לדוגמא:

- " כל ההצלחה שלו לדעתנו קשורה בתנועה "
- " שילוב מאוד חשוב גם בשביל הילדים וגם בשביל החברה. "
- " השתתפות של חניכים בתנועת נוער מפתחת את האישיות ומגדילה ומשפרת את הביטחון העצמי והאישיות של החניך "
- " השייכות לתנועה והשתתפות בפעילויות שהן לא פעילויות לימודיות נותנים לבת ביטחון והנאה שבנות בכיתה לא תמיד פנויות ליצור קשר חברתי. "
- " לתנועה מקום מרכזי בחייה של י' זהו מקור כוח, שמחה, עניין, חברות והרבה אהבה. שלא יגמר לעולם. "

דוגמאות אחרות הדגישו התרומה של ההתנסות בתנועה לצמיחה אישית, לעצמאות ולביטחון ילדיהם:

- " התפקוד של הילד השתנה ונהיה רגוע יותר ממה שהיה בביקור הקודם. פחות בעיות התנהגות גם במסגרת בבוקר וגם בתנועה בכלל. יש לו יותר חברים, יותר מחובר לאנשים שם. "
- " הבת גדלה ומצליחה לאחרונה לדבר יותר טוב, זה שיפר את הרצון להיות בחברה. "
- " יותר עצמאי מבחינת בקשות לענות על שאלות; " הילדה יותר ויותר עצמאית "
- " הילדים עצמאיים יותר לא מפחדים ושולטים בעצמם יותר טוב "
- " קיבלה ביטחון עצמי, התבגרה, למדה יותר ולומדת עוד "
- " עזר במחויבות, להסתמך על עצמה, הפחתת חששות ופחד, התמודדות עם אתגרים, עם פעילות במצבים שונים. "
- " הוא התקדם בכל דבר ומסוגל לעשות הכל ורוצה שיתנו לו לעשות הכל. אם הוא מרגיש חלש או חזק זה משפיע עליו מאוד ואני רואה שמחזק אותו "
- " השנה הילד החל להשתלב בפעילות במחנך עם השכבה הבוגרת. השילוב מאפשר לו להיות פעיל ומועיל מעבר להיותו חניך "

דוגמאות נוספות בטאו את החשיבות להשתלבות חברתית ותחושת השייכות שחסרה להם:

- " מקדם מבחינה חברתית, נותן להם להרגיש שהם לא שונים, נותן הרבה יותר ביטחון, התפתחותית, שפתית, יצירת קשרים חברתית, מתקבל גם ע"י ילדים רגילים שלא מקניטים"
- "איתמר (שם בדוי) מרגיש רצוי ואהוב הסיני"
- "ביתי בעלת כושר חיקוי גדול ולכן החינוך שלה עם חברה רגילה רק מגביה אותה"
- "התנועה אפשרה לא. להכיר חברים, להרגיש מקובל על ידי אחרים, הוא פוגש ילדים אחרים בשבטים אחרים שמדברים איתו, ברחוב אומרים לו שלום אני מרגישה שהוא שמח ומרגיש שייך"

אמירה אחת הייתה אמביוולנטית: "הילד הפך להיות הרבה יותר עקשן, הרבה התפרצויות זעם, למד לעמוד על שלו ולא מוותר... תמיד היה פעיל אבל היום יותר פעיל בפעילויות השונות". ראוי לציין כי הורה אחד טען שלא הייתה שום תרומה ואולי בהיבטים מסוימים, השילוב גרם למתח: "שום דבר לא השתנה למעט פחות יציאה לטיולים כי הם לא מונגשים, גם כי הוא יותר מתוח מבעבר. תדירות, חברים, פעילויות, הכל נשאר אותו דבר".

יחס המדריכים לחניכים עם מוגבלות

ככלל ובאופן גורף מרבית ההורים ציינו לשבח את היחס החם והאכפתי של המדריכים, ולעיתים של הקומונרים והתנועה כולה. כך למשל, הורה אחד טען ש"הזמינות והנכונות של המדריכים והקבלה של שאר החניכים "הרגילים".... המדריכים צעירים הרבה יותר מהחניכים מסתכלים עליהם כשווים, יש קשר שנשמר אחרי שהמדריכים עוזבים, חתונות וכל מיני אירועים תמיד מוזמנים". בדומה לכך, הורה אחר אמר "רצון טוב של המדריכים מאה אחוז שנותנים מעצמם מחלקים תפקידים ביניהם הכל כדי לא לפספס פעם אחת של פעילות, עבודת קודש". להלן ציטוטים נוספים מדברי ההורים הממחישים את הנאמר מעלה:

- " המדריכים יותר צעירים מהחניכים, מתייחסים אליו כמובן מאליו. מלבד מקרה אחד סה"כ ילדים עם המון ערכים ונתינה"
- "יש לו מדריך שנמצא אתו תמיד ומכוון אותו"
- "באים פעמיים בשבוע לקחת אותו לפעילות... לכל ילד מוצאים את הנקודה החזקה ומפתחים אותה"; "הקשר והרצון של המדריכים שמביאים ולוקחים"
- "הכל מתחיל ונגמר בנכונות של המדריכים, הקומונרים והתנועה בכלל לקבל את החניכים ולהכיל אותם. לתת להם להרגיש שייכים, אהובים, רצויים ואת זה בתנועה עושים היטב עבור בתנו מעל ומעבר לחלומותיי הוורודים ביותר, מזה 13 שנים, שכך ימשך עוד שנים רבות"
- "מדריכים היו לאורך השנים מצוינים, מסורים והיה נפלא"
- "המדריכים נותנים לילדים את הנשמה..."
- "הוא קרוב למדריכים שלו ומבינים אותו"
- "הקל עליו שהוא העלה רעיונות והמדריכים עזרו לו ליישם, נכונות של המדריכים"
- "הנכונות והרצון הרב של המדריכים והמרכזים פתחו המון אפשרויות לעשות כל שינוי והתאמה נדרשת על מנת לאפשר שילוב של הילד ואף לקדם אותו."
- "חושבת שהמדריכים נותנים הרבה אהבה ומראים לו אמפטיה"
- "אכפתיות מהמדריכים והקשר הרציף איתם נבחנים במבחן התוצאה שהילד אוהב או לא ללכת, טוב לו שם מהחברים"

למרות זאת, במקרים חריגים, נמתחה ביקורת על המדריכים, או הדגישו את הצורך בהדרכה שלהם:

- "חשוב ביותר לפני שהמדריכים נכנסים להדרכת שבט מיוחד שיעברו שיחות הדרכה, תצפיות ועוד"
- "צריך לתת למדריכים יותר כלים ויש חשיבות להמשך של אותם מדריכים ולא תחלופה"
- "יש קומונרים עם רצון מאוד גדול לשלב אבל המדריכים לא"
- "חוסר היכולת של המדריכים להכיל את הבת שלי בתחילת ההדרכה פגע בה מאוד.... הרמה והמעורבות של המדריכים ירדה, חוסר היכולת שלהם להתמודד הקשה מאוד"
- "המדריכה מפחדת ממנה, המדריכים לא מתאימים, לא מכירים את הילדים, לא עוברים הדרכה"

הקשר בין המדריכים להורי החניכים עם המוגבלות

היו לא מעט הורים שציינו לטובה את הקשר הרציף והמשותף שיש בינם ובין המדריכים (והתנועה בכלל). כך למשל הורה אחד טען כי "ישנו קשר רציף עם המדריכים, הם נגישים ועונים על כל שאלה". אמא אחרת ציינה: "קשר עם המדריכים מסודר ומסדר הרבה דברים ועוזר לי כאמא לקבל החלטות". דוגמאות נוספות ניתן לקבל מהדברים הבאים שאמרו ההורים: "העידוד התמיכה והקשר עם המדריכים"; "קשר עם המדריכים, סדר שבועי, פעילויות קבועות"; "מקל על הילדה קשר עם גורם בתנועה שאחראי על שילוב ופנה אלינו לפני מסעות"

לעומת זאת, מספר לא מבוטל של הורים הביע אכזבה ואף כעס על העדר תקשורת כנ"ל. כך למשל הורה אחד ציין ש"אין שום תקשורת בין המחוז למשפחות". אחר ציין באכזבה ש"לפני שנה היה רצון להזמין את ההורים לשיחה וזה נפל". בדומה לכך נאמר כי "נגמרה השנה לא יצרו אתנו קשר וגם אנחנו לא, עייפנו מלחפש חניכים לקבוצה" וגם ש"אין כל קשר בין ההורים לתנועה הילד מחכה לפעילות". היה גם הורה אחד שטען מתוך הבנה לאתגר שיש "לזרום עם המדריכים לא להקשות עליהם [...]".

חסמים ומקדמים של השילוב

מדברי ההורים עלו קשיים שונים שנגעו הן לנגישות הפיסית והן להתאמה של התכנים ואופי הפעילויות. כך למשל נטען כי "פעילות שלא מותאמת לכל הילדים במיוחד המוגבלים יותר"; ציטוטים נוספים המעידים על קשיים בנגישות ובהתאמות, הם:

- "הסניף לא מונגש, חצץ ובלגן מבני", "מבנה מונגש אבל מאוד ישן"
- "ליווי פיזי להגיע לשם אין, אין ציוות"
- "לרוב הטיולים הילד לא יכול לצאת כי הם לא מותאמים ומונגשים"
- "הנגישות מהאוטובוסים למיקום מסורבל"
- "יש קושי של מקום, לפעמים בגלל זה עושים את הפעילות בחוץ"

טענה חוזרת הייתה הצורך בהורה מלווה: "מחנות וטיולים לא ממש מותאמת, התנייה של ליווי ההורה ללילה או כלום לא נגיש. ילדים נשארים בבית כי למדריכים קשה"; "לא הזמנה לכל פעולת שינה- טיול, יום פעילות, ועל האב היה להצטרף".

ראוי לציין כי היו שהתייחסו באופן ספציפי ובציון גבוה לחסמים תקציביים לשילוב:

- "הילדות לא יוצאות לטיולים כיון שיש בעיה כספית ובתנועה לא רוצים לעזור להם כלכלית"
- "קשה לגייס משאבים, יותר פעילויות מיוחדות וחוויות, ומשאבים היו עוזרים, כוח אדם כספים וכו'"
- "אין תקציבים, ההורים בונים על הישוב שיממן, האם הייתה בוועד ההורים, בעבר בי"ס הקצה קרוואן ולאחר זמן לקח אותו, עם בורות ברצפה שלו, ישן מאוד."
- " אין מבנה קבוע לתנועות הנוער... הציוד מאוחסן אצל אנשים שונים ולא במחסן קבוע"
- "קיים קושי כלכלי במערכת בלי קשר למוגבלות, מה שמונע ממנה לפעמים פעילות"
- "שיתנו לתנועות יותר משאבים מהעירייה כדי לעשות יותר פעילות בחוץ, עוד טיולים, עוד מדריכים, וילדים ונוער עם מוגבלות נוספים"

לעומת זאת, היו גם שצינו לטובה את הנגישות וההתאמות:

- "הפעילויות מותאמות בד"כ לרמתו של הילד הוא נהנה מאוד מהאינטראקציה החברתית בשבט"
- "פעילות מתאימה לרמה ומגוונת ורואים שיש חשיבה פדגוגית על הדברים"
- "תנאי השטח בדרך לסניף שמתאים וגם המיקום של הסניף, הדברים האלו מקלים על בני להגיע עצמאי לסניף ולהשתלב בפעילות"
- "ההסעה נגישה, הסניף נגיש, פעילות חוץ סניפית תמיד במקום עם נגישות"
- " קיימת הנגשת טיולים ומבנים, איסוף הילד מהבית, גם אם אי אפשר - שולחים חניכים אחרים"
- "מותאם מבחינתנו עם פעולות לא רגילות, אבל עוד שילוב עם אוכלוסייה ללא צרכים"

המלצות לשיפור או לשימור השילוב

הורי החניכים תארו בפנינו המלצות שונות לשיפור השילוב או לשימור המצב הקיים. המלצות לשיפור כללו נושאים של שיתוף פעולה בין ההורים לתנועה, דגש על מעורבות הורים והעברת מידע "יותר קשר בין המדריכים להורים":

- "לקבוצה לילדים עם צרכים מיוחדים כדאי שיהיה שיתוף פעולה טוב בין ההורים"
- "כדאי שתהיה מעורבות הורית ויקבלו מידע פרטים ומידע בנוסף ישירות לילד"
- "פעילות נוספת שחשוב שתהיה, פגישה עם המדריכים מחוץ למסגרת בני עקיבא אחד על אחד ופגישה קבוצתית...."
- "לא מספיק נעזרים במשפחות יש הרגשה שלא רוצים להפריע...."
- "הכוונה מהאחריות בהנהלה הארצית על שילוב ילדי חינוך מיוחד לאחר שיחה אתנו ההורים. מפגש עם המדריכות והצבת יעדים להשתתפות של הבת בתנועה, שידרשו ממנה ולא יורידו דרישות"
- יתרה, אחד ההורים דבר על הצורך בעבודה עם ההורים על "שחרור" הבן/בת: "זה חשוב לדבר עם ההורים שישחררו את הילדים קצת ויאפשרו להם ללכת לתנועה ולהיות יותר עצמאיים. לנסות ולהביא חברים נוספים באותו סטטוס."

המלצות אחרות שעלו התייחסו לנגישות והתאמות שונות:

- "חשוב שתהיה הסעה מאורגנת הלך וחזור, כיוון שברגל מאוד קשה ותחבורה ציבורית זה מקשה"
- " פעילות מותאמת לגיל המבוגר יותר של החניכים"
- "חשוב להוסיף פעילות מוסיקלית ופעילות אישית אחד על אחד מדריך וחניך"
- "חשוב ליצור הנגשה/סביבה מאפשרת, אקוסטיקה, חיזוק ועידוד לשוויון שלהם עצמם. השמים הם הגבול"

- "יש צורך בסביבה נגישה, בהצמדת המדריך לילדים משולבים"
 - "היה טוב אם חניכים משבטים אחרים יכולים לקחת את החניכים שלנו לפעילות ברגל זה גם יעזור לשילוב הילדים וגם להורים שיש קושי עם הנסיעות"
 - "צריך לפתוח קנים לילדים מיוחדים בתוך קבוצה של מוגבלים עם עזרה יותר גדולה של סייעת בפעילויות משולבות."
 - "יותר עיסוק בתכנים של בני עקיבא ולא קייטנה"
- בכלל זה חלה התייחסות גם לחסמים תודעתיים (עמדות):
- "חשוב לצאת לשבתות שבט, יציאה לפעילות מגוונת מחוץ לשגרה, מפגשים של אחד על אחד עם המדריכים... חשוב מאוד לחנך את הצוות, החניכים "הרגילים", הצוות הניהולי בתנועה, לקבל את החניכים באמת ולהשקיע בהם באהבה. אם זה קיים אז על כל מכשול אחר ניתן להתגבר"
 - "חשוב לעשות פעילויות כדי להעלות של החניכים האחרים בשבט ובסניף לבדידות של הילדים הנכים ולקושי שלהם להיות עם חברים בגלל שאינם יכולים להגיע אליהם לבד"
 - "שהמדריכים לא יהיו מתנשאים וידברו בגובה העיניים מותאם לגיל"
 - "שילוב כקונספט... כל עוד הנורמות החברתיות לא ישתנו לא ישתנה הקונספט של השילוב"
- המלצות שונות התייחסו לצורך בשילוב של ילדים עם מוגבלות וללא מוגבלות באותה קבוצה או שבט:
- "אפשר לשלב עם ילדים רגילים או לפחות לנסות"
 - שילוב בפעילויות משותפות עם נוער ללא צרכים מיוחדים כדאי"
 - "חשוב ללמוד לעשות יותר שילוב בסניף כלומר לא פעילות של ילדים עם צרכים מיוחדים אם זה שבט מופרד אז מה השלם. צריך לקבל אותם הרבה יותר ולא פעם בשנה בחודש יובל להראות שמה שיש בתוך הלב זה אותו הדבר"
 - "והיה מאוד מוצלח אם היה סניף אריאל אזורי שהיא הייתה יכולה להיפגש עם חניכים אחרים בלי צרכים מיוחדים זה היה מאוד תורם לה"
 - "מאוד הייתי רוצה שיהיה יותר שילוב עם ילדים רגילים, שיותר ילמדו אותם איך להתנהג בקבוצה, תקשורת, תוך משחק. להיות סבלני לילדים ולא שיפוטניים"
 - "כמה שיותר לעודד אותם ולפתוח קבוצות עם אינטגרציה, מעורב מדריכים מיוחדים וללא"
- ראוי לציין שהורה אחד סבר ההיפך: "אנו רואים חשיבות עליונה בקיום שבטים מיוחדים לילדים בעלי צרכים מיוחדים, לדעתנו עדיף על שילוב בשבטים רגילים".

ממצאים מקבוצות המיקוד

בדו"ח הביניים שהוגש לוועדת ההיגוי הוצגו בפירוט הממצאים האיכותניים שעלו מניתוח שתי קבוצות מיקוד. פרק זה מתאר בקצרה את הממצאים האיכותניים אשר עלו מניתוח שלוש קבוצות מיקוד שבוצעו בסה"כ לאורך מחקר ההערכה. שתי קבוצות מיקוד נערכו עם רכזי השילוב; הראשונה כללה נציגים מכל התנועות והשנייה כללה נציגים מהתנועות ה"צעירות" יותר בתחום השילוב. הקבוצה השלישית נערכה עם מדריכים בעלי ניסיון בהדרכת ילדים ונוער עם מוגבלות בתנועות הנוער השונות. היות והתימות שעלו משלוש קבוצות המיקוד חפפו באופן כללי לתימות שתוארו

בדו"ח הקודם, ועל מנת שלא לחזור על הנאמר בדו"ח הביניים, הממצאים יוצגו בקצרה. מניתוח שלוש קבוצות המיקוד עלו שתי התימות הבאות: תפיסות תאורטיות של שילוב והמפגש עם השטח³.

מהו שילוב? תפיסות תאורטיות

" זה סיפור של תרגול בחיים של רעיון של שוויון ערך אדם. אנחנו מאמינים בזה, אנחנו קוראים לזה. אם זה משהו שמכונן את התנועה שלנו, כרעיון ערכי בסיסי, זו פשוט הנקודה שבה ניבחנו..."

ברמה התאורטית ניכר כי תנועות הנוער תופסות את השילוב כהליך ערכי, חשוב ומעמיק, אשר נועד לגרום לחניכים עם המוגבלות לחוש כחלק שווה מקבוצתם, ולהתאים את הקבוצה והפעילויות אליהם. יחד עם זאת, כאשר בוחנים את התפיסות לאור המציאות, עולות דילמות ולבטים בנוגע לצורך לשלב, למחיר שהשילוב עלול לגבות ול"קווים האדומים" שעל התנועות להציב בתהליך, אם מפני שהדבר עלול לפגוע בקבוצה ובחניכים, ואם מפני שיש גבול ליכולת ההשפעה שלהן. נושאים אשר מעלים סוגיות אלו קשורים בגיוס, בחשיבה קדימה על בוגרי התנועה, ביכולתם של המדריכים "לחשוב מחוץ לקופסא", ובצורך לקבל החלטות לא רק על סמך אידאליים או גורמים חיצוניים – אלא גם באמצעות החניך עצמו.

שילוב: הלכה למעשה

" פשוט מנסים לגשש, כמה פתיחות יש למשפחה כדי לבוא ולדבר, ורכז הנוער ביחד עם המדריך מגיע ... דופק על הדלת"

" אני חושבת שבסופו של דבר הוא כן יהיה חלק מהקבוצה... הוא מוקף בחברים. יש ילדים שלא מוקף, יש לו חברים. ברור שיש ילדים שלא מסתדרים איתו בכיתה."

ניתן לראות כי עניין השילוב מצוי עדיין, חרף המאמצים הרבים, בתחילת דרכו במרבית תנועות הנוער, ומעורר לא מעט סוגיות ברמה הפרקטית, הן מצד הגורמים התנועתיים – גיוס, מדריכים, תפקיד הרכזים, התאמות וכו', והן מצד החניכים, הבוגרים והוריהם. ברמה הפרקטית לעיתים שילוב הובן כ"תפירת חליפה אישית" לכל ילד כאשר הצלחת השילוב לא נמדדת מול מדדי ההצלחה ה"רגילים" ("הרבה פעמים הייתי אומרת שמאה אחוז הצלחה בשילוב זה לא אומר מאה אחוז הצלחה כמו כולם"). ברם, יחד עם זאת, הדרך לשילוב "ראוי" ואידאלי בעיני המשתתפים, עודנה ארוכה. המשתתפים העלו שאיפות וצרכים רבים מן השטח. החסמים והסוגיות העיקריים שעלו נגעו בצורך בשיתופי פעולה עם גורמים חיצוניים כמו בתי הספר, יעצות, גופים העוסקים בשילוב ובנוער עם מוגבלויות, וכן בצורך להנגשת הידע והזכויות הרלוונטיות לנושא. כל המשתתפים הביעו את שאיפתם שנושא השילוב יהפוך לתחום מרכזי יותר בתנועה עצמה החל משדרת המנהיגות ועד רמת החניך הבודד, הן מבחינת תקצוב והן ברמה המהותית יותר. עוד צוין כי האופן בו נתפס התחום על ידי בראש ובראשונה, המדריך, אולם גם הרכז, והקבוצה הוא חשוב לשינוי עמדות חברתיות היות שהמדריך מהווה צינור השפעה על מעגלים רחבים יותר. בנוסף הוא המתווך הראשי בתהליך שעליו מוטלת מרבית האחריות, לעיתים ללא הדרכה ולווי מספקים לאורך זמן. ראוי לציין עם זאת, כי הקשר עם הרכזים ועם קבוצת הרכזים הווה עוגן ומשאב חשוב למדריכים.

³ עקב דימיון רב בין התימה השלישית (שילוב בהקשר התנועתי הרחב יותר, ראו דו"ח הביניים) לתימה השנייה, חברנו ביניהן.

ממצאים מניתוח המסמכים

פרק זה מתאר את הממצאים האיכותניים אשר עלו מניתוח מסמכים שונים. בחלק זה של המחקר נדגמו מספר מסמכים מכל אחת מן התנועות המשתתפות, בשתי נקודות זמן שונות, לצורך ניתוח תוכן איכותני. המסמכים כללו את עמוד הבית של אתר האינטרנט של התנועה וכן מסמכים על רציונל, חזון, יעדים ומטרות של התנועות השונות. בחלק מהמקרים נותחו גם מסמכים המרכזים החלטות וועידה עדכניות, שנשלחו לחוקרות. ניתוח המסמכים לא העלה הבדל בתמות שנדלו מניתוח המסמכים במדידה ה-1 ובמדידה ה-2. למרות זאת, בחרנו להבחין בין הציטוטים השונים כך שהציטוטים שנדלו מהמסמכים של המדידה ה-1 מופיעים מטה בצבע שחור ואילו הציטוטים השייכים למדידה ה-2 נצבעו באדום.

הניתוח של כלל המסמכים העלה תשע תימות מרכזיות, כדלקמן, אשר חזרו במידה כזו או אחרת בכל אחת מן התנועות (להוציא נתוני רקע, היסטוריה ומבנה של התנועה אשר על פי רב מפורט בתחילת המסמך שנותח). חמש הקטגוריות הראשונות מתייחסות לחיבור של התנועות לחברה הישראלית בהקשרים שונים- ההקשר הפוליטי/אזרחי, ההקשר הציוני/יהודי/תרבותי וההקשר הגאוגרפי. הקטגוריה השישית מתייחסת לתנועות בהקשר העצמאי שלהן- כלומר, לקשר עם התנועה העולמית, מסגרות הגשמה ובוגרים תוך תנועתיות. קטגוריות 7-9 מתייחסות לערכים לפיהם התנועה מבקשת לעצב את חניכיה כיום, כבוגרים לעתיד- אזרחים טובי מידות, אכפתיים, תורמים לזולת אשר לוקחים אחריות על החברה. הפירוט של תמות אלה מפורט בהמשך, באופן שממחיש ערכים שיכולים להשפיע בעקיפין על השילוב.

אשר לשילוב ולחניכים עם מוגבלות, נראה כי במסמכים המרכזיים שנותחו אין התייחסות ספציפית לנושא. תחת זאת ישנה התייחסות לערכים ומטרות רחבים יותר הכוללים בתוכם גם את תחום השילוב, כמו למשל כבוד הדדי, שוויון, עזרה לזולת וכדומה. בחלק מן המסמכים פורטו פעילויות שונות של התנועה ובמסגרתן גם סיוע לאוכלוסיות מוחלשות.

לצד זאת, חלק מתנועות הנוער הקדישו מסמכים יחודיים לנושא השילוב, בשנת 2015. מדובר על התנועות ששילבו ילדים ובני נוער עם מוגבלות, טרם הפעלת מיזם השילוב. מידת הנגישות של מידע זה משתנה מתנועה לתנועה וכך גם היקף ועומק המידע המובא בנושא, כפי שיתואר להלן. במסמכים אלו ישנה גם התייחסות ישירה לשילוב כחלק מחזון התנועה, כמו למשל במסמך החלטות הוועידה של הנוער העובד כתוב:

"כחלק מהעיקרון המנחה את פעילות תנועתנו "ביתנו פתוח לכל נערה ונער", מזכירות החניכים קוראת לכל מחוז לפתוח קבוצות לילדים עם צרכים מיוחדים ו/או לקיים פעילויות משותפות עם קבוצות של ילדים עם צרכים מיוחדים."

- בתנועת הצופים, אשר כוללת מחלקה שלמה המכונה "צמי"ד" ויש אליה הפניה מתוך אתר הבית. באתר "צופים ברשת" המקושר גם לאתר של הצופים הערבים והדרוזים ישנה הפניה לחומר רקע ומתודות הדרכה לנוער עם מוגבלות (אשר מכונה "צרכים מיוחדים" באתר) הפניה זו מופיעה לאחר חיפוש מדויק של הביטוי "צרכים מיוחדים".
- כך גם באתר הבית של "בני עקיבא" ישנה הפניה מהעמוד הראשי לעמוד המכונה "שבטי יובל" ובו תיאור השבטים המיועדים לחניכים עם מוגבלות בצירוף סרטון מהפעילות.
- בתנועת "אריאל" ניתן להגיע על ידי הפניה עקיפה מאתר הבית – דרך העמוד "תמיד בתנועה" לעמוד "פרויקטים", ומשם לתיאור הפעולות השוטפות הקשורות בשילוב ילדים ונוער עם צרכים מיוחדים. גם בתנועת

ה"איחוד החקלאי" ההפניה נעשית דרך עמוד ה"פרויקטים" ושם מובא הסבר קצר בנוגע לכוונת התנועה להתחיל בתהליך השילוב, עם קישור למידע נוסף למעוניינים.

- בתנועת "עזרא" ניתן להגיע למחלקת החינוך המיוחד המכונה "מחלקת ארזים" רק על ידי חיפוש מיוחד של הנושא, ואין הפניה ברורה אליה מעמוד הבית או אפשרות חיפוש.
- באופן דומה, גם בנוער העובד והלומד קיימות קבוצות המשלבות נוער עם מוגבלויות המכונות "קבוצות שמ"ש" (שיוויון מתוך שונות) אולם על מנת להגיע להסבר אודותיהם יש להכיר את השם ולחפשו במפורש באתר הבית, והקורא מופנה למאמר אודות פתיחת מספר קבוצות משנת 2011.
- בתנועת "המכבי הצעיר" ו"השומר הצעיר" לא נמצאה כלל הפניה לתחום השילוב של ילדים ונוער עם מוגבלות באתר הבית.

תשע התמות שעלו בניתוח המסמכים ממחישות את הנושאים שאמנם מעסיקים את התנועות:

1. התייחסות לערך הדמוקרטיה

בקטגוריה זו קובצו ציטוטים מתוך המסמכים אשר מגדירים את הדמוקרטיה כערך מוביל בחזון התנועה ובהתנהלותה. כך למשל, במסמכי הרציונאל של "הנוער העובד" נכתב:

- "מוסדות החניכים הם רק ביטוי אחד של ההתנהלות הדמוקרטית בתנועה. הפעילות החינוכית כולה מביאה לידי ביטוי את האמונה בערך הדמוקרטיה: החל באופן קבלת ההחלטות בקבוצה ובישיבות המדריכים, עבור בחינוך ביקורתי וקיום דיאלוג עם מאפיינים סימטריים בין המדריך והחניכים המעודד הבעת מגוון דעות, וכלה בעידוד המעורבות החברתית והפוליטית של החניכים, כאזרחים פעילים במערכה הציבורית הדמוקרטית בישראל."
- "התנועה תנוהל בצורה דמוקרטית ע"י מבוגרים ומדריכים צעירים כיאה לתנועת נוער דמוקרטית" (הצופים הערבים והדרוזים).
- "על מנת לפענח איך ניתן לשמור על הדמוקרטיה, החניכים תחילה יגדירו מהם הערכים הדמוקרטים- חירות, שוויון וכל הנגזרים מהם. דרך הלמידה נועדה לקדם תרבות דמוקרטית בשכבה ובסניף ולבנות מוסדות דמוקרטים לשמירה על תרבות זו" (דרכים).

2. התייחסות לערך הציונות

תנועות הנוער קיימות ברובן עוד מלפני קום המדינה ואחד הנושאים שחרטו על דגלן מאז ועד היום הוא נושא הציונות, הקשר בין העם היהודי לארץ ישראל וכיוצא באלו. לכן, גם נושא זה חזר על עצמו בצורות שונות בחלק ניכר מהמסמכים:

- חינוך לאהבת עם ישראל, תורת ישראל וארץ ישראל, להזדהות עם מדינת ישראל ולנאמנות לה כמדינה יהודית ודמוקרטית. (בני עקיבא)
- תפעל לחיזוק הקשר בין העם היהודי למדינת ישראל, תפעל הבנת חשיבות קיומה של מדינת ישראל והחיים בה, תחנך לאהבת הארץ המדינה וערכיה ההיסטוריים והאנושיים (הצופים)
- התנועה תחנך לציונות, אהבת הארץ והכרתה, מסורת יהודית, מורשת ישראל והכרת החברה הישראלית (האיחוד החקלאי).

מעניין כי ישנה הסכמה רחבה על נושא הציונות, אם כי ההתייחסות אליו מובאת בתנועות השונות גם מתוך תפיסות פוליטיות ומדיניות שונות, כפי שניתן לראות בציטוטים הבאים:

- ארץ ישראל: כפי שכתוב בתורתנו, ארץ ישראל ניתנה לנו, לעם ישראל, וממנה לא נזוז. חניכי תנועת אריאל יפעלו לפיתוחה של ארץ ישראל. התנועה תחנך לאהבת הארץ ולהתיישבות בכל חלקיה, במיוחד באלו הזקוקים לחיזוק. כן תחנך התנועה לשירות בצבא ההגנה לישראל כחלק ממצוות כיבוש הארץ ויישובה. (אריאל)
- ציונות בין לאומיות ללאומנות- הציונות היא התנועה הלאומית של העם היהודי, שבאה לממש את זכותו הטבעית להגדרה עצמית. מדינת ישראל קמה כמדינת לאום מתוך תודעת העם היהודי את ייחודו. ככזו תמיד אורבת לה סכנת הלאומנות, כאשר הופכת תודעת הייחוד לתודעה של עליונות על לאומים אחרים. בחברה לאומנית, בה כל האמצעים כשרים, נוצר מעגל מסוכן של אלימות ושנאה (...) תפקידנו כתנועת השומר הצעיר הוא לעמוד על האמת הפשוטה, שהציונות הינה תנועה לאומית ולא לאומנית ודרכיה דרכי שלום (השומר הצעיר).

3. דת, מסורת ותרבות יהודית:

בקטגוריה זו קובצו ההתייחסויות של המסמכים לתחומי היהדות והמסורת, ובמקרה של הצופים הערבים והדרוזים, התייחסות כללית לדת. על אף שחלק מהתנועות מוגדרות כדתיות ואחרות לא, ניתן לראות התייחסות לנושא בקרב כל התנועות:

- מסורת יהודית, מורשת ישראל והכרת החברה הישראלית. (האיחוד החקלאי)
- התחום התרבותי- חברותא: הפקת מופעים והצגות אשר תוכנן שאוב מתוך עולם התוכן היהודי כגון סיפורים תנכיים והגות יהודית (השומר הצעיר)
- בוגר הרואה את מסורת ישראל כמקור השראה ולא כמקור סמכות (הנוער העובד)
- יצירת תרבות יהודית: חניכי תנועת אריאל יפעלו ליצירת תרבות יהודית בכל התחומים: באמנות, במוזיקה, בקולנוע, בספרות ובתקשורת ועוד. תרבות שיונקת את השראתה מהנשמה הא-לוהית שבאדם, ומטרתה להוסיף קדושה בעולם (אריאל)
- "חינוך דור נאמן ומסור לתורתו, לעמו, לארצו החי על עבודתו ברוח התורה" (בני עקיבא)

4. השתייכות / חוסר השתייכות למפלגה:

בחלק מן המסמכים יש התייחסות לסוגיות פוליטיות אקטואליות. יחד עם זאת, ניכר כי תנועות רבות בוחרות להציג במסמכים הראשיים שלהם דווקא את העובדה שאינן משויכות למפלגה מסוימת:

- תנועת הנוער היא בלתי מפלגתית, ותחנך למעורבות ואחריות חברתית ואקטואלית בחברה הישראלית (האיחוד החקלאי)
- העמותה תהיה עצמאית ובלתי תלויה בשום מפלגה או גוף פוליטי (הצופים הערבים והדרוזים)
- הכרה שבתנועה יכולים להיות חברים בעלי דעות שונות ומגוונות וללא יחוד מפלגתי כחלק ממהות התנועה (מכבי הצעיר)

בתנועות אחרות ישנו דווקא אזכור למקורות ההיסטוריים של התנועות, למשל:

- תנועת בני עקיבא היא תנועת-נוער ציונית-דתית, חלוצית, מיסודה של תנועת "תורה-ועבודה" והסתדרות הפועל-המזרחי. (בני עקיבא)
- 5. הכרת הארץ, התיישבות ושמירה על הטבע:
- טיולים ומסעות - הטיול הוא אחד מהכלים החינוכיים והחוויתיים הבסיסיים ביותר בתנועת הנוער. (הנוע"ל)
- תחנך להכרת ואהבת הטבע, לחיים בטבע ולשמירה על איכות הסביבה (הצופים)
- ארץ ישראל: כפי שכתוב בתורתנו, ארץ ישראל ניתנה לנו, לעם ישראל, וממנה לא נזוז. חניכי תנועת אריאל יפעלו לפיתוחה של ארץ ישראל. התנועה תחנך לאהבת הארץ ולהתיישבות בכל חלקיה, במיוחד באלו הזקוקים לחיזוק. (אריאל)
- תנועת הנוער תחנך להתיישבות בארץ ובחיי קהילה, תוך הכרת היישוב, תולדותיו, היום, ומבט לעתיד. (האיחוד החקלאי)
- חברי בני עקיבא רואים כערכים מרכזיים ודפוסי התנהגות מחייבים : לימוד תורה וקיום מצוות, יישוב הארץ ופשטות הליכות, עבודת אדמה ועמל כפיים, חיי קהילה המקיימת בתוכה חברה צודקת ודיבוק חברים. (בני עקיבא)
- "חינוך להכרת הארץ אתרים וטבע." (הצופים הערבים והדרוזים)
- 6. קשר תנועתי והגשמה במסגרת התנועה:

בקטגוריה זו ישנה התייחסות לתנועה בהקשר הרחב שלה ומעבר לגיל הנוערים

- בפני כל חניך בתנועת הנוער העובד והלומד עומדת האפשרות לבחור להמשיך את חברותו בתנועה, באחת ממסגרות ההמשך המגשימות של התנועה (הנוער העובד)
- הועידה הארצית של תנועת ה"מכבי הצעיר" קוראת למעורבות חניכיה ובוגריה בחיי היומיום בחברה הישראלית על פי עקרונות התנועה. תנועת המכבי הצעיר דוגלת בהגשמה אישית וקבוצתית ורואה בחיוב פעילותו של כל פרט למימוש דעותיו ורעיונותיו בתנאי שאינם בניגוד לעקרונות התנועה (מכבי הצעיר).
- מלבד הסניפים הפועלים בארץ ישנם מספר סניפים הפועלים בחוץ לארץ, ההנהלה לסניפים אלו נקראת "עזרא התנועה העולמית" והיא זו שדואגת לצרכי התנועה בחו"ל. (עזרא)
- העמותה תשקוד על קשרים הדוקים עם ארגוני צופים וצופות בארץ וברחבי תבל על מנת לטפח בקרב חבריה יחס של הבנה וכבוד הדדי בין עם לעם. (הצופים הערבים והדרוזים)
- חברי בני עקיבא הנמצאים במסגרות ההכשרה וההגשמה, בשירות צבאי ולאומי, במסגרות לימוד תורניות, אקדמאיות ומקצועיות המעוניינים נקראים להירתם ליעדים תנועתיים ולאומיים שיוצבו בפניהם ע"י מוסדות התנועה (בני עקיבא).
- בוגר תנועת הנוער, יבטא זאת דרך מעורבות חברתית אקטיבית - בקידום תחומי החינוך. בוגר תנועת הנוער, יהיה מעורב ובעל אחריות חברתית מפותחת, הנשענת על האמונה והבחירה בדרך החינוך ככלי לשינוי ותיקון העולם. (האיחוד החקלאי)

- הצופה הבוגר רגיש למצוקות חברתיות, פועל לשינוי ולתיקון החברה, לשמירה על כבוד האדם וחירותו ולשמירה על זכותם של כל פרט וקבוצה לקיום אורח חיים על פי אמונתם. הצופה הבוגר יפעל מתוך סובלנות וקבלת האחר ליצירת מכנה משותף וערבות הדדית בין שונים-שווים בחברה הישראלית. (הצופים העבריים)

7. טיפול הפרט ועיצוב מידותיו:

- מטרת החינוך ב"מכבי הצעיר" - עיצוב דמות אדם שלם בגופו וברוחו, איש המוסר, החבר הטוב, התרבותי בהליכותיו, המוכשר מתוך הכרה מלאה לקבוע את גורל העם ועתידו (מכבי הצעיר).
- פשטות הליכות, דרך ארץ והצנע לכת, עבודה עצמית (בני עקיבא)
- המדריך ידאג לפרט בקבוצה ויעצים אותו בתוך הקבוצה ומחוצה לה. המדריך יפתח קשר אישי אמיתי עם כל חניך ויעזור לו למצוא את מקומו ותפקידו בקבוצה (עזרא)
- תנועת הנוער העובד והלומד תחתור להוות את גרעינה הקשה והחלוצי של קהיליית קהילות ישראלית על ידי ניסיון להקים בקרבה חברת מופת של ילדים, נוער וצעירים תוך שימת דגש על המרד בעוולות האדם והחברה, ועל הגשמה אישית וקבוצתית של הייעוד באורח חייה. (הנוע"ל)
- התנועה תחנך לערכי אנוש אוניברסליים כגון אמת, מוסר וצדק, תוך שימת דגש על שוויון בין בני האדם ועל כבוד האדם וחירותיו. (הצופים הדרוזים)
- לחנך את חבריה ברוח המידות וההבטחה של הצופה, ההבטחה: "הנני מבטיח הבטחה שלמה לעשות כל מה שביכולתי למלא את חובותיי לאלוהים, למדינה, לעזור לזולתי בכל עת ולקיים את מידות הצופה". (הצופים העבריים)

8. יחסים בין אישיים- כבוד הדדי, עזרה לזולת וקבלת האחר:

בקטגוריה זו ישנה התייחסות נוספת למידות האדם או הבוגר הרצוי של התנועה, אך בדגש על חברה ויחס לזולת. בנושא זה קובצו פעילויות שונות של התנועות המתייחסות לתחום והחזון הערכי-חברתי של התנועה. בין הערכים החוזרים על עצמם: רעות וחברות, קירוב לבבות, כבוד הדדי, עזרה לזולת וכיוצא באלה:

- חיי חברה מושתתים על הנהלה עצמית על עזרה הדדית ועל יחס אמת וכבוד בין איש לרעהו (הצופים הערבים והדרוזים)
- תפעל למען סובלנות והכרת השונה – על תפיסת עולמו, חיי ותרבותו תוך מאמץ לגשר בין בני האדם השונים בחברה (הצופים)
- "בוגר תנועת הנוער יהיה אדם שמעשיו מונעים מתוך ערכי תנועת הנוער ושאלו יהיו לו כמצפן ערכי: שוויון ערך האדם, חיי חברה וקהילה סולידאריים, מעורבות חברתית...". (איחוד החקלאי)
- "לתת מקום לכלל האוכלוסייה, גם השונה." (עזרא)

9. פיתוח מנהיגות, מעורבות ואחריות חברתית:

הקטגוריה האחרונה נובעת אולי מקודמותיה ומחברת אותן יחד לאחת מהמטרות החשובות והמרכזיות ביותר של תנועות הנוער- לאחר שצוין כי התנועה רואה עצמה חלק מהחברה הישראלית, בפן היהודי, התרבותי, המסורתי, הגאוגרפי והפוליטי, ולאחר שהובהר כי בוגר ראוי של התנועה הוא אדם אשר מידותיו טופחו בדגש על יחסים בין אישיים, בקטגוריה זו נמצאת המשמעות הפרקטית של אלמנטים אלו והיא לקיחת אחריות על החברה שבה אנו חיים. בנושא זה קובצו הן מטרות ויעדים והן דרכי פעולה (למשל, פעילויות התנדבות שונות) שעורכות התנועות בכדי לממש נושא זה, להלן דגימה קטנה מתוכן:

- תנועת הנוער ה"מכבי הצעיר" תוביל שינוי חברתי תוך מימוש עקרונות החינוך הבלתי פורמאלי. (מכבי הצעיר).
- תעודד מעורבות, תרומה ולקיחת אחריות על קידומה ועתידה של מדינת ישראל. (בני עקיבא)
- תחנך למעורבות ואחריות חברתית ואקטואלית בחברה הישראלית (האיחוד החקלאי).
- עידוד ההתנדבות בקרב בני הנוער (הצופים הערבים והדרוזים)
- החניכים מוצאים בעיה שיש בקהילה ומוצאים לה פתרונות בצורת תוצרים. (דרכים)

סיכום והמלצות

תנועת הנוער היא גוף חינוכי לא פורמאלי, של צעירים למען צעירים. במסגרת עבודתה היא נדרשת לפעול לחינוך, לשימור ולפיתוח ערכים חברתיים וממלכתיים וייחודים לכל תנועה. וברמת הפרט, התנועה מצופה להעצים את החניך כפרט וכחבר בקבוצה, מתוך יחס של כבוד לזכויות האדם, לתרבותו ולהשקפותיו (קרני וקליין, 2014). ברוח זו, נועד מחקר זה לבחון ארבע שנות פעילות של מיזם להשתלבות נוער עם מוגבלות מבחינת התרומה לפרט החבר בתנועה, לחוויה של התפתחות אישית, העצמה, ותחושת השייכות לקהילה.

הפרק מהווה סיכום אינטגרטיבי של הממצאים שעלו מכל הנתונים שאספנו, דהיינו, שתי המדידות של החניכים ללא המוגבלות, שתי המדידות של המדריכים, שתי המדידות של החניכים עם המוגבלות, שתי המדידות של הורי החניכים עם המוגבלות, קבוצות המיקוד והמסמכים השונים שנאספו בשתי נקודות זמן. בסופו של הפרק יינתנו מסקנות והמלצות זהירות, שעולות מן הממצאים של שני המדגמים השונים, אליהם הצלחנו להגיע, במאמץ משותף.

כדאי לציין כי לפי אומדן של ועדת ההיגוי, גדל מספר החניכים עם מוגבלות המשתתפים בתכנית ההשתלבות מכ- 2000 בראשית המיזם, עד ל- 7,500 לקראת סיומו. בנוסף, גדל בשנים אלה תקצוב משרד החינוך של הנגשת הפעילות של תנועות הנוער ממיליון לששה מיליון. לא ניתנה לחוקרות גישה לנתונים אלה, אך הם בהחלט המדדים העיקריים המעודדים ומצביעים על השינוי שחולל המיזם בתנועות הנוער ובמשרד החינוך, בהבנה של חשיבות ההשתלבות בחינוך הבלתי פורמלי, לאקלים בתנועות ולבני הנוער עם מוגבלות.

הממצאים קובצו לפי הממדים הבאים: ממצאים של מדידה 2, ממצאים שמבשרים על שינויים חיוביים שאירעו בין שתי המדידות, שינויים שנצפו בין שתי המדידות וממצאים שמצביעים על נקודות לשימור ולטיפול שעלו מן הממצאים. לבסוף, יועלו ממצאים המצביעים על צרכים לשיפור, בצד אתגרים רבים שעדיין קיימים. אלה האחרונים, עולים בקנה אחד עם מסמך התכנון לשילוב, שגובש על ידי פורום מוביל, טרם המיזם (קרני וקליין, 2014).

באופן כללי, הממצאים מחזקים את הרציונל והחשיבות של מיזם ההשתלבות, בכך שמראים עד כמה חשובה ליונע"מ ולהוריהם ההשתלבות בתנועת הנוער, כשמרביתם מביעים רצון להגיע לתנועה לעתים קרובות יותר. הממצאים מראים גם כי היכרות עם אנשים עם מוגבלות בכלל ועוד יותר בתנועה, משפרת עמדות חיוביות ומקרבות, בעיקר בקרב חניכים צעירים. בכך מתחזקת חשיבות המיזם לכלל החינוך של הדור הצעיר לקבלת השונה, כחלק משמעותי של התרבות הארגונית של תנועת הנוער. החוליה האחרונה במחקר מדגישה את תפקיד המדריכים כמתווכים בתהליך. המחקר מחזק את הצורך בהשקעה בהם כסוכני שינוי, להרחבת הידע שלהם, לשיפור עמדותיהם כלפי אנשים עם מוגבלות ולהגדלת המשאבים הזמינים להם לבצע את תפקידם החברתי, אותו הם עושים במחויבות ובהתנדבות.

מבחינת החסמים, עלו בעיקר צרכים של משאבים, חסמים חברתיים וחסם של קשיי התאמת הפעילויות לחניכים עם מוגבלויות שונות. בקבוצות המיקוד הוזכרו חסמים אלה, תוך מתן דוגמאות וצוינה החשיבות של שתוף בידע בין הרכזים והתנועות השונות, גם בנושא התאמת טיולים ופעילויות, כמו השיתוף במאגר באתר של תנועת הצופים.

ממצאים שמבשרים על שינויים חיוביים בין שתי המדידות

הממצאים לגבי קבוצת המחקר של ילדים ונוער עם מוגבלות שהשתלבו בתנועת נוער מעודדים, במיוחד על רקע הקשר החיובי שנמצא במדידה 2 בין ציון החשיבות של השתתפות בפעילויות, לבין שני סוגי המסוגלות העצמית המדווחת של ה"יונע"מ: תחושת המסוגלות העצמית הכללית; ועוד יותר משמעותי - תחושת המסוגלות העצמית בפעילויות בתנועת הנוער.

ממצא זה מחזק את הרציונל העיקרי של שילוב יונע"מ בתנועת הנוער, תוך מתן הזדמנות שווה לחוות עושר של פעילויות בחברת השווים, תוך הגדלת תחושת המסוגלות והעצמאות, ללא פיקוח צמוד של מבוגרים.

במדידה 2 נמצא אף כי חניכים עם וללא מוגבלות נתנו ציוני חשיבות דומים לסוגי פעילויות שונות, עם זאת, הם נתנו ציונים גבוהים יותר לפעילויות השקטות המתבצעות בקו/שבט/סניף, באופן מובהק.

עלה קושי סטטיסטי להשוות את הממצאים הכמותיים בין שתי המדידות, לאור גודל המדגם והשינוי במשתתפים. בקרב אותם 30 שהשתתפו בשתי המדידות, לא נמצאה עלייה מובהקת בחשיבות הנתפסת של השתתפות הפעילות שווינוית ובוגרת יותר בקרב ילדים ונוער עם מוגבלות, לאור הציונים הגבוהים ביותר שרשמו מלכתחילה, עם שונות קטנה.

לא נמצאה עלייה מובהקת בתחושת המסוגלות העצמית שדווחה ע"י חניכים עם מוגבלות, בין שתי המדידות. חיזוק נושא המסוגלות עלה בדברי ההורים שצינו שהשילוב בתנועת הנוער תרם באופן משמעותי לאיכות החיים של בנם או בתם (צמיחה אישית, שיפור התפקוד הפיסי, עלייה ברווחה החברתית).

עם זאת, במבט על ממוצעי פריטים בודדים, ניתן לראות ציונים גבוהים יותר במדידה 2; למשל, מפגש מחוץ לקבוצה עם חברים, השתתפות בדיונים, יציאה לטיולים, מילוי תפקיד אחראי, הדרכה או לוויו של צעירים, והשתתפות באינטרנט.

מעניין היה לראות כי לא נמצאו הבדלים בן ציוני החשיבות של הפעילויות בעיני היונע"מ והוריהם, בציונים גבוהים שנתנו לכל הפעילויות. בדברי ההורים האיכותניים הם בטאו התפעלות מחלק מהפעילויות שהמדריכים מצליחים להפיק מהם, באופן שמעלה את הערכת ההורים לגבי מסוגלותם. חלקם ביקשו קשר שוטף יותר עם המדריכים, כולל משלוח צילום המשתתף בפעילויות בהם הצליחו ילדיהם להשתתף.

כחלק מהשאלה כיצד להתאים את הפעילויות ליונע"מ המתבגרים, נמצאו בשאלון הדמוגרפי במדידה 2, יותר חניכים שדווחו שיש להם תפקיד בתנועה ופחות חניכים שדווחו שהולכים לתנועת נוער ייעודית לנוער עם מוגבלות, בהשוואה למדידה ה-1.

בנושא החסמים להשתתפות בתנועה – מצאנו ירידה מובהקת בחסמים החברתיים להשתתפות בתנועה, שדווחו חניכים עם מוגבלות, כמו למשל "קושי לקבל עזרה מחבר בתנועה"; בצד עלייה בדיווח על מחסור במשאבים. מדיווחי ההורים על החסמים נמצאה ירידה משמעותית במספר החסמים ובסוגי החסמים, למעט שלושה שבהם עדיין ניכר הצורך להפחתה: חסמים חברתיים, מחסור במשאבים וקושי להתאים הפעילויות בתנועה. המחסור במשאבים והקושי להתאים פעילויות, שדווחו ע"י ההורים נמצאו קשורים לציונים שנתנו ההורים לפעילויות השונות, במיוחד לפעילויות הדרשניות. לגבי החסם החברתי, מביעים ההורים בשיחות האיכותניות אכזבה ממיעוט הקשרים והמפגשים שנוצרו עם בני נוער ללא מוגבלות, בתוך ומחוץ לפעילות המובנית בתנועה.

לתרומת ההשתלבות ליונע"מ נמצא חיזוק גם בהבעת הרצון של ההורים להגביר את השתתפות ילדיהם בתנועה לפעמיים בשבוע ואף יותר, כמו גם בדברי ההורים בחלק האיכותני על התרומה רבת הפנים של החברות בתנועת הנוער לילדיהם.

באשר לרציונל לגבי התרומה של המיזם לשינוי התרבות הארגונית בתנועות הנוער – ההשוואות שנערכו בין הקבוצות, לפי היכרות מוקדמת עם אדם עם מוגבלות כלשהי, מצביעות על הבדלים מובהקים בין קבוצות הילדים. חניכים צעירים שמכירים אדם עם מוגבלות, הביעו באופן מובהק רגשות פחות שליליים כלפי אנשים עם מוגבלות ופחות התנהגויות מרחיקות ואף הביעו מחשבות חיוביות יותר, בהשוואה לילדים שאינם מכירים אדם עם מוגבלות. יתרה, במדד נכונות לקשר נמצא כי חניכים אשר מכירים אדם עם מוגבלות מהתנועה, הביעו נכונות רבה יותר לקשר מאשר חניכים שאינם מכירים בכלל אדם עם מוגבלות.

ממצא אחד שסימן שינוי חיובי, בין מדידה 1 למדידה 2, עלה ממדגם החניכים ללא המוגבלות כך שבקרב חניכים חילוניים ללא מוגבלות מצאנו כי חלה עליה במחשבות החיוביות, בבדיקת העמדות כלפי עמיתים עם מוגבלות.

ממצאים שמצביעים על נקודות לשימור ולטיפול בתוכנית

ממצאים אלה עלו בעיקר מניתוח החומרים האיכותניים הבאים: קבוצות המיקוד ודברי הורי החניכים עם המוגבלות. ראשית, היחס החם והאכפתי של המדריכים (כמו גם הקומונרים והתנועה כולה), שנית, הקשר הטוב והרציף עם המדריכים (עליו דווחו חלק מההורים). ממצאים אלה קבלו חיזוק מדברי המדריכים והרכזים בקבוצות המיקוד ובעיקר להיותו של השילוב ערך חשוב ונעלה של תנועות הנוער.

ראוי לציין כי תפקיד רכז השילוב כמשאב ועוגן למדריך המיישם הלכה למעשה את עקרון השילוב למול האתגרים הרבים, עלה גם כן בקבוצות המיקוד ומהווה נקודה חשובה שיש לטפח ולשמר בתוכנית.

ממצאים המצביעים על נקודות לשיפור

באופן כללי, מרבית הממצאים המחקריים מאששים סוגיות שדורשות טיפול ושיפור שעלו כבר בפורום של תנועות הנוער המשלבות (קרני וקליין, 2014). הנחת היסוד בחלק זה היא כי שינוי חברתי הוא רב ממדי ודורש זמן רב ומאמצים משולבים של מגוון בעלי עניין בתהליך, כמו גם הכוונה של מנהיגות.

ממצאים אלה עלו משלל הנתונים הכמותיים והאיכותניים שאספנו:

1. **שילוב (היקף ומהות):** מבחינת היקף⁴, מצאנו כי מכלל מדגם המדריכים וגם חניכי כתות ו' שנדגמו (במדידות 1+2) - שיעור הנשאלים שהעידו על עצמם כי יש להם מוגבלות היה קטן מאוד בשתי המדידות, ללא הבדל ביניהן. דבר המרמז על השיעור הקטן עדיין של חניכים עם מוגבלות שמשולבים פרטנית עם חניכים ללא מוגבלות, או שהחניכים עם מוגבלות או הוריהם בחרו שלא לענות. מבחינת מהות השילוב, גבולותיו ומשמעותו עלו לא מעט סוגיות, לבטים ואי בהירות בעיקר בקבוצות המיקוד שערכנו. בנוסף, הסתמנה התחושה שנושא זה איננו ממוסד דיו (אין נהלי עבודה ברורים לגבי גיוס וכדומה) והוא גם טרם קבל את המקום המרכזי והראוי לו בסדרי העדיפות של הנהגת התנועה. זאת גם עלה מניתוח המסמכים של התנועות בהם נצפה חסר באזכור ייחודי וספציפי לשילוב של חניכים עם מוגבלות, כחלק משליחות התנועות. בקרב הורי החניכים עם המוגבלות עלה הרצון שבנם או בתם ישולבו בקבוצה, שבת או מסגרת שכוללת חניכים ללא מוגבלות, עם חלום שהתנפץ כי יוצרו גם מפגשים גם מעבר לתנועה.

2. **עמדות וחסמי תודעה:** לצערנו מצאנו בקרב חניכים ללא מוגבלות שהגדירו את עצמם כמסורתיים עלייה ברגשות שליליים, במתח בינאישי ובהתנהגות מרחיקה. בדומה לכך, מצאנו בקרב חניכים מסורתיים ירידה ברגשות החיוביים. בהקשר זה של העמדות, חשוב לציין כי חניכים עם מוגבלות במדידה 2⁵, צינו שחוסר תמיכה והעדר עזרה מחבר בתנועה, היו שניים מעשרת החסמים העיקריים להשתתפותם בתנועה. ראוי לציין כי הממצאים הכמותיים בשתי המדידות, הראו כי עמדות המדריכים הם בסה"כ חיוביות, כפי שעלה מממוצעי הציונים של שאלון העמדות, על היבטיו השונים. עם זאת, הורי היונע"מ דברו לא אחת על חסמים שמקורם בעמדות שליליות של המדריכים, בצד שבחים שחלקו למסירותם.

⁴ לצערנו חרף מאמצים ארוכים ורבים לא קבלנו מידע לגבי מספר החניכים המשולבים בתנועות
⁵ חרף התבססות על מדגם לא הסתברותי, מדידה זו יכולה לתת תמונת מצב עדכנית

3. **משאבים, נגישות והתאמות:** ממצאים רבים התייחסו לנושא המשאבים ולסוגיית הנגישות וההתאמות. המדידה ה-2 של המדריכים, חרף התבססותה על מדגם לא הסתברותי, מרמזת על תמונת מצב של המשאבים הנדרשים לצוות כדי לשלב חניכים עם מוגבלויות בתנועה.

כפי שצוין, עבור חניכים עם מוגבלות פיזית, שלושת המשאבים הנדרשים ביותר שסומנו הם הכשרה והדרכת הצוות, התאמת פעילויות וקשר יציב עם ההורים. עבור חניכים עם מוגבלות שכלית התפתחותית, המשאבים הכי נדרשים הם הדרכה והתאמת פעילויות, הכשרת צוות וזמן ומשאבים להתאמת הפעילויות⁶. ההורים נתנו ציונים גבוהים יותר לחסמים תקציביים, ולבעיות של נגישות פיזית, נגישות מידע, הסעות (חסמים מרכזיים שעלו גם מדברי החניכים עם המוגבלות במדידה 2). שאלון המשאבים העלה גם את הצורך להגביר את שיתוף הפעולה בין התנועה להורים, לדאוג לערב יותר את ההורים ולשפר את התקשורת והעברת המידע.

4. **הכשרת מדריכים:** ההורים דברו על צורך בהכשרה מעמיקה יותר של המדריכים וקושי בשל החילופים התכופים וקושי שלהם להתאמת תכנים ודרישות הפעילויות ליכולות של היוע"מ. הממצאים שקשורים להכשרה ולווי המדריכים קבלו משנה תוקף בדברי מדריכים והרכזים שהשתתפו בקבוצות המיקוד והדגישו את הנטל הרב המוטל על כתפי המדריכים שלעיתים אינם זוכים להדרכה ולווי מספקים ועל הצורך ביותר שיתופי פעולה עם גורמי טיפול וחינוך מחוץ לתנועה. בקבוצות המיקוד המדריכים ציינו את העזרה הרבה שהם מקבלים מהידע שנצבר בתנועות הוותיקות בשילוב, מהשיתוף בקבוצת הרכזים ואף בפעילויות המוצעות באתר של תנועת הצופים. בתנועת בני-עקיבא ציינו את היתרון של הדרכת יונע"מ הקבועה לשנתיים ברצף.

מסיכום הממצאים ניתן לקבל חיזוק לחשיבות המיזם ותרומו, קודם כל לבני נוער עם מוגבלות ולהוריהם. מן הדברים ניתן לגזור מספר המלצות מרכזיות.

חשיבות המיזם: חשוב מאוד לשמר ולטפח את ניצני ההצלחה ואת החזקות של התוכנית שדווחו מעלה, אשר בקשו לתת מענה לצרכים הרבים של התנועות, בכדי לעמוד במשימה החברתית. הסיום הקרב של המיזם מעלה שאלה חשובה – האמנם תהיה המשכיות לתנופה בתודעה, בהדרכה, בלווי ובתמיכה שלהם נזקקים היוע"מים, משפחותיהם וצוות ההדרכה בתנועה. למערכת התמיכה של רכזי השילוב, המסורים והמתמחים בנושא זה, יש תפקיד חשוב בפירמידת היישום.

עמדות ותודעה: לאור, בין היתר, אי הבהירות והתנגשות בין אידיאלים תיאורטיים ופרקטיקה הלכה למעשה, עולה חשיבות רבה להגדיר בבירור למה הכוונה במונח השתלבות בתנועות נוער, הן ברמה התיאורטית והן ברמה האופרטיבית, תוך חיזוק העמדה של התנועות ותעדוף הנושא, על פני נושאים אחרים, בתודעה ובהקצאת המשאבים. המחקר המלווה, כולל חקר המסמכים ואתרי האינטרנט של התנועות, כמו גם הניסיון להגיע למזכ"לים, מעלה שאלה לגבי מרכזיות הנושא, ללא הדחיפה של המיזם ומשוגעים לדבר.

לאור התמונה המצטיירת מממצאים שונים שתוארו מעלה הנוגעים בעיקר לחסמי תודעה, יש צורך לחשוב מחדש איך משלבים ואיך יוצרים מגע בין ילדים עם וללא מוגבלות, ככל האפשר בגיל מוקדם, כך שהוא יהיה פורה, מכבד, שוויוני ומשנה עמדות. עם ההקצנה בחוסר קבלת השונה בחברה הישראלית, המשימה הופכת קשה יותר ודורשת חשיבה

⁶ ראוי לציין כי כפי שצוין, שחלה עלייה במשאבים המבוקשים לשילוב חניכים שהם כבדי שמיעה בקרב כל המדריכים אך בעיקר בקרב חילוניים ודתיים. בדומה לכך חלה עלייה במשאבים המבוקשים לשילוב חניכים עם לקויות למידה בקרב כלל המדריכים אולם בעיקר בקרב חילוניים ודתיים. יתכן וממצאים אלה מעידים על שילוב גבוה יותר של חניכים עם מוגבלויות אלה בתנועות במדידה 2.

וגיבוש נהלי עבודה ברורים, תוך ערוב בעלי עניין רבים, מתוך מחשבה שבמסגרת חינוך לא פורמלי של צעירים למען צעירים יש יותר תקווה וסיכוי לשינוי.

מענה להרחבת אוכלוסיות היעד: היות ומשמעות וגבולות השילוב משתנים, כפי שאף עולה מן הממצאים, גם ביחס לסוג המוגבלות וחומרתה, יש לפתח קריטריונים ברורים לשילוב שיתבססו על יכולת המסגרת להכיל, על הרצון של החניך והוריו ועל סוג המוגבלות. בכלל זה יש לפתח סדרה של כלים לתמיכה בתנועת הנוער ומדדים להערכה של הצלחת ההשתלבות. יש מקום לשקול כיצד והיכן ניתן לבסס שילוב מוצלח, במקום שילוב פחות מוצלח, שיכול לגרום נזק ליונע"מ ולחברים בתנועת הנוער, בהם עלולה להתחזק הסטיגמה. דוגמאות כאלה עלו בשיחות עם משפחות של יונע"מים שנשרו ממדידה 1.

ההתייחסות בספרות לגבולות השילוב המשתנים באים גם לידי ביטוי בחילוקי הדעות על השפה שמתארת את האוכלוסייה ואת הפרקטיקה. במסמכים שנותחו עדיין שגור המושג השנוי במחלוקת "צרכים מיוחדים", שיש הרואים בו מונח ארכאי ופוגעני (ראו למשל אצל, Corbett 1995; Norwich 1999). בספרות ניתן לראות קריאה להחליף את המונח "שילוב" במונח "הכלה", או כפי שנבחר במיזם זה "השתלבות", לאור הסוגיות האתיות, התיאורטיות והאופרטיביות הרבות המקופלות במונח, כמו גם צרכים וגישות סותרות, הדורשות המשך ליבון.

חסמים ונגישות: קיימת חשיבות עליונה למיגור החסמים השונים המונעים השתתפות של בני נוער עם מוגבלות בתנועות הנוער. גם כאן חשוב שקולם של כל בעלי העניין ישמע ויקבעו קריטריונים ברורים ונהלי עבודה מסודרים. בשלב ראשון ניתן לערוך בדיקה של מפגעי הנגישות הבולטים ע"י מורשה נגישות מומחה במוקדי הפעילות. בשלב נוסף יצטרך להיעשות סקר מעמיק של חסמים, בתקווה שהתקציב שהוקצה לכך במשרד החינוך נותן מענה לצרכים.

המשך חיזוק והרחבת ההדרכה בנושא: בהמשך למסמך התכנון לשילוב (קרני וקליין, 2014), נמצא במחקר זה חיזוק מחקרי לכך שיש חשיבות רבה להכשיר את המדריכים בצורה מעמיקה שתיתן להם ידע וכלים להתמודד עם האחריות המוטלת על כתפיהם, כמתווכים וכסוכנים חברתיים חיוניים בתהליך. חשוב לדאוג ללווי והדרכה שוטפים ולכתובת ברורה לשאלות ולבטחים שלהם. במרבית התנועות חסרים ידע ובנק רעיונות להתאמת הפעילויות לחניכים עם מגוון מוגבלויות. במקומות אחדים מצאנו עקרון של הדרכת יונע"מ במשך שנתיים, בכדי להקטין חילופים שגורמים קשיים לחניכים ומקשים על הסתגלות ולמידה של המדריכים.

קשר עם הורים: לא בכדי נמצאה שכיחות גבוהה של הורים שהיו חברים בתנועה ומהווים גורם חשוב להבטחת ההשתתפות של ילדיהם בתנועה ומניעת נשירה. חשוב מאוד לערב את הורי החניכים עם המוגבלות כמו גם החניכים עצמם בכל פעילות והחלטה. התקשורת בין הורי החניכים לבין המדריכים ושאר הדמויות המרכזיות בתנועה צריכה להיות שוטפת וממוסדת. ההורים וילדיהם מהווים מומחים למצבם ויכולים להעיד טוב יותר מכולם מה נחוץ להם.

עמדות של מסורתיים: חשוב מאוד לחשוב ולתכנן התערבות לשינוי עמדות כלפי חניכים עם מוגבלות בקרב חניכים מסורתיים. חשוב להמשיך ולעקוב אחר סיטואציות בהן הורים ו/או חניכים עם מוגבלות פוגשים ביחס שלילי וליצור כתובת לטיפול בסיטואציות כאלה. מעבר לשיח של הכלה מתוך זכויות ושוויון במקום שיח על שילוב מתוך חסד ודגש על סיפורי הצלחה, אולי יחולל שינוי בחברה מסורתית. ייתכן שהתמונה עולה בשל ריבוי מסורתיים דוברי ערבית, שהם עוד בראשית השינוי בתפיסה.

מודעות לתכנית: קיימת חשיבות להעלאת מודעות לתוכנית בתנועות עצמן. ממצאים שונים העידו על כך שנושא השילוב של ילדים עם מוגבלות איננו נמצא בראש סדר העדיפות של התנועה וכי יתכן והוא מעניינם של קבוצה

מובחנת של מדריכים ואנשי צוות. יתכן והדבר נובע מהשילוב הקבוצתי, שנושא אופי בדלני של שבטים או קבוצות נפרדות המנוהלות ע"י צוות ייעודי. חשוב שילדים עם מוגבלות יהפכו חלק בלתי מובחן מהמרקם החברתי של תנועות הנוער, תוך הגברת הזדמנויות לפעילויות משותפות.

סוג שילוב: עלתה שאלה לגבי סוגי השילוב של קבוצות שווים נפרדות לפי לקות, לעומת שילוב יחידני בקבוצות שווים של עמיתים באותו גיל. בעוד שהייתה ציפייה שתהיה עליה בשילוב יחידני, נמצאו במדידה 2 יותר יונע"מ בשילוב קבוצתי. הסבר לכך יכול להיות בקלות רבה יותר לגייס משתתפים במחקר בקבוצות; ייתכן שעדיין הגיוס וארגון ההסעות בקבוצות יותר קל; וייתכן כי למדריכים יותר קשה לאתר ולפנות להורי חניכים בשילוב פרטני. עם זאת, מההקשבה לכלל הנחקרים עולה כי בדומה למסמך המנחה לשילוב ילדים עם מוגבלות בתנועות הנוער (קרני וקליין, 2014), יש נטייה לבחור בין שני הסוגים, לפי הקשרים והעדפות של המשפחות והתנועות בשטח. משפחות אחדות אף תארו את היתרון של שילוב בקבוצה, בכך שבנם/בתם חשים פחות בודדים חברתית. לא מעט הורים, אחרי שבחים ותודות לתנועה ולמדריכים שאלו שאלות נוקבות 'האמנם זה שילוב?'. אחדים מהם בקשו והציעו כי גם כשיש שילוב קבוצתי – תתקיים לעתים תכופות פעילות מעורבת עם קבוצה ללא מוגבלות, בסבב בין קבוצות וכך תהייה יותר אינטראקציות, תחושת השייכות תגבר, קבוצת השווים תיווכח גם בעוצמות של היונע"מ ולמדריכיהם יהיה קל יותר. בזהירות הראויה אפשר לומר שנצפו במחקר הצלחות אחדות של שילוב פרטני בישובים קטנים, בהם גדלו יחד עם יונע"מ ובאופן הטבעי ביותר דאגו למשל לאסוף אותו בדרכם לפעילות.

התפתחות החניכים המתבגרים: בדו"חות קודמים (קרני וקליין, 2014) ובראיונות עלה הקושי במציאת דרכים להתפתחות היונע"מ, בזמן שחבריהם לוקחים יותר אחריות ותפקידים. במחקר הנוכחי נמצאה עליה בין המדידות 1-2 בין החשיבות שכל הנבדקים ייחסו להשתתפות היונע"מ ביותר תפקידים. בנוסף, אחוז גדול יותר דווח שיש לו תפקיד כלשהו בתנועה. עם זאת, הדרך עוד ארוכה ועלו קשיי פרידה מבוגרים שעברו את גיל בי"ס ועדיין מגיעים לתנועה, תוך הגדלת פערים מהצעירים וללא אפיק התפתחות מוגדר. בשיחות עם משפחות של יונע"מ שנשרו מהתנועה מאז מדידה 1, חזרו ועלו הקשיים בפער הגדל לעומת הפעילויות של קבוצת השווים ותחושת דחיה גוברת. יצוין כי התכנית התחילה לעסוק בשכבה הבוגרת בשלב מאוחר יחסית של הפיילוט ועל כן תוצאות התערבות זו עדיין לא באה לידי ביטוי במחקר זה.

מגבלות והמשך מחקר: במחקר זה עלה קושי גדול להגיע להסכמת הורים וחניכים להשתתף במחקר, בצד תחלופה שלהם ושל המדריכים שלהם. הביקורים בבתיים בשתי המדידות לימדו אותנו רבות, עם זאת, יש להיזהר בהסקת מסקנות גורפות לגבי הממצאים שנאספו מהם, לאור הקושי לקבל מידע אמין מכולם ולאור הקושי ליצור קבוצות ברות השוואה סטטיסטית. השילוב של שאלונים מילוליים ואבחון עם תמונות הקל לאסוף מידע מהיונע"מ, אם כי לא נעשתה תצפית על הפעילות בפועל של הנבדקים. אחדים מהם הפתיעו בדרך שדיווחו על פעילותם וחיייהם. אחרים נתנו לעצמם ציונים גבוהים במיוחד. ההצלבה של מספר סוגי שאלונים תרמה, בצד הצלבה עם דברי ההורים והמידע האיכותני הרב שנאסף יכולים לתת תמונה מורכבת ורחבה יותר על האתגרים להשתלבותם, בצד חשיבותה לכל השותפים.

לסיכום, המחקר המלווה ממחיש את חשיבות המיזם, שמעורר שינויים מגוונים בתנועות הנוער, כל אחת לפי גודלה, לפי ניסיונה בנושא, בלוי ובמגוון סוגי התמיכה, שנותנים מענה חלקי לצורך הגדול. המחקר נותן תוקף מחקרי למרבית ההמלצות שעלו במסך ההנחיות שחובר טרם ולקראת המיזם (קרני וקליין, 2014). התרומה ליונע"מ והעזרה למשפחות עצומות, גם אם קשות למדידה, בעיקר בשל שונות כה רבה וקושי להגיע למספר גדול שיסכימו

להשתתף במחקר. עוד רבה הדרך לשינוי המיחל בחברה המכילה ובתרבות תנועות הנוער, שנועדו מלכתחילה לעסוק בעיקר בעשייה חינוכית לא פורמלית, בהתאם לאני מאמין האידיאולוגי ובדגש של תרומה לחברה המתהווה בישראל. המשאבים הנדרשים לשינוי גדולים והם לאו דווקא חומריים. בדומה ליוזמות אחרות למען הכלת ילדים ואנשים עם מוגבלות במסגרות שונות, הנחקרות על ידנו, הנושא איננו קורה מעצמו; נדרשים מדיניות, נהלים, הדרכה, תמיכה, מודעות ומשאבים – שאותם הוביל המיזם.

רשימת מקורות

- ג'וינט-אשלים (א.ת.). **התוכנית להשתלבות ילדים ונוער עם מוגבלות בתנועות הנוער**. אוחר מתוך <http://www.ashalim.org.il/index.php?dir=site&page=projects&op=item&cs=157600&langpage=heb&category=3000&pos=0>
- הרשות הארצית למדידה והערכה בחינוך. 2017. **סיכום ממצאי הערכה דו-שנתית בתנועות הנוער בישראל תשע"ד-תשע"ה 2014-2015**. אוחר מתוך [http://meyda.education.gov.il/files/Rama/Tnuot Noar 2014 2015 Report.pdf](http://meyda.education.gov.il/files/Rama/Tnuot%20Noar%202014%202015%20Report.pdf)
- וורגן, י' (2007). **יישום חוק השילוב- מסמך עדכון**. אוחר מתוך <https://www.knesset.gov.il/mmm/data/pdf/m01813.pdf>
- וייסבלאי, א' (2015). **חינוך לילדים עם צרכים מיוחדים בישראל: נתונים וסוגיות מרכזיות**. אוחר מתוך <https://www.knesset.gov.il/mmm/data/pdf/m03738.pdf>
- חוק חינוך מיוחד**, התשמ"ח-1988.
- חוק שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלות**, תשנ"ח-1998.
- מונק, מ' (2009). **שילוב חניכים עם צרכים מיוחדים בצופים**. המוסד לביטוח לאומי: מינהל המחקר והתכנון והאגף לפיתוח שירותים, עמ' 1-156. ירושלים.
- מונק, מ' וקליבנסקי, ח' (2009). **שילוב חניכים עם צרכים מיוחדים בצופים**. מפעלים מיוחדים, 134, 1-76.
- מילשטיין, א' וריבקינד, ד' (2013). **שילוב ילדים עם צרכים מיוחדים בבתי ספר רגילים: קידום השילוב ויצירת תרבות בית ספרית משלבת**. מאירס, ג'וינט, מכון ברוקדייל-ירושלים. אוחר מתוך <https://brookdale.jdc.org.il/wp-content/uploads/2018/01/Jan-2013-Shiluv-HEB-REP.pdf>
- מכון שריד. (2005). **סקר עמדות ילדים בתנועת הצופים כלפי ילדים חריגים**. אוחר מתוך https://www.zofim.org.il/magazin_item.asp?item_id=24354099364&troop_id=30019441&passt=archive
- מרום, מ', בר-סימן טוב, ק', קרון, א' וקורן, פ' (2006). **שילוב ילדים בעלי צרכים מיוחדים במערכת החינוך הרגילה-סקירת ספרות**. מאירס, ג'וינט, מכון ברוקדייל-ירושלים.
- מרום, מ', ברמן, א', בן-נון, ש' ומוצן, ג. (2007). **תכנית "שילוב כשותפות" מחקר הערכה**. אוחר מתוך <https://brookdale.jdc.org.il/wp-content/uploads/2018/01/482rr-integration-heb.pdf>
- משרד החינוך. (2009). **חוזר מנכ"ל: הנחיות למוסדות החינוך בעניין פעילות תנועות הנוער וארגוני הילדים והנוער המוכרים במוסדות החינוך, 2015**. אוחר מתוך <http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Applications/Mankal/EtsMedorim/7/7-13/HoraotKeva/K-2015-11-1-7-13-4.htm>

משרד החינוך. (2009). **תנועות הנוער בישראל, הערכת מצב לשנים 2005-2006**. אוחר מתוך

http://cms.education.gov.il/NR/ronlyres/6D83F40B-348D-4FB4-8C5D-477A7D6ADBBD1/209527/tnuoot_noaar_2005_2007.pdf

משרד המשפטים. (2018). **אנשים עם מוגבלות בישראל 2017**. אוחר מתוך

<http://www.justice.gov.il/Units/NetzivutShivyon/sitedocs/statistic-annual-report-2017.pdf>

קלדרון, ק' (2004). **לשבור את חומת הזכויות**. פנים, 27: 88-96.

קרני, ד' וקליין, י'. (אין תאריך). **שילוב והשתלבות של ילדים ונוער עם מוגבלות בתנועות הנוער: סיכום תהליך**

למידה בפורום תנועות נוער משלבות והצבת כיווני פעולה להמשך. אוחר מתוך

<http://www.molsa.gov.il/interventionportal/documents/עם%20מוגבלות%20בתנועות%20הנוער.pdf>

רייטר, ש' (2004). **מעגלי אחווה: לשבירת הקשר בין מוגבלות לבדידות**. חיפה: הוצאת אחווה.

רייטר, ש' וטלמור, ר' (2004). **פעילות גופנית מכלילה**. ירושלים: המוסד לביטוח לאומי, מנהל המחקר והתכנון, האגף

לפיתוח שירותים. תל אביב: הוצאת רכס. 40-17.

שלג מי-עמי, נ'. 2010. **תנועות הנוער בישראל**. אוחר מתוך

<https://www.knesset.gov.il/mmm/data/pdf/m02545.pdf>

Assembly, U. G. (2006). Convention on the Rights of Persons with Disabilities. *Ga Res*, 61, 106.

Corbett, J. 1995. *Bad Mouthing: The Language of Special Needs*. London: Cassell.

Harte, H. (2010). The Project Approach: A Strategy for Inclusive Classrooms. *Young Exceptional Children*. 13, 15-27.

Hendricks, A. (2007). UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities. *Eur. J. Health L.*, 14, 273.

Jeffs, T., & Smith, M. (1999). *Informal education: Conversation, democracy and learning*. Ticknall: Education

Mohanty, J. (2002). *Adult and non-formal Education*. Deep and Deep Publications.

Montie, J., & Abery, B. (2011). Social and emotional well-being of children and youth with disabilities: A brief overview. *Impact*, 24(1), 2-3.

- Nakken, H., & Pijl, S.J. (2002). Getting Along With Classmates in Regular Schools: A Review of the Effects of Integration on the Development of Social Relationships. *International Journal of Inclusive Education*, 6, 47-61
- Norwich, B. 1999. "The Connotation of Special Education Labels for Professionals in the Field." *British Journal of Special Education*, 26 (4):179–183.
- Roe, J. (2008). Social Inclusion: Meeting the Socio-Emotional Needs of Children With Vision Needs. *The British Journal of Visual Impairment*, 26, 147-158
- UNICEF. (2005). *The state of the world's children 2006: excluded and invisible*. Unicef.

אתרי אינטרנט:

<http://edu.gov.il/owlHeb/Yesodi/PeilutoyHozBeitSifri/youth-movements/Pages/youth-movement.aspx>

נספחים

נספח 1. שאלון רקע ופרטים אישיים של החניך/ה

כתובת: _____ טלפונים: _____
 מין: 1. בן 2. בת שנת לידה: _____ כתה: _____
 תנועת נוער: _____
 הנהגה/מחוז: _____ שבט/סניף/קן: _____
 כמה זמן אתה פעיל בתנועת הנוער שלך (בשנים): _____
 באיזה תדירות הנך הולך/ת לתנועה?
 1. פעם בחודש 2. פעם בשבוע 3. פעמיים בשבוע 4. כמעט כל יום
 איזה תפקיד יש לך בתנועה? 1. אין לי תפקיד 2. יש לי תפקיד. פרט: _____
 כיצד הנך מגיע/ה לפעילות בתנועה:
 1. עם ההורים 2. בהסעה מיוחדת 3. בתחבורה ציבורית 4. ברגל
 האם בני משפחתך היו חברים בתנועת נוער כלשהי?
 1. אף אחד 2. אבא 3. אמא 4. שניהם 5. אחרים
 מהי השפה המדוברת בבית: 1. עברית 2. רוסית 3. ערבית 4. אמהרית 5. אנגלית 6. אחר
 מהי זיקתך לדת? 1. חילונית 2. מסורתית 3. דתית 4. חרדית 5. אחר
 האם יש לך חיבור לאינטרנט? (הקף/י בעיגול) 1. לא 2. כן
 מה תדירות השימוש שלך באינטרנט? 1. פעם במספר חודשים 2. פעם בחודש 3. פעם או פעמיים בשבוע
 4. מדי יום
 האם הנך מכיר/ה אדם עם מוגבלות? 1. לא 2. כן
 אם כן, באיזו מסגרת הכרת אותו / אותה? 1. שכנים 2. בבית-ספר 3. בתנועת הנוער 4. חברים 5. משפחה
 6. אחר. פרט: _____
 האם יש לך נכות או מוגבלות תפקודית כל שהיא? 1. לא 2. כן
 אם לא ---- תודה רבה לך על שיתוף הפעולה ☺
 אם כן ---- אנא ענה/י על שאלות אחדות נוספות:
 מה המוגבלות? _____ מאיזה גיל: _____
 האם יש מוגבלות נוספת? מהי? _____
 באיזה בית-ספר אתה/לומד/ת: _____
 סמך/י לאיזה סוג בית הספר שלך שייך: 1. בית-ספר בחינוך הרגיל 2. בית-ספר מיוחד
 האם בקבוצה שלך בתנועת הנוער אתה/מכיר/ה עוד חניכים/בוגרים עם מוגבלות? 1. לא 2. כן

תודה רבה על ההשתתפות בשאלון!

שאלון עמדות לחניכים

שלום רב,

אנו מעוניינים ללמוד על דעתך במגוון נושאים.

נבקשך להתייחס ברצינות לשאלון זה, לענות עליו בכנות מלאה, ולהקדיש לו את מלוא הזמן הנדרש. תשובותיך יתרמו רבות להבנה מעמיקה יותר של הנושאים.

אין בשאלון תשובות נכונות או לא נכונות. רק דעתך האמיתית או הרגשתך הן הקובעות.

סודיות תשובותיך מובטחת! אינך צריכה לרשום כל פרט מזהה על גבי השאלון!

השאלון מיועד למטרות מחקר בלבד. הגישה לשאלונים שמורה לצוות המחקר בלבד.

שיתוף פעולה מלא מצידך יתרום רבות להצלחת המחקר. סדר המענה על השאלות לפי סדר הופעתן בשאלון חשוב מאד. השתדלי לא לדלג על אף שאלה.

אנו מודים לך מראש על שיתוף הפעולה.

צוות המחקר

משתתף/ת יקר/ה,

דמיין/ני לעצמך את הסיטואציה הבאה:

"מיכל וחבריה לקבוצה משתתפים בהכנת המגרש לטקס פתיחת השנה בתנועה. בחלוקת החניכים לעבודה לפי משימות, התנדבו מיכל מקבוצה אחת ודנה מהקבוצה האחרת להכין את שלטי ההכוונה לטקס. עם תחילת העבודה, כאשר כל חניך פנה למשימה אליה התנדב, מצאו עצמן דנה ומיכל לקראת משימת הכנת השלטים. מיכל, שפוגשת את דנה בפעם הראשונה בחייה, מבחינה כי דנה משותקת ביד אחת ומרכיבה משקפי ראייה עבים. המדריך ערך בין השניים היכרות ובקש מהן להתחיל במשימתן."

לאנשים יש מגוון רגשות כאשר הם נמצאים בסיטואציה מסוג זה. לפניך רשימה של רגשות אפשריים היכולים לעלות לפני, במהלך ולאחר סיטואציה זו.

אין בשאלון תשובות נכונות או לא נכונות. רק דעתך האמיתית או הרגשתך הן הקובעות

אנא ציין/ני בכל שורה מה הסבירות שרגש זה יתעורר במיכל:

מידת הסבירות					רגשות
כלל לא	במידה מעטה	במידה בינונית	במידה רבה	במידה רבה מאוד	
1	2	3	4	5	1. דחייה
1	2	3	4	5	2. רחמים
1	2	3	4	5	3. פחד
1	2	3	4	5	4. חוסר אונים
1	2	3	4	5	5. בושה
1	2	3	4	5	6. אשמה
1	2	3	4	5	7. בישנות
1	2	3	4	5	8. מתח
1	2	3	4	5	9. עצבנות
1	2	3	4	5	10. לחץ
1	2	3	4	5	11. מצב רוח רע
1	2	3	4	5	12. דכדוך
1	2	3	4	5	13. רגיעה
1	2	3	4	5	14. נינוחות
1	2	3	4	5	15. שלווה
1	2	3	4	5	16. דריכות
1	2	3	4	5	17. אחר שעולה בדעתך:

2. לאנשים יש מגוון מחשבות כאשר הם נמצאים בסיטואציה מסוג זה. לפניך רשימה של מחשבות אפשריות היכולות לעלות לפני, במהלך ולאחר סיטואציה זו. אנא ציין/ני בכל שורה מה הסבירות שמחשבה זו תתעורר במיכל:

מידת הסבירות					מחשבות
כלל לא	במידה מעטה	במידה בינונית	במידה רבה	במידה רבה מאוד	
1	2	3	4	5	1. למה לא להכיר אותה טוב יותר?
1	2	3	4	5	2. היא תשמח להכיר אותי
1	2	3	4	5	3. אני אוהבת להכיר חניכים חדשים
1	2	3	4	5	4. היא נראית ידידותית
1	2	3	4	5	5. אני יכולה לגרום לה להרגיש יותר בנוח
1	2	3	4	5	6. היא נראית מעניינת
1	2	3	4	5	7. אולי נסתדר טוב

מידת הסבירות					מחשבות
כלל לא	במידה מעטה	במידה בינונית	במידה רבה	במידה רבה מאוד	
1	2	3	4	5	8. היא נראית כמו חניכה לעניין
1	2	3	4	5	9. היא תעריך אם אתחיל עמה בשיחה
1	2	3	4	5	10. אני תמיד אוכל לדבר איתה על דברים שמעניינים את שתינו
1	2	3	4	5	11. אחר שעולה בדעתך:

3. לאנשים יש מגוון התנהגויות כאשר הם נמצאים בסיטואציה מסוג זה. לפניך רשימה של התנהגויות אפשריות היכולות לעלות לפני, במהלך ולאחר סיטואציה זו. אנא צייני בכל שורה מה הסבירות שמיכל תתנהג באופן הבא:

כלל לא	במידה מעטה	במידה בינונית	במידה רבה	במידה רבה מאוד	התנהגויות
1	2	3	4	5	1. תקום ותלך
1	2	3	4	5	2. תתחיל בשיחה
1	2	3	4	5	3. תעבור לשולחן אחר
1	2	3	4	5	4. תיכנס פנימה למבנה / לסניף
1	2	3	4	5	5. תשקע בשיחה או משחק בפלאפון
1	2	3	4	5	6. תמשיך להתעסק בענייניה
1	2	3	4	5	7. תמצא תרוץ לכך שעליה ללכת
1	2	3	4	5	8. אם דנה לא תעשה את הצעד הראשון, מיכל תיזום עמה שיחה
1	2	3	4	5	9. אחר שעולה בדעתך:

שאלון חשיבות הפעילויות בתנועת הנוער

לפניך פירוט פעילויות הנכללות במסגרת תנועות הנוער. נא סמן/י בסולם 1-10 עד כמה חשוב לך להשתתף בכל אחת מהפעילויות, כאשר 1 = כלל לא חשוב, 10 = חשוב מאד.

10	9	8	7	6	5	4	3	2	1
חשוב מאד									כלל לא חשוב

עד כמה חשוב לך להשתתף בפעילות										הפעילות	
10	9	8	7	6	5	4	3	2	1		
10	9	8	7	6	5	4	3	2	1	הגעה לפעילות שבועית	1
10	9	8	7	6	5	4	3	2	1	מפגש עם חברים לקבוצה מחוץ לפעילות	2
10	9	8	7	6	5	4	3	2	1	השתתפות בדיונים על נושאים שונים	3
10	9	8	7	6	5	4	3	2	1	השתתפות במשחקים ספורטיביים	4
10	9	8	7	6	5	4	3	2	1	השתתפות במשחקי מעגל / ישיבה	5
10	9	8	7	6	5	4	3	2	1	השתתפות בסידור/ניקוי החדר/ הסניף	6
10	9	8	7	6	5	4	3	2	1	השתתפות בהכנת כרזות / שלטים	7
10	9	8	7	6	5	4	3	2	1	השתתפות בקבוצה החברתית באינטרנט	8
10	9	8	7	6	5	4	3	2	1	השתתפות בהכנות לחגים/ לטקסים	9
10	9	8	7	6	5	4	3	2	1	השתתפות בטקסים/הופעה על במה	10
10	9	8	7	6	5	4	3	2	1	השתתפות בהכנת ציוד לטיולים	11
10	9	8	7	6	5	4	3	2	1	יציאה לטיולי יום/ מסעות	12
10	9	8	7	6	5	4	3	2	1	יציאה לטיולים של מס' ימים	13
10	9	8	7	6	5	4	3	2	1	יציאה למחנה קיץ או מפעל קיץ בשטח	14
10	9	8	7	6	5	4	3	2	1	השתתפות בבישולי שדה	15
10	9	8	7	6	5	4	3	2	1	לינה בשטח	16

הפעילות										עד כמה חשוב לך להשתתף בפעילות										
10	9	8	7	6	5	4	3	2	1											
10	9	8	7	6	5	4	3	2	1	השתתפות בימי התנדבות קהילתית										17
10	9	8	7	6	5	4	3	2	1	השתתפות בהתרמות										18
10	9	8	7	6	5	4	3	2	1	השתתפות בוועדות										19
10	9	8	7	6	5	4	3	2	1	הדרכה / ליווי חניכים צעירים										20
10	9	8	7	6	5	4	3	2	1	יציאה לקורס מדריכים										21
10	9	8	7	6	5	4	3	2	1	מילוי תפקיד אחראי										22
איזה תפקיד?																				
10	9	8	7	6	5	4	3	2	1	צביעה ואחזקת המבנה (של קירות, של גינה)										23
10	9	8	7	6	5	4	3	2	1	פעילות מחנאית (עם סנדוד, חבלים, קשרים)										24
10	9	8	7	6	5	4	3	2	1	שיחה אישית עם המדריך										25
10	9	8	7	6	5	4	3	2	1	צפייה בסרטים (המוקרנים בפעילות בקן/שבט/סניף)										26
10	9	8	7	6	5	4	3	2	1	קבלת סיוע בלימודים										27
10	9	8	7	6	5	4	3	2	1	תפילה או טקס דתי כלשהו										28
פעילות אחרת, פרט:																				29

נספח 2. שאלון למדריך (אינטרנטי)

אני (שם מלא) : _____

מאשר/ת שקראתי את המידע שהוצג בפניי ושהוסבר לי על-ידי החוקרת, או נציג/ה מטעמה, ובו התחייבו בכתב, להבטיח סודיות בכל הנוגע לפרטיי האישיים ולכל פרט אחר, שעלול לחשוף את זהותי. הוסברה לי מטרת המחקר וחשיבותו. הובהר לי כי ההשתתפות הנה מבחירה בלבד, ואם אסרב להשתתף לא תהיה לכך כל השלכה לגבי בעתיד. הובהר לי כי אני יכול/ה להפסיק את השתתפותי בכל שלב שהוא, ולא תהיה לכך כל השלכה לגבי בעתיד. אני מסכים/ה להשתתף במחקר זה ומוכן/ה שייעשה שימוש בשאלון לצורכי מחקר בלבד.

תאריך: _____

חתימה: _____

שאלון רקע ופרטים אישיים – מדריך / בוגר

כתובת: _____ טלפונים: _____

מין: 1. בן 2. בת _____ שנת לידה: _____

תנועת נוער: _____

הנהגה/מחוז: _____ שבט/סניף/קן: _____

כמה זמן אתה פעיל בתנועת הנוער שלך (בשנים): _____

באיזה תדירות הנך הולך/ת לתנועה?

1. פעם בחודש 2. פעם בשבוע 3. פעמיים בשבוע 4. כמעט כל יום

איזה תפקיד יש לך בתנועה? 1. אין לי תפקיד 2. יש לי תפקיד. פרט: _____

כמה חודשים הנך בתפקיד? _____

כיצד הנך מגיע/ה לפעילות בתנועה?

1. בנהיגה 2. עם ההורים 3. בהסעה מיוחדת 4. בתחבורה ציבורית 5. ברגל

האם בני משפחתך היו חברים בתנועת נוער כלשהי?

1. אף אחד 2. אבא 3. אמא 4. שניהם 5. אחים

מהי השפה המדוברת בבית: 1. עברית 2. רוסית 3. ערבית 4. אמהרית 5. אנגלית

6. אחר: _____

מהי זיקתך לדת? 1. חילונית 2. מסורתית 3. דתית 4. חרדית 5. אחר: _____

האם יש לך חיבור לאינטרנט? (הקף/י בעיגול) 1. לא 2. כן

מה תדירות השימוש שלך באינטרנט?

1. פעם במספר חודשים 2. פעם בחודש 3. פעם או פעמיים בשבוע 4. מדי יום

האם הנך מכיר/ה אדם עם מוגבלות? 1. לא 2. כן

אם כן, באיזו מסגרת הכרת אותו / אותה?

1. שכנים 2. בבית-ספר 3. בתנועת הנוער 4. חברים 5. משפחה 6. עבודה

7. אחר, פרט: _____

האם יש לך נכות או מוגבלות תפקודית כל שהיא? 1. לא 2. כן

אם כן ----- אנא ענה/י על שאלות אחדות נוספות:

מה המוגבלות? _____ מאיזה גיל: _____

האם יש מוגבלות נוספת? מהי? _____

באיזה בית-ספר את/ה לומד/ת: _____

סמני/י לאיזה סוג בית הספר שלך שייך: 1. בית-ספר בחינוך הרגיל 2. בית-ספר מיוחד

האם בקבוצה שלך בתנועת הנוער את/ה מכיר/ה עוד חניכים/בוגרים עם מוגבלות?

1. לא 2. כן

שאלון עמדות לבוגרים ומדריכים

משתתף/ת יקר/ה,

דמיון/ני לעצמך את הסיטואציה הבאה:

"בהכנת צוות שנערכה בשבוע שעבר, לקראת היציאה לטיול פסח, נפגשו מדריכים משני סניפים בתל אביב על מנת לתכנן ולגבש את מסלול הטיול. איתן, התנדב לאור ניסיונו לתכנן את המסלול והקדים להגיע לחדר הישיבות. מס' דקות לאחר מכן הצטרף למפגש אורי, המדריך הוותיק מהסניף האחר, שניכנס אף הוא לחדר. בעת ההמתנה הבחין איתן שאורי משותק ביד אחת ומרכיב משקפי ראייה עבים. זו הייתה פגישתם הראשונה של השניים שמצאו עצמם ממתנים ביחד לתחילת הישיבה"

1. לאנשים יש מגוון רגשות כאשר הם נמצאים בסיטואציה מסוג זה.

לפניך רשימה של רגשות אפשריים היכולים לעלות לפני, במהלך ולאחר סיטואציה זו.

אין בשאלון תשובות נכונות או לא נכונות. רק דעתך האמתית או הרגשתך הן הקובעות

אנא ציין/ני בכל שורה מה הסבירות שרגש זה יתעורר באיתן:

הערה: כאן מצורפות שלוש טבלאות, בדומה לאלה שהוצגו לחניכים הצעירים: טבלת רגשות, טבלת מחשבות וטבלת התנהגויות, בהן נדרש הנבדק לדווח על סולם מ 1-5, כמפורט בדוגמאות להלן:

מידת הסבירות					רגשות
כלל לא	במידה מעטה	במידה בינונית	במידה רבה	במידה רבה מאוד	
1	2	3	4	5	1. דחייה

2. לאנשים יש מגוון מחשבות כאשר הם נמצאים בסיטואציה מסוג זה.

לפניך רשימה של מחשבות אפשריות היכולות לעלות לפני, במהלך ולאחר סיטואציה זו.

אנא ציין/ני בכל שורה מה הסבירות שמחשבה זו תתעורר באיתן:

מידת הסבירות					מחשבות
כלל לא	במידה מעטה	במידה בינונית	במידה רבה	במידה רבה מאוד	
1	2	3	4	5	1. למה לא להכיר אותו טוב יותר?

3. לאנשים יש מגוון התנהגויות כאשר הם נמצאים בסיטואציה מסוג זה.

לפניך רשימה של התנהגויות אפשריות היכולות לעלות לפני, במהלך ולאחר סיטואציה זו.

אנא ציין/ני בכל שורה מה הסבירות שאיתן יתנהג באופן הבא:

מידת הסבירות					התנהגויות
כלל לא	במידה מעטה	במידה בינונית	במידה רבה	במידה רבה מאוד	
1	2	3	4	5	1. יקום וילך

שאלון חשיבות הפעילויות למדריך

לפניך פירוט פעילויות הנכללות במסגרת תנועות הנוער.
בחלקן נדרש מאמץ רב לשילוב, אשר נשקל בסדר עדיפויות לפי חשוב, לעומת יכול ולעומת ההתאמות שנדרשות.

נא סמן/י עד כמה לדעתך חשוב שחניכים עם מוגבלות ישתתפו בכל אחת מהפעילויות (מ 1- מאוד לא חשוב ועד 10 – חשוב מאוד).

► בסופו של השאלון חשוב לרשום פעילויות נוספות שלא הוזכרו בשאלון ולדרג את חשיבותן.

10

9

8

7

6

5

4

3

2

1

חשוב מאד

כלל לא חשוב

עד כמה חשוב שחניך עם מוגבלות ישתתף בפעילות										הפעילות	
10	9	8	7	6	5	4	3	2	1		
10	9	8	7	6	5	4	3	2	1	1 הגעה לפעילות שבועית	
10	9	8	7	6	5	4	3	2	1	2 מפגש עם חברים לקבוצה מחוץ לפעילות	
10	9	8	7	6	5	4	3	2	1	3 השתתפות בדיונים על נושאים שונים	
10	9	8	7	6	5	4	3	2	1	4 השתתפות במשחקים ספורטיביים	
10	9	8	7	6	5	4	3	2	1	5 השתתפות במשחקי מעגל / ישיבה	
10	9	8	7	6	5	4	3	2	1	6 השתתפות בסידור/ניקוי החדר/ הסניף	
10	9	8	7	6	5	4	3	2	1	7 השתתפות בהכנת כרזות / שלטים	
10	9	8	7	6	5	4	3	2	1	8 השתתפות בקבוצה החברתית באינטרנט	
10	9	8	7	6	5	4	3	2	1	9 השתתפות בהכנות לחגים/ לטקסים	
10	9	8	7	6	5	4	3	2	1	10 השתתפות בטקסים/הופעה על במה	
10	9	8	7	6	5	4	3	2	1	11 השתתפות בהכנת ציוד לטיולים	
10	9	8	7	6	5	4	3	2	1	12 יציאה לטיולי יום/ מסעות	
10	9	8	7	6	5	4	3	2	1	13 יציאה לטיולים של מס' ימים	
10	9	8	7	6	5	4	3	2	1	14 יציאה למחנה קיץ או מפעל קיץ בשטח	
10	9	8	7	6	5	4	3	2	1	15 השתתפות בבישולי שדה	
10	9	8	7	6	5	4	3	2	1	16 לינה בשטח	
10	9	8	7	6	5	4	3	2	1	17 השתתפות בימי התנדבות קהילתית	
10	9	8	7	6	5	4	3	2	1	18 השתתפות בהתרמות	
10	9	8	7	6	5	4	3	2	1	19 השתתפות בועדות	
10	9	8	7	6	5	4	3	2	1	20 הדרכה / ליווי חניכים צעירים	
10	9	8	7	6	5	4	3	2	1	21 יציאה לקורס מדריכים	
10	9	8	7	6	5	4	3	2	1	22 מילוי תפקיד אחראי	
פרט איזה תפקיד:											
10	9	8	7	6	5	4	3	2	1	23 צביעה ואחזקת המבנה (של קירות, של גינה)	
10	9	8	7	6	5	4	3	2	1	24 פעילות מחנאית (עם סנאדות, חבלים, קשרים)	
10	9	8	7	6	5	4	3	2	1	25 שיחה אישית עם המדריך	
10	9	8	7	6	5	4	3	2	1	26 צפייה בסרטים (המוקרנים בפעילות בקן/שבט/סניף)	
10	9	8	7	6	5	4	3	2	1	27 קבלת סיוע בלימודים	
10	9	8	7	6	5	4	3	2	1	28 תפילה או טקס דתי כלשהו	
פעילות אחרת, פרט:											29

בחר שתי פעילויות שלדעתך יהוו אתגר גדול מידי להתאמה לחניכים עם מוגבלות והסבר:

בחר שתי פעילויות שלדעתך תורמות במיוחד לשילוב חניכים עם מוגבלות והסבר:

שאלון המשאבים הנדרשים למדריך

בטבלה שלפניך מספר היגדים בדבר התאמות שניתן לעשות במסגרת תנועת הנוער שלך, בכדי לקדם את השתתפותם של ילדים ונוער עם מוגבלויות שונות בפעילות של התנועה. במידה שתבקש/י בתוקף תפקידך לשלב ילדים ונוער עם מוגבלויות, נא סמן/י את הדעה האישית שלך על הצורך של כל אחת מרשימת ההתאמות להלן, לכל אחת מהקבוצות, על פי צרכיהן המיוחדים.

נא לסמן בכל טור על פי הניקוד: 0 = אין צורך 1 = צורך מועט 2 = ישנו צורך 3 = צורך גדול

היגדים	ילדים עם ליקוי למידה ו/או עם הפרעות של קשב וריכוז	ילדים עם ליקוי שמיעה	ילדים עם ליקוי ראייה	ילדים עם ליקוי שכלי התפתחותי	ילדים עם ליקוי פיזי בתנועה
1. העלאת תקציב, או משאבים בקופה קטנה לצרכים מגוונים					
2. צמצום מספר הילדים בקבוצה					
3. צורך בלווי מקצועי קבוע למדריכים					
4. הגדלת מספר המדריכים לקבוצה					
5. זמן ומשאבים להתאמת הפעילויות					
6. הדרכה וידע על התאמת הפעילויות					
7. קשר עם גורמים חינוכיים ורפואיים					
8. קשר ישיר ועקבי עם ההורים					
10. התאמה ונגישות של הסביבה הפיזית של הפעילות					
10. טכנולוגיה מסייעת ומחשבים זמינים					
11. הכשרה והדרכה שלי ושל הצוות					
12. אחר. פרט:					

נספח 3. מהימנות השאלונים

לבדיקת המהימנות של שאלוני המחקר, במדידה 2, בוצע מבחן אלפא קרונברך ונמצאה מהימנות גבוהה ($\alpha = .92$) בין 28 הפריטים של שאלון חשיבות ההשתתפות בפעילויות בתנועה, שחובר למחקר זה.

הטבלה להלן מראה, כי מהימנות פנימית של הגורמים בשאלון העמדות של החניכים, נמצאה גבוהה על פי רוב, לפי מבחן אלפא קרונברך.

טבלה 12: מהימנות שאלון העמדות-חניכים

מספר היגד בשאלון	מהימנות Cronbach alpha	מספר היגדים	משתנה	
1,2,6,11,12	0.75	5	רגשות שליליים כלפי ילדים עם מוגבלות	רגשות
7,8,10,16	0.61	4	מתח ולחץ	
13-15	0.84	3	רוגע	
3-4,6-8	0.81	5	מחשבות חיוביות	מחשבות
1,2,5,9,10	0.71	5	נכונות לקשר	התנהגות
1-3,5,7	0.85	5	התנהגות מרחיקה	

הטבלה להלן מראה כי בחינת המהימנות הפנימית של עמדות המדריכים הייתה מתקבלת, אך נמוכה מזו של החניכים.

טבלה 13: מהימנות שאלון העמדות-מדריכים

מהימנות	מספר היגדים	משתנה כולל	
0.62	5	רגשות שליליים כלפי אנשים עם מוגבלות	רגשות
0.60	4	מתח הקשור במפגש עם אנשים עם מוגבלות	
0.84	3	רגיעה	
0.83	5	התנהגות מרחיקה	התנהגות
0.82	5	מחשבות חיוביות	מחשבות
0.68	5	נכונות לקשר	

טבלה 14: חשיבות ההשתתפות בפעילויות בתנועה – חניכים, מדידה 2 (בטווח 1-10)

ס"ת	ממוצע	N	
2.05	8.26	282	הגעה לפעילות שבועית
2.43	7.98	283	מפגש עם חברים לקבוצה מחוץ לפעילות
2.50	7.41	280	השתתפות בדיונים על נושאים שונים
2.46	8.08	282	השתתפות במשחקים ספורטיביים
2.42	7.52	281	השתתפות במשחקי מעגל / ישיבה
3.26	5.77	279	השתתפות בסידור/ניקוי החדר/הסניף
2.77	6.97	280	השתתפות בהכנת כרזות / שלטים
2.96	6.84	279	השתתפות בקבוצה החברתית באינטרנט
2.44	7.51	278	השתתפות בהכנות לחגים / לטקסים
2.61	7.80	276	השתתפות בטקסים / הופעה על במה
2.69	7.24	274	השתתפות בהכנת ציוד לטיולים
2.35	8.39	279	יציאה לטיולי יום / מסעות
2.49	8.33	280	יציאה לטיולים של מס' ימים
2.48	8.39	277	יציאה למחנה קיץ
2.53	7.55	277	השתתפות בבישולי שדה
2.52	7.98	277	לינה בשטח
2.49	7.57	274	השתתפות בימי התנדבות קהילתית
2.49	7.84	276	השתתפות בהתרמות
2.68	7.03	274	השתתפות בוועדות
2.75	7.44	273	הדרכה/ליווי חניכים צעירים
3.16	7.17	259	יציאה לקורס מדריכים
2.98	7.32	241	מילוי תפקיד אחראי
3.15	5.92	245	צביעה ואחזקת המבנה (של קירות, של גינה)
2.75	7.43	245	פעילות מחנאית
2.90	6.99	248	שיחה אישית עם המדריך/ה
2.87	7.33	246	צפייה בסרטים (המוקרנים בפעילות בקו/ שבט/ סניף)
3.38	5.39	250	קבלת סיוע בלימודים
3.56	5.23	234	תפילה, או טקס דתי כלשהו

טבלה 15: עמדות חניכים כלפי אנשים עם מוגבלות, לפי רמת דתיות במדידה 1 ומדידה 2

אינטראקציה דתיות ומועד הסקר	דתי			מסורתי			חילוני				
	סה"כ	2017	2015	סה"כ	2017	2015	סה"כ	2017	2015		
21.95***	2.09	2.14	1.94	2.38	2.83	1.79	2.03	1.99	2.08	ממוצע	רגשות שליליים
	0.65	0.66	0.60	1.00	1.05	0.48	0.76	0.73	0.78	ס"ת	
	148	113	35	116	66	50	243	117	126	N	
6.92***	2.42	2.41	2.46	2.43	2.73	2.03	2.42	2.43	2.41	ממוצע	מתח בינאישי
	0.88	0.86	0.95	0.89	0.93	0.65	0.88	0.87	0.89	ס"ת	
	148	113	35	116	66	50	243	117	126	N	
0.96	2.38	2.32	2.55	2.54	2.62	2.44	2.34	2.35	2.33	ממוצע	רוגע
	1.08	1.07	1.10	1.13	1.01	1.28	1.11	1.12	1.10	ס"ת	
	148	113	35	116	66	50	243	117	126	N	
4.31**	3.36	3.28	3.63	3.54	3.40	3.73	3.41	3.49	3.34	ממוצע	מחשבות חיוביות
	0.90	0.92	0.79	0.86	0.79	0.92	0.93	0.94	0.91	ס"ת	
	148	113	35	116	66	50	243	117	126	N	
8.87**	2.05	2.02	2.14	2.57	2.87	2.17	2.01	1.93	2.08	ממוצע	התנהגות מרחיקה
	0.89	0.90	0.87	1.14	1.22	0.87	0.85	0.85	0.86	ס"ת	
	148	113	35	116	66	50	243	117	126	N	
1.22	3.57	3.53	3.70	3.60	3.56	3.65	3.56	3.62	3.51	ממוצע	נכונות לקשר
	0.83	0.86	0.72	0.83	0.75	0.93	0.85	0.78	0.91	ס"ת	
	148	113	35	116	66	50	243	117	126	N	

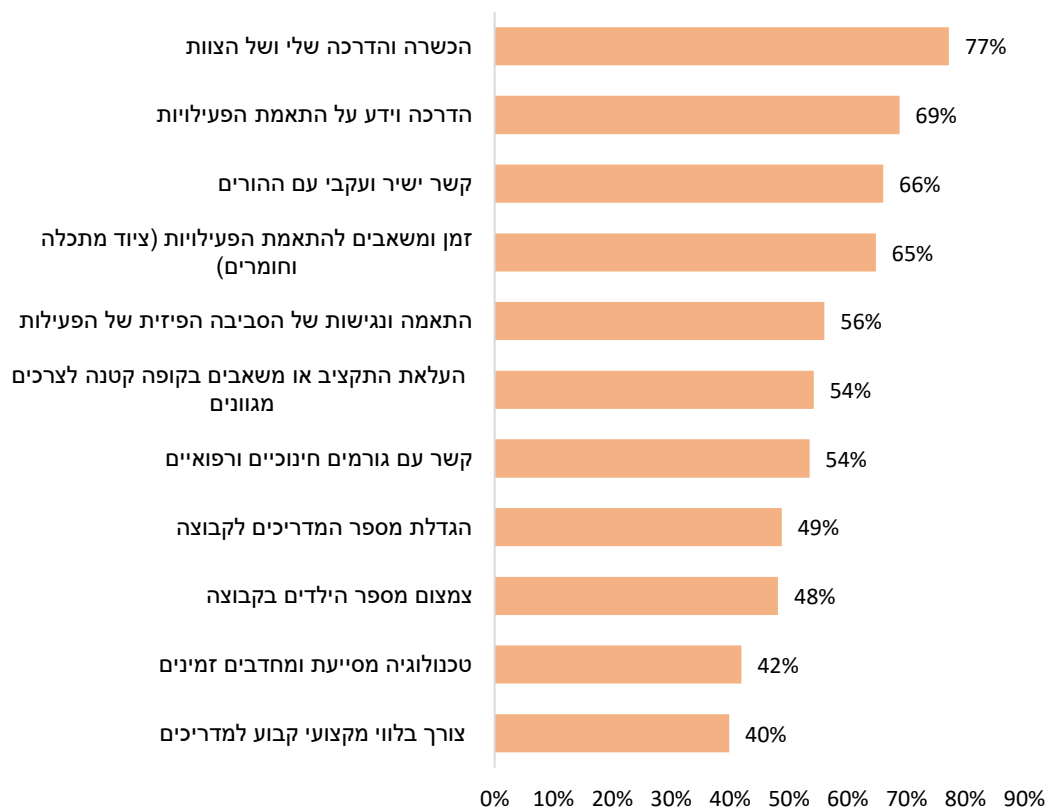
טבלה 16: חשיבות ההשתתפות בפעילויות - מדריכים

ס"ת	ממוצע	מקסימום	מינימום	N	
1.94	9.03	10	1	209	הגעה לפעילות שבועית
1.91	8.73	10	2	209	מפגש עם חברים לקבוצה מחוץ לפעילות
1.97	8.40	10	1	209	השתתפות בדיונים על נושאים שונים
2.44	7.32	10	1	207	השתתפות במשחקים ספורטיביים
1.61	8.79	10	2	207	השתתפות במשחקי מעגל / ישיבה
2.26	8.10	10	1	206	השתתפות בסידור/ניקוי החדר/ הסניף
1.93	8.39	10	1	207	השתתפות בהכנת כרזות / שלטים
2.45	8.00	10	1	207	השתתפות בקבוצה החברתית באינטרנט
1.91	8.59	10	2	206	השתתפות בהכנות לחגים/ לטקסים
2.01	8.42	10	1	204	השתתפות בטקסים/הופעה על במה
2.36	7.48	10	1	204	השתתפות בהכנת ציוד לטיולים
2.19	8.33	10	1	206	יציאה לטיולי יום/ מסעות
2.38	7.57	10	1	202	יציאה לטיולים של מס' ימים
2.44	7.75	10	1	204	יציאה למחנה קיץ או מפעל קיץ בשטח
2.25	8.09	10	1	204	השתתפות בבישולי שדה
2.76	7.29	10	1	203	לינה בשטח
2.15	8.48	10	1	205	השתתפות בימי התנדבות קהילתית
2.52	7.93	10	1	204	השתתפות בהתרמות
2.31	8.27	10	1	205	השתתפות בוועדות
2.64	7.20	10	1	204	הדרכה / ליווי חניכים צעירים
2.48	7.89	10	1	201	יציאה לקורס מדריכים
2.33	8.16	10	1	203	מילוי תפקיד אחראי
2.69	7.09	10	1	203	צביעה ואחזקת המבנה (של קירות, של גינה)
2.56	7.17	10	1	205	פעילות מחנאית (עם סנאדות, חבלים, קשרים)
1.61	9.22	10	1	205	שיחה אישית עם המדריך
2.09	8.55	10	1	204	צפייה בסרטים (המוקרנים בפעילות בקן/שבט/סניף)
2.30	8.20	10	1	201	קבלת סיוע בלימודים
3.08	7.44	10	1	199	תפילה או טקס דתי כלשהו

טבלה 5. הבדלים במשאבים הנדרשים למדריכים, בין שתי מדידות לפי רמת דתיות

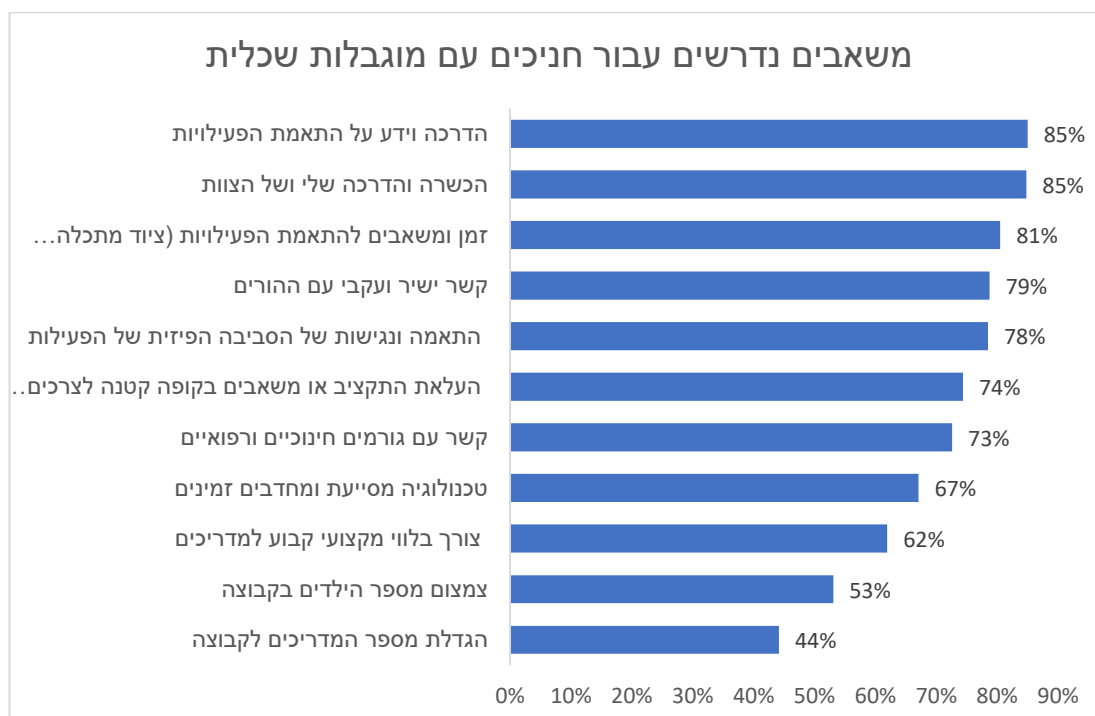
	2017				2015				משאבים נדרשים	
	סה"כ	דתי	מסורתי	חילוני	סה"כ	דתי	מסורתי	חילוני		
0.85	7.50	7.47	7.44	7.59	8.08	8.57	7.37	8.48	ממוצע	לשילוב חניכים עם מוגבלות התפתחותית
	2.65	2.89	2.39	2.60	3.09	1.89	4.02	2.44	ס"ת	
	109	43	27	39	142	28	54	60	N	
1.68	5.96	6.30	6.48	5.23	7.93	8.54	7.56	7.98	ממוצע	לשילוב חניכים עם מוגבלות פיזית
	2.93	3.22	2.58	2.76	3.01	1.71	3.91	2.51	ס"ת	
	109	43	27	39	142	28	54	60	N	
0.48	8.00	7.86	7.67	8.38	7.15	7.46	7.02	7.12	ממוצע	לשילוב חניכים כבדי ראייה
	2.60	3.08	2.29	2.22	3.24	2.63	3.91	2.86	ס"ת	
	109	43	27	39	142	28	54	60	N	
3.29*	8.78	9.00	7.48	9.44	7.16	7.25	7.26	7.03	ממוצע	לשילוב חניכים כבדי שמיעה
	2.25	2.54	2.15	1.52	3.12	2.40	3.85	2.69	ס"ת	
	109	43	27	39	142	28	54	60	N	
11.77***	8.90	9.21	8.37	8.92	6.24	4.89	7.96	5.32	ממוצע	לשילוב חניכים עם לקוי למידה
	2.09	2.02	2.20	2.08	3.19	3.80	2.63	2.66	ס"ת	
	109	43	27	39	142	28	54	60	N	

משאבים נדרשים עבור חניכים עם מגבלה פיזית

תרשים 12: אחוז המדריכים המדווחים על משאבים הנדרשים עבור חניכים עם מוגבלות פיזית

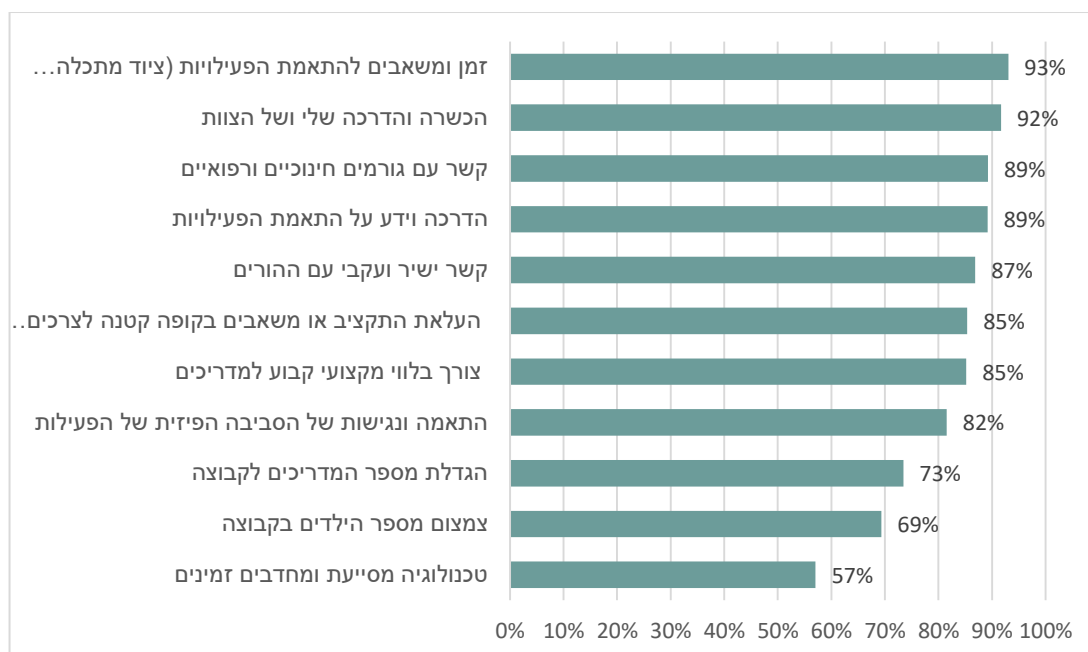
תרשים 13: אחוז המדריכים המדווחים על משאבים הנדרשים עבור חניכים עם מוגבלות שכלית

תרשים 14: אחוז המדריכים המדווחים על משאבים הנדרשים עבור חניכים עם ליקוי ראייה

תרשים 15: אחוז המדריכים המדווחים על משאבים נדרשים עבור חניכים עם ליקוי שמיעה

תרשים 16: אחוז המדריכים המדווחים על משאבים נדרשים עבור חניכים עם ליקוי למידה או הפרעת קשב וריכוז

